

LEITFADEN
ZU MUSEEN UND ARCHIVEN
IN SACHSEN UND DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK
MIT BERGBAURELEVANTEN BESTÄNDEN AUS DER ZEIT
DER ERSTEN UND ZWEITEN BERGBAUPERIODE
IM ERZGEBIRGE

KRYŠTOF DERNER, IVONNE BURGHARDT, CHRISTOPH LOBINGER (HRSG.)

PRŮVODCE
PO MUZEÍCH A ARCHIVECH

V SASKU A ČESKÉ REPUBLICE

S FONDY SE VZTAHEM KE KRUŠNOHORSKÉMU HORNICTVÍ
V PRVNÍ A DRUHÉ HORNICKÉ PERIODĚ

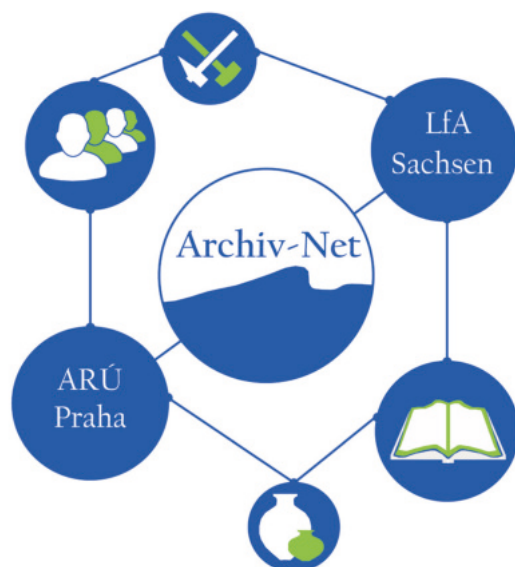
KRYŠTOF DERNER, IVONNE BURGHARDT, CHRISTOPH LOBINGER (ED.)

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV
AV ČR PRAHA

Europäische Union. Europäischer
Fonds für regionale Entwicklung.
Evropská unie. Evropský fond pro
regionální rozvoj.

Umschlag (Titelseite): Archivalien des Staatlichen Gebietsarchiv Leitmeritz (Litoměřice) ©
Umschlag (Rückseite): Montanarchäologische Funde des Landesamtes für Archäologie Sachsen ©

Obálka (přední strana): Archiválie Státního oblastního archivu Litoměřice ©
Obálka (zadní strana): Montánně archeologické nálezy Zemského úřadu pro archeologii Sasko ©

LEITFADEN ZU MUSEEN UND ARCHIVEN
IN SACHSEN UND DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK
MIT BERGBAURELEVANTEN BESTÄNDEN AUS DER ZEIT
DER ERSTEN UND ZWEITEN BERGBAUPERIODE
IM ERZGEBIRGE

PRŮVODCE PO MUZEÍCH A ARCHIVECH
V SASKU A ČESKÉ REPUBLICE
S FONDY SE VZTAHEM KE KRUŠNOHORSKÉMU HORNICTVÍ
V PRVNÍ A DRUHÉ HORNICKÉ PERIODĚ

KRYŠTOF DERNER, IVONNE BURGHARDT, CHRISTOPH LOBINGER (HRSG. / ED.)

Herausgeber / Vydavatel: Archeologický ústav AV ČR Praha

Herausgegeben im Projekt „Archiv-Net“.

Vydáno v rámci projektu „Archiv-Net“.

Archiv-Net

S finanční podporou:

**Europäische Union. Europäischer
Fonds für regionale Entwicklung.
Evropská unie. Evropský fond pro
regionální rozvoj.**

Ahoj sousede. Hallo Nachbar.
Interreg V A / 2014–2020

Texte / Texty: I. Burghardt, K. Derner, P. Hlaváček, Ch. Lobinger, O. Malina

Konzeption / Koncept: I. Burghardt, K. Derner, C. Hemker, C. Lobinger

Redaktion / Redakce: J. K. Hlavová, S. Kubenz

Übersetzung / Překlad: M. Blažek

Satz und Gestaltung / Sazba a grafické řešení: H. Urbanová, K. Derner

Der Herausgeber übernimmt keine Haftung und Verantwortung für die Inhalte externer Links.
Vydavatel není zodpovědný za obsah odkazovaných internetových stránek.

PDF online

ISBN 978-80-7581-027-4

INHALT/OBSAH

Vorwort	9
Předmluva	11
Einführung — Sachsen	12
Úvod - Sasko	14
Einführung — Tschechische Republik	16
Úvod - Česká republika	20
 Archive und Museen in Sachsen	
Stadtarchiv Annaberg-Buchholz	27
Erzgebirgsmuseum Annaberg-Buchholz.....	29
Landesamt für Archäologie Sachsen	32
Sächsisches Staatsarchiv – Bergarchiv Freiberg	35
Stadt- und Bergbaumuseum Freiberg (mit Bibliothek des Freiburger Altertumsvereins)	42
Stadtarchiv Schneeberg	45
Museum für bergmännische Volkskunst in Schneeberg.....	48
Stadtarchiv Zwickau	50
Ratsschulbibliothek Zwickau.....	52
Priesterhäuser Zwickau (Museum für Stadt- und Kulturgeschichte).....	55
 Archive und Museen in Böhmen	
Staatliches Kreisarchiv Eger (Cheb)	58

Regionalmuseum in Komotau (Chomutov)	60
Staatliches Kreisarchiv in Komotau (Chomutov) mit Sitz in Kaaden (Kadaň)	63
Staatliches Kreisarchiv Karlsbad (Karlovy Vary)	65
Museum Karlsbad (Karlovy Vary), Beitragsorganisation der Karlsbader Region.....	67
Staatliches Gebietsarchiv Leitmeritz (Litoměřice)	70
Staatliches Kreisarchiv Brüx (Most)	72
Nationalarchiv Prag (Praha).....	74
Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, Prag (Praha)	80
Staatliches Kreisarchiv Falkenau an der Eger (Sokolov) mit Sitz in Heinrichsgrün (Jindřichovice)	83
Staatliches Kreisarchiv Teplitz (Teplice)	86
Regionalmuseum in Teplitz (Teplice)	88

Archivy a muzea v Sasku

Městský archiv Annaberg-Buchholz	92
Krušnohorské muzeum Annaberg-Buchholz	94
Zemský úřad pro archeologii Sasko s Archeologickým archivem Sasko	97
Saský státní archiv – Báňský archiv Freiberg	100
Městské a hornické muzeum ve Freibergu (s knihovnou Freibergského spolku pro starožitnosti)	107
Městský archiv Schneeberg	110

Muzeum hornického lidového umění ve Schneebergu	113
Městský archiv Cvikov	115
Knihovna radniční školy ve Cvikově.....	117
Kněžské domy Cvikov (Muzeum městské a kulturní historie).....	119

Archivy a muzea v Čechách

Státní okresní archiv Cheb	122
Oblastní muzeum v Chomutově	124
Státní okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani.....	126
Státní okresní archiv Karlovy Vary	128
Muzeum Karlovy Vary, p .o. Karlovarského kraje.....	130
Státní oblastní archiv Litoměřice.....	132
Státní okresní archiv Most.....	134
Národní archiv Praha	136
Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.....	141
Státní okresní archiv Sokolov se sídlem v Jindřichovicích.....	144
Státní okresní archiv Teplice.....	146
Regionální muzeum v Teplicích	148

VORWORT

Das Projekt „Archiv-Net“ hatte die Evaluation kulturhistorischer Sammlungen und Archive mit bergbaurelevanten Objekten oder historischen Dokumenten aus dem sächsisch-böhmischen Erzgebirgsraum hinsichtlich ihrer Zugangs- und Anwendungsoptionen für Nutzer zum Ziel. Im Fokus standen vor allem Sammlungen, die Schriftgut und Objekte zum mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Bergbau aufbewahren, ausstellen und erforschen bzw. für die Forschung zur Verfügung stellen. Dazu wurden ausgewählte Sammlungen im Rahmen von Workshops aufgesucht und bearbeitet. Im Ergebnis ist der vorliegende deutsch-tschechische Leitfaden entstanden, der Forschern und interessierten Laien die Nutzung der Sammlungen erleichtert. In dem Projekt „Archiv-Net“ haben das Landesamt für Archäologie (LfA) Sachsen als Lead-Partner und das Archäologische Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik Prag als Kooperationspartner zusammengearbeitet. Es wurde durch den Europäischen Fonds für regionale Entwicklung gefördert und war ein Teil des Programms Interreg V A 2014–2020.

Wir danken allen Archiv- und Museumsmitarbeitern für die Unterstützung vor und während der Workshops sowie bei der Erstellung der Texte für diesen Leitfaden.

Dresden, im Dezember 2020
Christiane Hemker, Projektleiterin

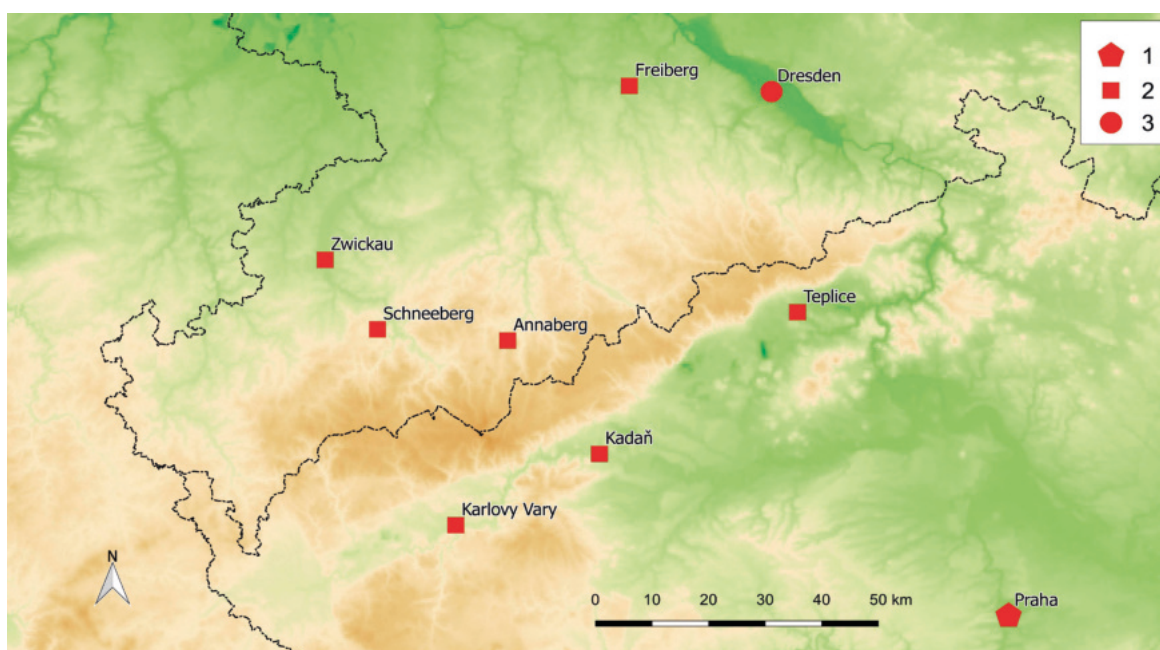

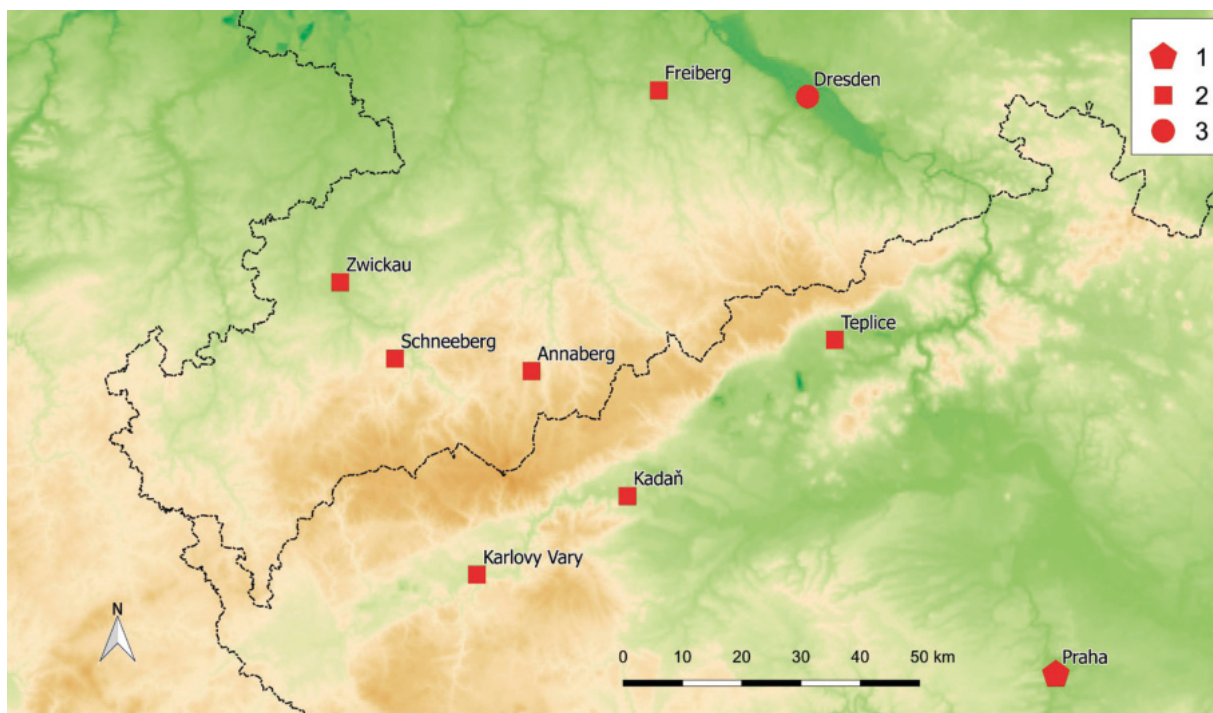
Abb. 1 Orte der Workshops. 1 Archiv und Museum, 2 Archäologisches Institut und Nationalarchiv, 3 Landesamt für Archäologie Sachsen. © Kryštof Derner. Grundkarte: © terrestris GmbH & Co. KG.

PŘEDMLUVA

Projekt „Archiv-Net“ se zaměřil na vyhodnocení kulturně-historických sbírek a archivů obsahujících hornické předměty nebo historické dokumenty z oblasti sasko-českých Krušných hor s ohledem na jejich dostupnost a možnosti využití. Hlavní důraz byl kladen na sbírky, které uchovávají, vystavují a zkoumají, nebo ke zkoumání poskytují písemnosti a předměty týkající se středověkého a raně novověkého hornictví. Za tímto účelem byly organizovány workshopy ve vybraných sbírkách. Výsledkem je vytvoření současné německo-české příručky, která usnadňuje výzkumným pracovníkům i zainteresovaným laikům využívání sbírek. Archiv-Net je projekt Interreg V A 2014–2020, ve kterém Zemský úřad pro archeologii Sasko (LfA) vystupuje jako řídicí partner a Archeologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., v Praze (ARÚ) jako partner spolupracující. Projekt je financován z Evropského fondu pro regionální rozvoj.

Děkujeme všem zaměstnancům archivů a muzeí za podporu před a během workshopů a za přípravu textů pro tuto příručku.

Drážďany, prosinec 2020
Christiane Hemker, vedoucí projektu

Obr. 1 Místa konání workshopů. 1 archiv a muzeum, 2 Archeologický ústav a Národní archiv, 3 Zemský úřad pro archeologii Sasko. © Kryštof Derner. Podklad: © terrestris GmbH & Co. KG.

EINFÜHRUNG — SACHSEN

Die Archiv- und Museumslandschaft in Sachsen ist vielfältig. Unter den Archiven sind beispielsweise das Sächsische Staatsarchiv, das Archiv des Landtages, kommunale, aber auch wissenschaftliche Archive sowie Medien-, Kirchen-, Firmen- und Privatarhive zu nennen. Auch bei den Museen und kulturhistorischen Sammlungen findet man ein weites Spektrum, die sich der Geschichte und Kultur des mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Bergbaus im Erzgebirge widmen. Eine zentrale Rolle spielt hier sicherlich das LfA Sachsen mit seinem Archäologischen Archiv Sachsen (AAS), da hier seit 1993 alle archäologischen Funde aus Ausgrabungen und Fundbergungen im Freistaat aufbewahrt werden. Dennoch verfügt nahezu jedes Heimatmuseum einer ehemaligen Bergstadt über eigene bergbaurelevante Objekte, die meist auf private oder heimatkundliche Sammlungen zurückgehen. Eine Übersicht bietet die sächsische Landesstelle für Museums- wesen: www.sachsens-museen-entdecken.de/museen.

Alle diese Orte im Rahmen von Workshops zu besuchen, war nicht möglich. Der vorliegende Leitfaden spiegelt deshalb nicht die Gesamtheit aller infrage kommenden Museen und Archive wider, sondern stellt stattdessen beispielhaft ausgewählte Sammlungen vor. Stellvertretend für die hier nicht erwähnten Einrichtungen seien das MiBERZ (Museum für mittelalterlichen Bergbau im Erzgebirge) im Schloss Dippoldiswalde und das Staatsarchiv Sachsen – Hauptstaatsarchiv Dresden (HStADD) angeführt. Das MiBERZ präsentiert europaweit einzigartige archäologische Funde des UNESCO-Welterbes Montanregion Erzgebirge/Krušnohoří, die einen Einblick in das Leben und Arbeiten mittelalterlicher Bergleute geben. Zahlreiche Ausstellungsstücke sind Leihgaben des LfA Sachsen, dessen Montanarchäologen seit 2008 die mittelalterlichen Bergwerke von Dippoldiswalde untersuchen. Das MiBERZ verfügt über ein vielfältiges analoges und digitales Informationsangebot und stellt einen idealen Ausgangspunkt zur Erkundung der Montanarchäologie in Sachsen und des mittelalterlichen Bergbaus im Erzgebirge für Forscher und interessierte Laien dar.

Das Hauptstaatsarchiv Dresden bewahrt einen der umfangreichsten Bestände von Akten zum historischen Bergbau in Sachsen auf. Als maßgebliche landes-

herrliche Einnahmequelle der sächsischen Herrscher wurden bergbauliche Angelegenheiten bereits früh verschriftlicht und sorgfältig aufbewahrt. Diese Dokumente wurden wiederholt an andere Orte verbracht, so nach der Chemnitzer Teilung (1382) in ein gemeinsames Archiv nach Rochlitz, ab 1554 nach Wittenberg und 1802 wurden die Akten auf die Archive in Weimar und in Dresden verteilt. Daher befindet sich ein großer Teil von Dokumenten, die den historischen Bergbau im sächsischen Erzgebirge betreffen, heute auch im Landesarchiv Thüringen – Hauptstaatsarchiv Weimar. 1945 sind die Akten aus dem HStADD in die damalige Sowjetunion gebracht worden, bei der Rückgabe 1958 gelangte nur ein Teil zurück. So befinden sich beispielsweise noch immer mehrere Schriftstücke zu bergbaulichen Angelegenheiten im Sonderarchiv Moskau des Staatlichen Archivdienstes Rußlands (ROSARCHIV).

In den Beständen des Sächsischen Staatarchivs und des Hauptstaatsarchivs Weimar lässt sich online über folgende Links recherchieren:

<https://archiv.sachsen.de/cps/suche.html>,

www.archive-in-thueringen.de/de/suche/erweitert/archiv/225.

Überregionale Recherchemöglichkeiten bieten ferner die beiden Webportale www.archivesportaleurope.net und www.archivportal-d.de.

LITERATUR (AUSWAHL)

B. Förster / R. Groß / M. Merchel (Bearb.), *Die Bestände des sächsischen Hauptstaatsarchivs und seiner Außenstellen Bautzen, Chemnitz und Freiberg. Band 1: Die Bestände des Sächsischen Hauptstaatsarchivs. Teil I.* (Quellen und Forschungen zur Sächsischen Geschichte. Herausgegeben von der Historischen Kommission der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig 12,1) (Leipzig 1994).

W. Lippert, *Die ältesten wettinischen Archive im 14. und 15. Jahrhundert. Dritter Teil der Studien über die wettinische Kanzlei.* In: *Neues Archiv für sächsische Geschichte* 44, 1923, 71–99.

K. von Weber, *Das Haupt-Staatsarchiv zu Dresden.* In: *Archiv für sächsische Geschichte* 2, 1864, 1–26.

Úvod - Sasko

Archivnictví a muzejnictví v Sasku je velmi rozmanité. K archivům patří například Saský zemský archiv, Archiv zemského sněmu, městské, ale i vědecké archivy, jakož i archivy médií, církví, společností a archivy soukromé. Také v případě muzeí a kulturně historických sbírek existuje celá škála institucí, které se věnují historii a kultuře středověkého a raně novověkého hornictví v Krušných horách. Samotný Zemský úřad pro archeologii samozřejmě hraje ústřední roli, a to díky Archeologickému archivu Saska (AAS). Od roku 1993 jsou zde uchovávány veškeré archeologické nálezy z vykopávek a nálezů ve Svobodném státě Sasko. Kromě toho téměř každé místní muzeum v bývalém hornickém městě má své vlastní hornické objekty, které se většinou stávají soukromými nebo vlastivědnými sbírkami. Přehled Saského zemského muzejního úřadu lze nalézt na www.sachsens-museen-entdecken.de/museen.

V rámci workshopů nebylo možné navštívit všechna tato místa. Předkládaný průvodce proto neodráží ucelený přehled všech dotyčných muzeí a archivů, ale představuje příklady pouze vybraných sbírek. Mezi zástupce neuvedených institucí patří např. Muzeum středověkého hornictví v Krušných horách (MiBERZ) na zámku v Dippoldiswalde a Zemský archiv Saska – Ústřední zemský archiv Drážďany (HStADD). MiBERZ prezentuje v Evropě jedinečné archeologické nálezy světového kulturního dědictví UNESCO Hornický region Erzgebirge/Krušnohoří, které umožňují nahlédnout do života a díla středověkých horníků. Mnohé zápůjčky předmětů pocházejí z LfA, jehož archeologové zkoumají od roku 2008 středověké doly Dippoldiswalde. MiBERZ nabízí širokou škálu analogových a digitálních informací a je ideálním výchozím bodem pro seznámení s montánní archeologií v Sasku a tématem středověké těžby v Krušných horách pro vědce a zájemce z laické veřejnosti.

Ústřední zemský archiv Drážďany (HStADD) soustřeďuje jeden z nejrozsáhlejších spisových fondů historie hornictví v Sasku. Hornické záležitosti byly zpísemňovány velmi záhy a velmi pečlivě, protože těžba byla hlavním zdrojem příjmů saských vládců. Tyto dokumenty byly opakovaně přesouvány na různá místa. Tak byly po rozdělení wettinských držav (tzv. „Chemnitzer Teilung“ roku 1382) přesunuty do společného archivu v Rochlitz, od roku 1554 do Wittenbergu a v roce 1802 byly spisy rozděleny do archivů ve Výmaru a v Drážďanech. Z tohoto důvodu je nyní velká část dokumentů

týkajících se historické těžby v saském Krušnohoří umístěna v Zemském archivu Duryňska – Ústředním zemském archivu Výmar. V roce 1945 byly soubory z HStADD převezeny do bývalého Sovětského svazu a pouze část byla v roce 1958 vrácena. Několik písemností týkajících se hornické činnosti se např. stále nachází ve Zvláštním archivu Zemské archivní služby Ruska v Moskvě (ROSARCHIV).

Fondy Saského zemského archivu a Ústředního zemského archivu ve Výmaru lze zkoumat online pomocí následujících odkazů:

<https://archiv.sachsen.de/cps/suche.html>,

www.archive-in-thueringen.de/de/suche/erweitert/archiv/225.

Dva webové portály www.archivesportaleurope.net a www.archivportal-d.de nabízejí také vyhledávání archiválií na celonárodní úrovni.

LITERATURA

- B. Förster / R. Groß / M. Merchel (Bearb.), *Die Bestände des sächsischen Hauptstaatsarchivs und seiner Außenstellen Bautzen, Chemnitz und Freiberg. Band 1: Die Bestände des Sächsischen Hauptstaatsarchivs. Teil I.* (Quellen und Forschungen zur Sächsischen Geschichte. Herausgegeben von der Historischen Kommission der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig 12,1) (Leipzig 1994).
- W. Lippert, *Die ältesten wettinischen Archive im 14. und 15. Jahrhundert. Dritter Teil der Studien über die wettinische Kanzlei.* In: *Neues Archiv für sächsische Geschichte* 44, 1923, 71–99.
- K. von Weber, *Das Haupt-Staatsarchiv zu Dresden.* In: *Archiv für sächsische Geschichte* 2, 1864, 1–26.

EINFÜHRUNG — TSchechische REPUBLIK

Aus der Zeit des *Ersten* (12.–14. Jahrhundert) und *Zweiten Berggeschreys* (15.–16. Jahrhundert) gibt es in den böhmischen Ländern nur sehr wenige für die Bergbauforschung relevante Funde. Bergbauartefakte in ethnografischen und thematischen Bergbausammlungen sind jünger zu datieren. Die montanarchäologisch relevanten Bestände haben sich durch die in den letzten Jahren durchgeführten Ausgrabungen, einschließlich des ArchaeoMontan-Projekts, deutlich erhöht. Die Anzahl der Museen in der Region ist zwar relativ groß, aber ihre Bedeutung für das untersuchte Thema ist unterschiedlich anzusehen (Abb. 2). In dem vorliegenden Leitfaden wurden nur diejenigen regionalen Museen aufgenommen, die eine bedeutende Anzahl montanarchäologischer Funde haben oder in absehbarer Zeit haben werden. Nach dem Denkmalschutzgesetz 20/1987 Slg., § 23a, sind archäologische Funde mit wenigen Ausnahmen Eigentum der Region, in der sie gefunden wurden, und ihr Aufbewahrungsort sind die Museumssammlungen der jeweiligen Region. Für die Aussiger (Ústecký) Region betrifft das im Einzelnen das Regionalmuseum in Teplitz (Teplice) mit eigenen archäologischen Aktivitäten im Kreis, im Erzgebirge sind hier die Regionalmuseen in Brüx (Most) und in Komotau (Chomutov) zu nennen. Für die Region Karlsbad sind das Museum Karlsbad (Karlovy Vary) mit seinen Zweigstellen und das Museum Eger (Cheb) anzuführen. Eine andere Kategorie stellen die städtischen Museen dar, die ältere Bestände verwalten, die nicht mit dem alten Erzbergbau zusammenhängen. Neuere archäologische Funde stammen aus eigenen Ausgrabungen (Museum Aussig an der Eger) oder aus Forschungen anderer Institutionen und Organisationen im Stadtgebiet (Stadtmuseum Kaaden [Kadaň]). Ihre Bestände können indirekt in Zusammenhang mit dem Bergbau stehen (grenzüberschreitender Handel, Metallurgie usw.). Bei der dritten hier vorzustellenden Gruppe handelt es sich thematisch um spezialisierte Bergbaumuseen und Besucherbergwerke, die bisher aus dem Untersuchungszeitraum noch keine größeren Sammlungen besitzen (Abb. 3). Hiervon hat das Museum in Falkenau an der Eger (Sokolov) kürzlich eigene montanarchäologische Forschungen in der spätmittelalterlichen bis frühneuzeitlichen Jeroným-Grube im Kaiserwald (Slavkovský les) durchgeführt, das geologisch mit dem Erzgebirge verwandt ist. Schließlich befindet sich eine beträchtliche Anzahl archäologischer Funde bis zum Abschluss der wissenschaftlichen Bearbeitung in dem Besitz archäologischer Einrichtungen. In der

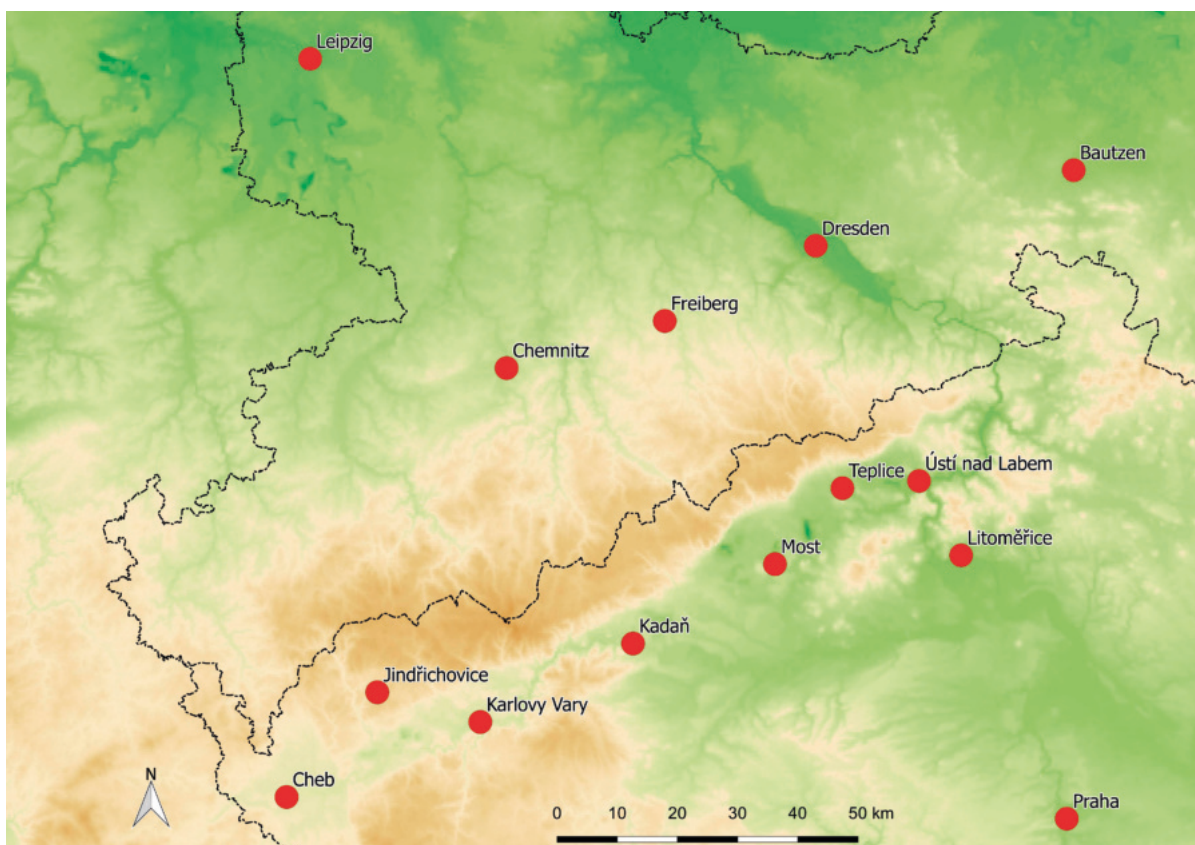

Abb. 2 Staatsarchive.

Sachsen: Hauptstaatsarchiv Dresden; Staatsfilialarchiv Bautzen; Bergarchiv Freiberg; Staatsarchiv Chemnitz; Staatsarchiv Leipzig.

CZ: Nationalarchiv Prag (Praha); Staatliches Gebietsarchiv Pilsen (Plzeň); Staatliches Gebietsarchiv Leitmeritz (Litoměřice); die übrigen: Staatliche Kreisarchive (SOKA) Kadaň = SOKA Komotau (Chomutov) mit Sitz in Kaaden (Kadaň); Jindřichovice = SOKA Falkenau an der Eger (Sokolov) mit Sitz in Heinrichsgrün (Jindřichovice).

© Kryštof Derner. Grundkarte: © terrestris GmbH & Co. KG.

Aussiger Region ist es hauptsächlich das Institut für archäologische Denkmalpflege Nordwestböhmens, v. v. i.; in der Region Karlsbad die territoriale Fachzweigstelle Elbogen (Loket) am Nationalen Denkmalinstitut in Pilsen (Plzeň).

Informationen zur Organisation der Museen sind beispielsweise auf der Website des Verbandes der Museen und Galerien zu finden: www.cz-museums.cz/web/amg/titulni. Alle Sammlungen sind obligatorisch im Zentralregister der Museumssammlungen

eingetragen, in dem auch grundlegende Daten zu ihren Beständen verfügbar sind:
www.cesonline.cz/arl-ces/cs/index.

Das Archivwesen in der Tschechischen Republik ist hierarchisch und regional organisiert, wobei die höchste staatliche Ebene durch das Nationalarchiv in Prag repräsentiert wird, die unterste Ebene durch einzelne staatliche Kreisarchive und die mittlere Stufe durch staatliche Gebietsarchive vertreten sind (für die Regionen Aussig und Reichenberg [Liberec]: Gebietsarchiv in Leitmeritz [Litoměřice]; für die Regionen Karlsbad und Pilsen: Gebietsarchiv in Pilsen). Diese Aufteilung entspricht in etwa den verschiedenen Ebenen der ehemaligen Bergbauverwaltung: Im Nationalarchiv findet man im Bestand *Alte Montanum* hauptsächlich Dokumente der königlichen und kaiserlichen Kammer, einschließlich verschiedener Anweisungen und Korrespondenzen in Angelegenheiten des Bergbaus mit einzelnen Bergbauämtern, und im Bestand Oberbergamt St. Joachimsthal (Jáchymov) das Schriftgut und Karten dieser den einzelnen Erzgebirgischen Bergämtern übergeordneten Behörden. Eine gewisse Anzahl von Berichten über Vermögenstransaktionen in Verbindung mit Bergwerken liegt in den nur teilweise bearbeiteten Beständen Desky zemské/Landtafeln und Desky dvorské/Hoftafeln vor. In den Regionalarchiven sind Dokumente zu Kämmerereihöfen, wie zum Gut Preßnitz (Přísečnice; Staatliches Gebietsarchiv Litoměřice) oder zu späteren zentralen Bergbauinstitutionen mit regionaler Zuständigkeit wie dem Bergbauamt Pilsen (1850–1947; Staatliches Gebietsarchiv in Pilsen) zu finden. Auf der niedrigsten Ebene werden in den Staatskreisarchiven die Bestände ehemaliger Bergbaustädte des jeweiligen Kreises aufbewahrt. Im Gegensatz zu Sachsen, wo Bergbaudokumente im Bergarchiv Freiberg konzentriert sind, fehlt in der Tschechischen Republik aus historischen Gründen ein ähnliches Bergbauarchiv. Im vorliegenden Handbuch war es daher notwendig, zumindest kurz alle relevanten Archive der Kreise im Erzgebirge aufzulisten, bei denen montane Aktivitäten nachgewiesen sind (Abb. 3).

Informationen zu böhmischen Archiven und ihren Beständen findet man unter: <http://badatelna.eu>. Allgemeine Informationen zu den Archiven in der Region Aussig (dreisprachig) unter: www.soalitomerice.cz, der Region Karlsbad (zweisprachig) unter: www.soaplzen.cz.

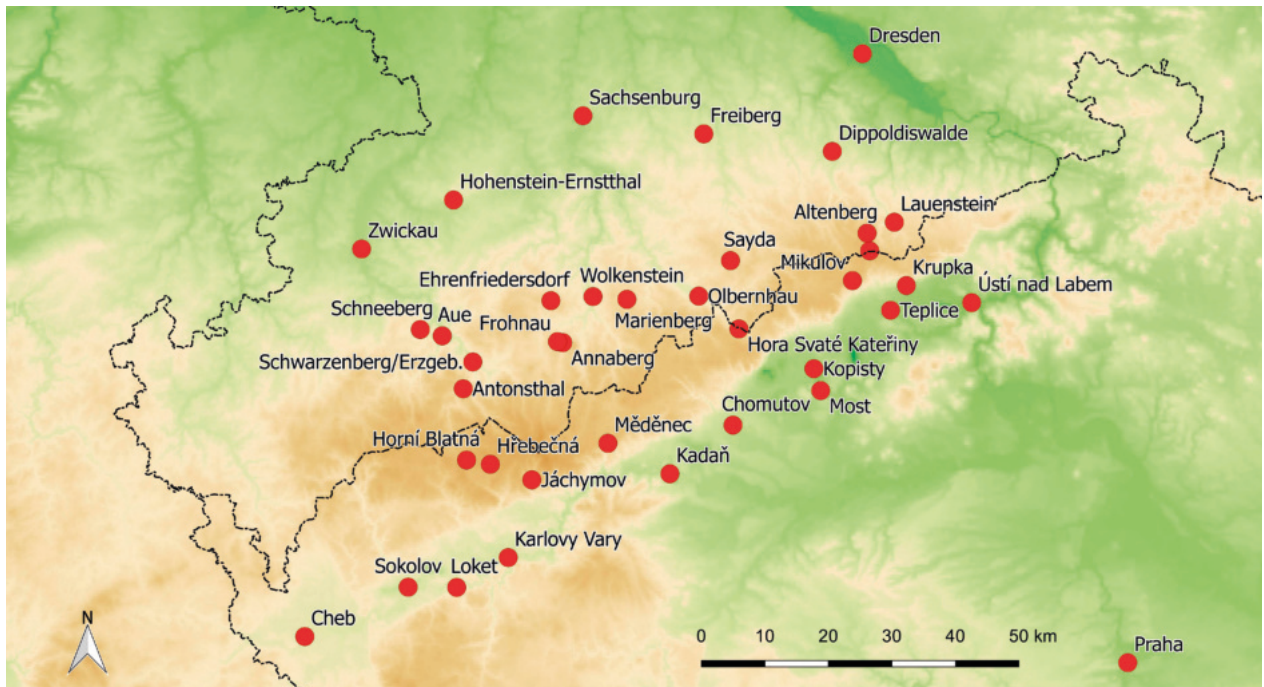

Abb. 3 Bergbaurelevante Museen, Besucherbergwerke und archäologische Institutionen (Auswahl).

Sachsen. Altenberg: Bergbaumuseum; Annaberg-Buchholz: Adam-Ries-Museum; Erzgebirgsmuseum; Antonsthal: Technisches Museum „Silberwäsche Antonsthal“; Aue: Museum der Stadt Aue; Dippoldiswalde: MiBERZ; Dresden: Landesamt für Archäologie Sachsen; Ehrenfriedersdorf: Zweckverband Sächsisches Industriemuseum Zinngrube Ehrenfriedersdorf; Freiberg: Reiche Zeche, Freibergsdorfer Hammer Stadt- und Bergbaumuseum (SBM); Frohnau: Frohnauer Hammer; Hohenstein-Ernstthal: Huthaus der ehemaligen St. Lampertus Fundgrube; Chemnitz: smac; Lauenstein: Osterzgebirgsmuseum Schloss Lauenstein; Marienberg: Museum sächsisch-böhmisches Erzgebirge – Bergmagazin; Olbernhau: Museum Saigerhütte Olbernhau mit Kupferhammer; Sachsenburg: Freilichtmuseum Mittelalterliche Bergstadt Bleiberg; Sayda: Erzgebirgisches Heimatmuseum „Hospital zu St. Johannis“; Schneeberg: Museum für bergmännische Volkskunst; Schwarzenberg/Erzgeb.: Perla Castrum – Ein Schloss voller Geschichte; Wolkenstein: Museum Schloss Wolkenstein; Zinnwald: Museum Zinnbergbau Osterzgebirge/Besucherbergwerk „Vereinigt Zwitterfeld zu Zinnwald“; Zwickau: Museum Priesterhäuser.

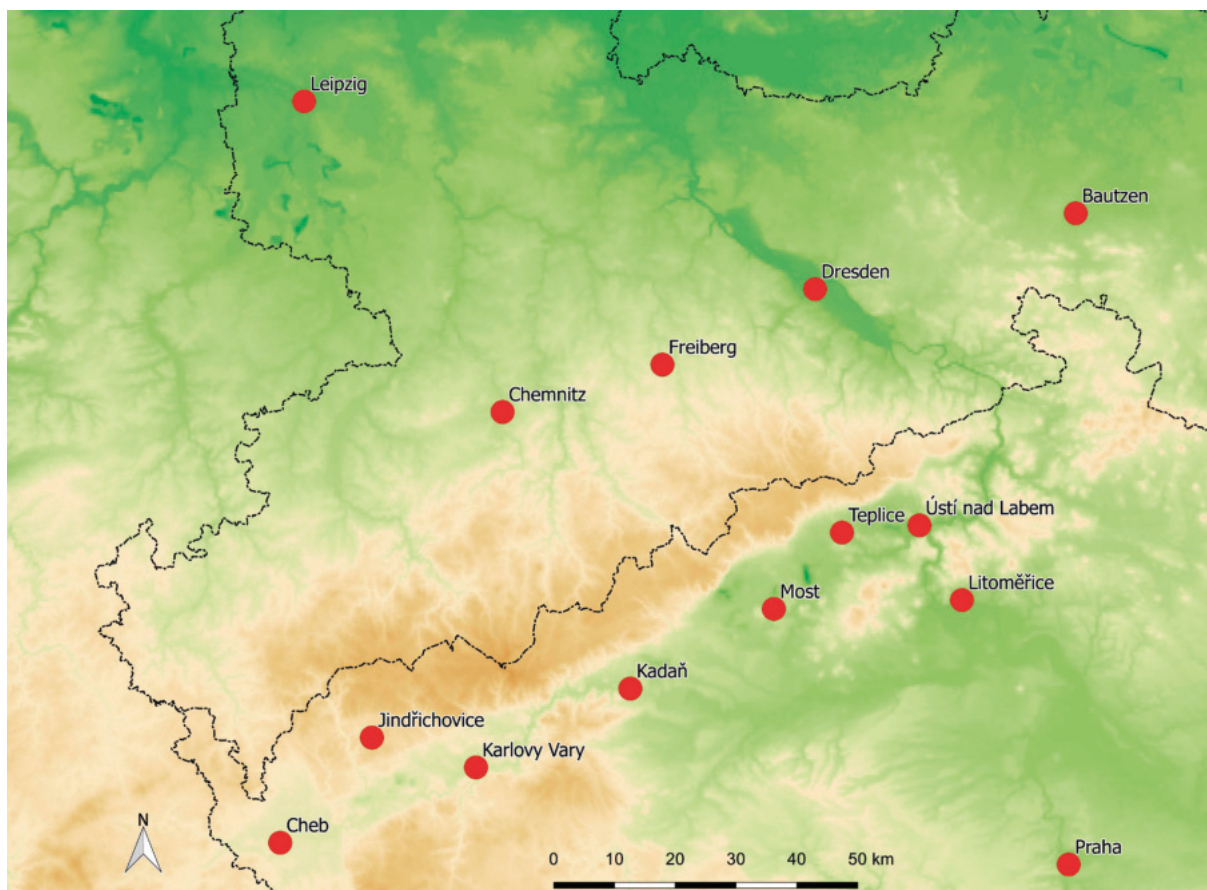
Tschechische Republik. Museum Platten (Horní Blatná); St. Katharinaberg (Hora svaté Kateřiny): Nikolai Stollen; Hengstererben (Hřebečná): Bergbau- und Mineralogisches Minimuseum und die Zeche Mauritius; Museum Eger (Cheb); Komotau (Chomutov): Regionalmuseum; Joachimsthal (Jáchymov): Museum Königliche Münze; Museum Karlsbad (Karlovy Vary); Stadtmuseum Kaaden (Kadaň); Kopitz (Kopisty): Untererzgebirgisches technisches Museum; Graupen (Krupka): Museum Krupka; Informationszentrum Bergbaulandschaft; Besucherstollen „St. Martin“; Elbogen (Loket): Territoriale Fachzweigstelle Elbogen am Nationalen Denkmalinstitut in Pilsen (Plzeň); Kupferberg (Měděnec): Besucherbergwerke „Gelobt Land Stolln“ und „Mariahilfstolln“; St. Niclasberg (Mikulov): Besucherstollen Lehnschachter; Brůx (Most): Regionalmuseum, Institut für Bodendenkmalpflege Nordwestböhmens; Museum in Falkenau an der Eger (Sokolov) mit Besucherbergwerk Jeroným; Regionalmuseum Teplice (Teplice); Stadtmuseum Aussig (Ústí nad Labem).

© Kryštof Derner mit Zuarbeit von Ivonne Burghardt und Christoph Lobinger.

Grundkarte: © terrestria GmbH & Co. KG.

Úvod - ČESKÁ REPUBLIKA

Sbírkových předmětů relevantních pro výzkum hornictví v období tzv. *prvního hornického zvolání* (12.–14. století) i *druhého zvolání* (15.–16. století) je na českém území obecně velmi málo. Hornické artefakty v etnografických a hornických tematických sbírkách jsou mladšího data. Početní nárůst montánně-archeologicky relevantních fondů přináší výzkumy prováděné v posledních letech, mj. v projektu ArchaeoMontan. Počet muzeí v regionu je velký, jejich význam pro studované téma je však různý (obr. 2). Do příručky byla zařazena jen krajská muzea, která mají nebo v dohledné době budou mít zaznamenaný počet montánně archeologických nálezů. Podle Zákona o státní památkové péči 20/1987 Sb, § 23a jsou totiž archeologické nálezy až na výjimky majetkem kraje, v němž byly nalezeny, a místem jejich uložení jsou potom sbírky muzeí zřizovaných krajem: to se týká Regionálního muzea v Teplicích (s vlastní archeologickou činností v rozsahu okresu i v Krušných horách), Oblastního muzea v Mostě a Oblastního muzea v Chomutově. Z Karlovarského kraje je to pak Muzeum Karlovy Vary se svými pobočkami a Muzeum Cheb. Dalším typem muzeí jsou městská muzea spravující starší fondy, které zpravidla se starým rudným hornictvím nesouvisejí. Novější archeologické nálezy pocházejí z výzkumů vlastních (Muzeum Ústí nad Labem) nebo z výzkumů jiných institucí a organizací (Městské muzeum Kadaň) na katastru města. Jejich fondy mohou s hornictvím souviset nepřímo (přeshraniční obchod, hutnictví kovů apod.) Tematicky třetí skupinou jsou specializovaná hornická muzea, která však zatím většími sbírkami ze zkoumaného období nedisponují. Z nich Muzeum v Sokolově v poslední době provádí i vlastní montánně archeologický výzkum pozdně středověkého až raně novověkého dolu Jeroným ve Slavkovském lese geologicky s Krušnohořím souvisejícím. Podkrušnohorské technické muzeum se specializuje na moderní uhelnou těžbu. Z prohlídkových dolů má muzejní status Štola Lénšaftr v Mikulově. Konečně značné množství archeologických nálezů je do dokončení vědeckého zpracování v držení archeologických institucí, kde se na ně lze rovněž informovat. V Ústeckém kraji je to zejména Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, v. v. i.; v Karlovarském kraji Územní odborné pracovišti Loket při Národním památkovém ústavu v Plzni.

Obr. 2 Státní archivy (související s krušnohorským hornictvím).

Sasko: Hlavní státní archiv Drážďany (Dresden); Státní filiální archiv Budyšin (Bautzen); Hornický archiv Freiberg; Státní archiv Saská Kamenice (Chemnitz); Státní archiv Lipsko (Leipzig).

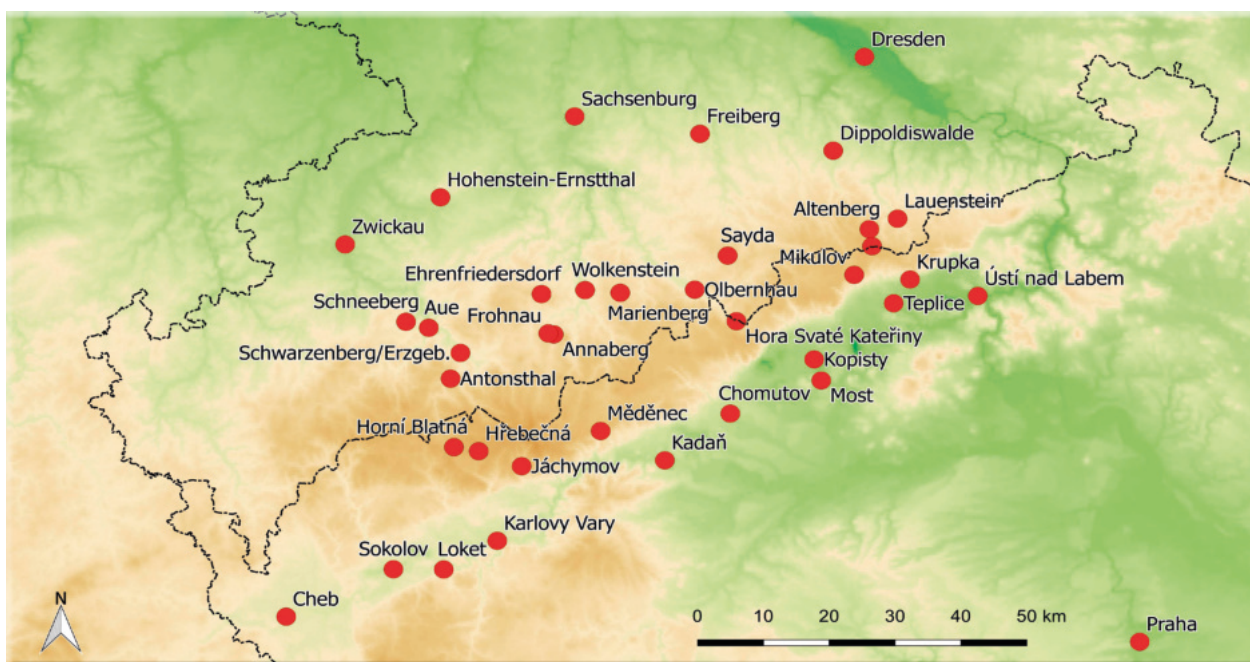
ČR: Národní archiv Praha; Státní oblastní archiv Plzeň, Státní oblastní archiv Litoměřice. Ostatní: Státní okresní archivy (SOKA) Kadaň = SOKA Chomutov se sídlem v Kadani; Jindřichovice = SOKA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích.
© Kryštof Derner. Podklad: © terrestris GmbH & Co. KG.

Informace k organizaci muzejnictví i k jednotlivým muzeím poskytuje např. web Asociace muzeí a galerií: www.cz-museums.cz/web/amg/titulni. Všechny sbírky jsou povinně zapsány v Centrální evidenci sbírek muzejní povahy, kde jsou k dispozici také základní údaje o jejich fondech, a to na stránce: www.cesonline.cz/arl-ces/cs/index.

Archivnictví v ČR je organizované hierarchicky a regionálně. Nejvyšší, celostátní úroveň představuje Národní archiv v Praze, na nejnižší pak jednotlivé okresní

archivy a mezistupně jsou oblastní archivy: pro Ústecký a Liberecký kraj v Litoměřicích, pro Karlovarský a Plzeňský v Plzni. Toto rozdělení přibližně odpovídá různým úrovním někdejší báňské správy, kde v Národním archivu nalezneme ve fondu Staré montanum především písemnosti královské a císařské komory, včetně nejrozličnějších instrukcí a korespondence ve věcech hornictví s jednotlivými horními úřady. Ve fondu Vrchní horní úřad Jáchymov jsou zase soustředěny písemnosti a mapy z této instituce nadřazené jednotlivým krušnohorským horním úřadům. Určité množství zpráv o majetkových transakcích s doly je roztroušeno v jen zčásti editovaných fondech desek zemských a dvorských. V oblastních archivech jsou to písemnosti týkající se kamerálních statků, jako panství Přísečnice v SOA Litoměřice či pozdějších centrálních horních institucí s oblastní působností jako Revírní báňský úřad Plzeň (1850–1947) v SOA Plzeň. Na úrovni okresních archivů jsou uloženy fondy bývalých horních měst ležících v daném okrese. Na rozdíl od Saska, kde jsou montánní písemnosti soustředěny ve Freibergu, v ČR z historických důvodů obdobný hornický archiv postrádáme. V příručce tedy bylo nezbytné uvést alespoň stručně všechny relevantní archivy okresů zasahujících do montánně aktivních částí Krušných hor (obr. 3).

Informace o českých archivech a jejich fondech jsou k dispozici na stránkách: <http://badatelna.eu>. Všeobecné údaje k archivům v Ústeckém kraji (trojjazyčně) na: www.soalitomerice.cz, v Karlovarském kraji (dvojjazyčně) na www.soaplzen.cz.

Obr. 3 Muzea s hornickou tematikou, návštěvnické doly a archeologické instituce (výběr).

Sasko. Altenberg: Hornické muzeum; Annaberg: Muzeum Adama-Riese, Krušnohorské muzeum; Antonisthal: Technické muzeum Silberwäusche Antonisthal; Aue: Muzeum města Aue; Dippoldiswalde: MiBERZ; Drážďany (Dresden): LfA; Ehrenfriedersdorf: Spolek saské průmyslové muzeum Cínový důl Ehrenfriedersdorf; Freiberg: Reiche Zeche, Friebergdorský hamr, Saské báňské muzeum; Frohnau: Frohnauský hamr; Hohenstein-Ernstthal: Cáčovna bývalé nálezné jámy Sv. Lampert; Saská Kamenice (Chemnitz): smac; Lauenstein: Muzeum východního Krušnohoří zámek Lauenstein; Marienberg: Muzeum sasko-českého Krušnohoří – hornický depozitář; Muzeum ságrovací huti a měděný hamr v Olbernhau; Sachsenburg: skanzen Středověké hornické město Bleiberg; Zavidov (Sayda): Krušnohorské vlastivědné muzeum „Špitál u sv. Jana“; Schneeberg: Muzeum hornického lidového umění; Schwarzenberg/Erzgeb.: Perla Castrum – Zámek plný historie; Wolkenstein: muzeum Zámek Wolkenstein; Zinnwald: Museum cínového hornictví východní Krušnohoří / prohlídkový důl „Sjednocené cvitrové pole na Cínovci“; Ovikov (Zwickau): Muzeum Kněžské domy.

ČR. Muzeum Horní Blatná; Hora svaté Kateřiny: štola Mikuláš; Hřebečná: Hornické a ineralogické minimuzeum Hřebečná s dolem Mauritius; Muzeum Cheb; Chomutov: Regionální muzeum; Jáchymov: Muzeum Královská mincovna; Muzeum Karlovy Vary; Městské muzeum Kadaň; Podkrušnohorské technické muzeum v Kopistech; Krupka: Muzeum, Infocentrum hornické krajiny, prohlídková štola Svatý Martin; NPÚ Plzeň, ÚOP Loket; Měděnec: prohlídkové štoly „Země zaslíbená“ a „Maria Pomocná“; Mikulov: prohlídková štola Lehnshafter; Regionální muzeum Most, ÚAPP SZČ; Muzeum Sokolov s návštěvnickým dolem Jeroným; Regionální muzeum Teplice; Městské muzeum Ústí n. Labem.

© Kryštof Derner se spoluprací Ivonne Burghardt a Christopa Lobingera. Podklad: © terrestris GmbH & Co. KG.

ARCHIVE UND MUSEEN IN SACHSEN

STADTARCHIV ANNABERG-BUCHHOLZ

© Stadt Annaberg-Buchholz, Foto: Matthias Förster

Adresse:

Markt 1
09456 Annaberg-Buchholz

Öffnungszeiten:

Bitte erfragen Sie vor dem ersten Archivbesuch die Öffnungszeiten telefonisch.

Kontakt:

+49 3733 425-219

www.annaberg-buchholz.de/de/kultur/11_Archiv___Stadtgeschichte.php

GESCHICHTE

Die erste Erwähnung eines Archivs in Annaberg und Buchholz stammt aus der Mitte des 19. Jahrhunderts. Da zu dieser Zeit noch kein Archivar angestellt war, muss in den Akten eine „große Unordnung“ geherrscht haben; Mitarbeiter des Hauptstaatsarchivs Dresden sprachen bei einem Besuch von „unhaltbaren Zuständen“. Der Heimatforscher Dr. Heinrich Harms zum Spreckel sichtete die historischen Bestände 1928 erstmals, ordnete diese und erstellte eine Kartei. Das Hauptstaatsarchiv Dresden beschrieb das Archiv darauf als „mustergültig“ und „als eines der am besten geordneten sächsischen

Stadtarchive“. Seine Findbücher, die bereits damals als vorbildlich galten, werden heute noch verwendet.

Bei Stadtbränden und während des Zweiten Weltkrieges erlitt das Archiv schmerzliche Verluste. Ein Teil der bergbaurelevanten Bestände der Region befindet sich auch im Sächsischen Staatsarchiv – Bergarchiv Freiberg/Hauptstaatsarchiv Dresden. 1958 wurde die Ratsbibliothek in das Erzgebirgsmuseum überführt. Im Jahr 2002 erfolgte mit dem kompletten Aus- und Umbau des Rathauses auch die bauliche und inhaltliche Neugestaltung des Archivs.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Schriftgut: 1800 Lfm. Akten

Bildarchiv: ca. 3000 Objekte

Relevante Bestände (Auswahl)

Bewilligungsbücher (5 Bände: 1509–1677), Schuld- und Berggerichtsbücher (10 Bände: 1497–1676), Erbteilbücher (10 Bände: 1504–1698), Häuserlehnbücher (28 Bände: 1500–1739); Grundstücks- und Gartenlehnbücher (8 Bände: 1505–1739), Ratshandbuch (1 Band: 1505–1525), Richterbuch (1 Band: 1518–1552), Viertelsregister (2 Bände: 1523–1552)

Recherchemöglichkeiten

Online: www.stadtbuecher.de/de/stadtbuecher (Übersicht über den frühneuzeitlichen städtischen Archivbestand)

Vor Ort: Findbücher

ERZGEBIRGSMUSEUM ANNABERG-BUCHHOLZ

© Erzgebirgsmuseum Annaberg, Foto: Dieter Knoblauch,
Annaberg-Buchholz

Adresse:

Große Kirchgasse 16
09456 Annaberg-Buchholz

Öffnungszeiten:

Di-So und an Feiertagen (außer 24./31. Dezember) 10:00–17:00 Uhr
(Stand: 11.03.2020)

Kontakt:

+49 3733 23497
Fax. +49 3733-676112
erzgebirgsmuseum@annaberg-buchholz.de
www.annaberg-buchholz.de/de/kultur/erzgebirgsmuseum.php

GESCHICHTE

Die Entstehung des Erzgebirgsmuseums Annaberg-Buchholz stand in Verbindung mit der Gründung eines heimatkundlichen Vereins und dessen erster lokalhistorischer Ausstellung im Jahre 1885. Zwei Jahre später konnte das neu eröffnete „Museum erzgebirgischer Alterthümer“ 180 Exponate der Volks- und Heimatkunst präsentieren, bestehend aus Rathausbeständen und privaten Schenkungen. Große Bestandserweiterungen führten 1891 zu einem Umzug in das heutige Domizil in der

Großen Kirchgasse. 1906 verzeichnete nun unter der Ägide des Erzgebirgsverein das umbenannte „Erzgebirgsmuseum“ 4000 Ausstellungsstücke. 1927 vom Verein in städtische Trägerschaft übergeben, erfolgte nach dem Zweiten Weltkrieg eine Zusammenlegung mit dem Naturkundemuseum. 1988 bis 1991 wurde die Ausstellung umfassend erneuert, fortan zeigte das Museum verstärkt Einblicke in den Bergbau des Annaberger Reviers zwischen dem 16. und 19. Jahrhundert. Die Entdeckung eines Bergwerkes aus dem *Zweiten Berggeschrey* unter dem Museums Gelände führte 1995 zur Eröffnung eines nach dem einstigen Besitzer „Im Gößner“ benannten Besucherbergwerkes mit einem mehr als 300 m langen Rundgang, das seither Tausende von Besuchern angelockt hat. Innerhalb der Dauerausstellung gibt ein im Jahr 2014 eröffneter Ausstellungsbereich Einblicke in das Leben und Wirken der bedeutenden Montanunternehmerin Barbara Uthmann (1514–1575).

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Objektarchiv: ca. 12.000 Inventarobjekte und -gruppen

Schriftgut: Rechnungen, Kuxscheine, Privilegien und Artikelbriefe (16.–19. Jh.)

Karten: 230 Einzelblätter

Bildarchiv: ca. 5000 Objekte

Bibliothek: 7000 Medieneinheiten

Relevante Bestände (Auswahl)

Unter den relevanten Beständen befinden sich vor allem Rechnungen, Kuxscheine, Privilegien und Artikelbriefe (16.–19. Jh.), die aus Privateigentum stammten und damit nicht Eingang in das städtische Archiv fanden. Darüber hinaus sind die in den Besitz des Museums übergegangenen Bestände der Ratsbibliothek hervorzuheben, die zumeist historische Werke zum Bergbau, Rechtsprechungen und Chroniken umfassen. Erwähnenswert sind besonders: die Urschrift von 1592 der 1605 gedruckten Annaberger Chronik *Annabergae misnae Urbis historia* von Paulus Jenisius, die *Meißnische Land- und Berg-Chronica* aus dem Jahr 1589 von Petrus Albinus, die 1556 gedruckte (lateinische) Ausgabe von Agricolas *De re metallica* sowie die deutsche Ausgabe von 1580 *Sarepta oder Bergpostill* von Johann Mathesius aus dem Jahr 1564, Lazarus Erckers *Allerfürnemisten mineralischen Ertz- und Bergckwerckssachen...*, gedruckt 1574 in Prag erschienen.

Recherchemöglichkeiten

Neben alten Inventarlisten aus den Jahren 1887, um 1910, 1927 und 1951/1952 ist der Bestand über ein nach Themen und Materialgattungen gegliedertes analoges Verzeichnis (System nach Heinz A. Knorr) erfasst. Letzteres ist in eine Datenbank (Axiell Collections) überführt, ein externes Online-Recherchetool besteht nicht.

LITERATUR

- E. Finck, *Führer durch das Erzgebirgsmuseum* (Annaberg 1913).
- K. M. Mieth (Hrsg.), *Museen in Sachsen. Geschichte erzählen – Schätze entdecken. Führer der Sächsischen Landesstelle für Museumswesen* (Chemnitz 2005).
- J. Nicklaus, *Erzgebirgsmuseum Annaberg-Buchholz*. In: Amt für Kultur im Landratsamt Marienberg / Freistaat Sachsen (Hrsg.), *Museen im mittleren Erzgebirge* (Marienberg 1992) 3–5.
- *Erzgebirgsmuseum Annaberg-Buchholz*. In: *Mitteilungen des Landesvereines Sächsischer Heimatschutz* 1994/3, 70–72.
- W. Piersig u. a., *100 Jahre Erzgebirgsmuseum Annaberg-Buchholz (1887–1987)*. In: *Sächsische Heimatblätter* 34, 1988, 161–164.

LANDESAMT FÜR ARCHÄOLOGIE SACHSEN

© Landesamt für Archäologie Sachsen, Foto: Uwe Reuter

Adresse:

Zur Wetterwarte 7
01109 Dresden

Öffnungszeiten:

Bitte kontaktieren Sie vor dem Besuch das LfA per E-Mail.

Kontakt:

info@lfa.sachsen.de
www.lfa.sachsen.de

GESCHICHTE

Das Landesamt für Archäologie Sachsen ist die zentrale Fachbehörde des Freistaates Sachsen zur Erfassung, Dokumentation, Erforschung, Bewahrung und Vermittlung von archäologischem Kulturgut. Hervorgegangen aus dem 1938 gegründeten Landesmuseum für Vorgeschichte (bis 1992), werden bis heute ca. 19 Millionen archäologische Einzelobjekte digital erfasst und fachgerecht in einem Magazin auf dem ehemaligen Gelände der Luftkriegsschule der Luftwaffe gelagert. Die umfangreiche Sammlung des „Archäologischen Archivs Sachsen“ geht in seinen Wurzeln auf die kurfürstlich-königliche Antikensammlung des 18. Jahrhunderts zurück. Im Jahr 1900 übernahm der Leiter der Prähistorischen Sammlung des

Königlich Mineralogisch-Geologischen Museums, Johannes Deichmüller, das institutionell neu verankerte „Archiv urgeschichtlicher Funde aus Sachsen“. Beide Bestände, die Primärquelle und ihre Dokumentation, bilden seitdem die untrennbare Grundlage archäologischen Wissens in Sachsen. Den gesetzlichen Rahmen bildete 1934 das „Sächsische Gesetz zum Schutz von Kunst-, Kultur- und Naturdenkmälern“ („Sächsisches Heimatschutzgesetz“) als auch 1954 die „Verordnung zum Schutze und zur Erhaltung der ur- und frühgeschichtlichen Bodenaltertümer“. Mit dem 1993 verabschiedeten „Sächsischen Denkmalschutzgesetz“ und dem damit verankerten Schatzregal intensivierte sich erheblich der Fundeingang, der im Jahresdurchschnitt nun mehrere Hunderttausend Objekte umfasst. Als öffentliches „Fenster“ fungiert seit 2014 das Staatliche Museum für Archäologie Chemnitz (smac). Darüber hinaus sind zahlreiche archäologische Funde des AAS als Leihgaben in kommunalen Museen wie dem Museum für mittelalterlichen Bergbau im Erzgebirge (MiBERZ) im Schloss Dippoldiswalde ausgestellt.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Objektarchiv: ca. 19 Millionen Einzelobjekte

Schriftgut: 134 Lfm. Ortsakten und 548 Lfm. Grabungsdokumentationen

Karten: 15.000 Einzelblätter

Bildarchiv: ca. 1,26 Millionen Dias und 400.000 Digitalfotos

Bibliothek: 120.000 Medieneinheiten

Relevante Bestände (Auswahl)

Aus montanarchäologischen Untersuchungen sowie Ausgrabungen in Bergstädten wie Freiberg, Annaberg oder Dippoldiswalde stammen in großem Umfang Keramik, Werkzeuge und Gezähe aus Eisen, organische Textilien, Tierknochen sowie weitere im Zusammenhang mit dem Bergbau stehende Funde wie etwa Erzmühlen, Schlacken und Probiergeräte. Paläobotanische Funde (darunter Besonderheiten wie Reis- und Pfefferkörner) sowie Objekte aus Glas lassen einen Wohlstand der damaligen Bevölkerung in den Bergstädten erahnen. Von besonderer Bedeutung sind die mehr als 1000 Holzobjekte aus den hoch- und spätmittelalterlichen Bergwerken des Erzgebirges, die als Werkzeuge oder technische Einbauten (Arbeitsbühnen, Fahrten, Wasserrinnen, Haspeln usw.) teilweise *in situ* entdeckt, dokumentiert und geborgen werden konnten. Als größtes Einzelobjekt gilt hier das Kehrrohr von Bad Schlema aus der Zeit um 1500 mit mehr als 400 Einzelteilen, das nach derzeitigem Forschungsstand als bislang ältester physischer Beleg von derartigen Wasserfördermaschinen im montanen Kontext gilt. Von wissenschaftlicher Relevanz sind ferner mehr als 3500 Dendroproben, für die der Aufbau eines eigenen Archivs geplant ist.

Recherchemöglichkeiten

Die Sammlungsbestände werden mittels eines Barcodesystems erfasst und datenbanktechnisch verwaltet. Daneben bestehen weitere Fund-, Fundort- und Bilddatenbanken. Ein externes Online-Recherchetool besteht nicht. Ausgewählte Funde sind hier zu sehen: <https://archaeo3d.de/>.

LITERATUR

- U. Reuter, *Das Archäologische Archiv Sachsen. Vom steten Zuwachs der archäologischen Sammlung*. (Ausgrabungen in Sachsen 2. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege. Beih. 21) (Dresden 2010), 161–165.
- R. Smolnik, *Vom Landesmuseum für Vorgeschichte zum Landesamt für Archäologie, Sachsen*. (Ausgrabungen in Sachsen 2. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege. Beih. 21) (Dresden 2010), 43–50.
- (Hrsg.), *Silberrausch und Berggeschrey. Archäologie des mittelalterlichen Bergbaus in Sachsen und Böhmen / Stříbrná horečka a volání hor. Archeologie středověkého hornictví v Sasku a Čechách* (Langenweißbach 2014).

SÄCHSISCHES STAATSARCHIV – BERGARCHIV FREIBERG

© Sächsisches Staatsarchiv, Foto: Bertram Kober (punctum)

Adresse:

Schlossplatz 4
09599 Freiberg

Öffnungszeiten:

Mo, Mi 8:30–18:00 Uhr
Di, Do 8:30–16:00 Uhr
(Stand: 20.02.2020)

Kontakt:

+49 3731 44754-0
poststelle-f@sta.smi.sachsen.de

www.staatsarchiv.sachsen.de/bergarchiv-freiberg-3988.html

GESCHICHTE

Das Bergarchiv ist aus dem Archiv des ehemaligen Sächsischen Oberbergamtes hervorgegangen und verwahrt hauptsächlich die historischen Dokumente der Montanwirtschaft und der Bergbauverwaltung. Letztere lag ausschließlich in den Händen der sächsischen Landesherren. Im Zuge der Herausbildung des Direktionsprinzips entwickelte sich eine mehrstufige, hierarchisch strukturierte

Bergverwaltung mit lokalen Bergämtern und seit der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts dem Oberbergamt in Freiberg als vorgesetzter Behörde. Die Unterlagen wurden bei den lokalen Bergämtern der Bergreviere und dem Oberbergamt verwahrt. Damit erfolgte jedoch keine zentrale Zusammenführung der Akten, sondern das entsprechende Schriftgut ist vorerst weiterhin in den lokalen Bergämtern der Bergreviere aufbewahrt worden. Eine kurze Erläuterung zur historischen Entwicklung der einzelnen Bergämter wird direkt bei den jeweiligen Beständen wiedergegeben.¹ Im Zuge der Auflösung der Bergamtsarchive in den 1860er-Jahren wurden alle Akten in das Landesbergamt (vorher Oberbergamt) in Freiberg verbracht. Aufgrund des daraus resultierenden Platzmangels sind ca. zwei Drittel des gesamten Schriftgutes vernichtet worden. In den folgenden Jahrzehnten bis in die Zeit der Weimarer Republik wurden wiederholt umfangreiche Kassationen vorgenommen, 1931 verzeichnete man 250.000 Akteneinheiten und 48.000 Risse. Nach den Auslagerungen im Zweiten Weltkrieg sind verhältnismäßig wenige Verluste festgestellt worden. Das 1967 gegründete Bergarchiv Freiberg, welches dem Staatsarchiv Dresden unterstellt war, bewahrte 2350 Lfm. Akten und 79.000 Risse auf. Mit der politischen Wende 1989/1990 nahm der Archivbestand durch die Übernahme von Unterlagen, die aus aufgelösten DDR-Betrieben stammten, noch einmal deutlich zu. Nach 1990 war das Bergarchiv zuständig für das wieder neu gegründete Oberbergamt. Dies bedeutete ein nochmaliges Anwachsen der aufzubewahrenden Akten, weshalb im Fuchsmühlenweg 7 ein Depot angemietet wurde. Seit 2005 ist es die Abteilung 5 des Sächsischen Staatsarchivs. Im Mai 2008 zog das Bergarchiv Freiberg in das neu restaurierte Schloss Freudenstein um.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Schriftgut: ca. 4500 Lfm. Akten

Risse (Karten und Pläne): ca. 65.000

Bildarchiv: ca. 30.000 Objekte

Lauffilme: ca. 400 Medieneinheiten

Bibliothek: ca. 22.000 Medieneinheiten

Relevante Bestände (Auswahl)

Das Bergarchiv verfügt allein für die Zeit vor dem Jahr 1600 über mehr als 16.000 Archivalien. Aus diesem Grund können hier nur eine repräsentative Auswahl sowie besonders herausragende Bestände aufgeführt werden.

¹ Die Darstellungen stammen von den jeweiligen Beschreibungen der einzelnen Bestände unter: www.archiv.sachsen.de/.

40001 Oberbergamt Freiberg (1407–1868)

Der Ausbau einer mittleren Bergverwaltung im albertinischen Sachsen begann unter Kurfürst Moritz um die Mitte des 16. Jahrhunderts und stand im Zusammenhang mit den politischen und territorialen Veränderungen im Ergebnis des Schmalkaldischen Krieges. 1545 wurden im albertinischen Herzogtum zwei neue Bergverwaltungsfunktionen eingeführt, die des Bergvogtes (ab 1569 Bergwerksverwalter) und die des Bergamtsverwalters. 1554 kam die Position eines Oberbergmeisters hinzu, dem alle Bergmeister unterstellt waren. Der ab 1547 eingesetzte „Oberberghauptmann des erzgebirgischen Kreises“ war gleichzeitig der höchste territoriale Verwaltungsbeamte. Mit der Ernennung eines Berghauptmannes 1588, dem Oberbergmeister und Bergwerksverwalter beigeordnet waren, fand die Ausprägung einer mittleren Bergverwaltung im albertinischen Sachsen einen ersten Abschluss. Sie kann als Vorgängerverwaltung des Oberbergamtes des 17. Jahrhunderts bezeichnet werden. Die Existenz eines Oberbergamtes als eigene Behörde kann in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts angenommen werden. Die Aufgaben, die die Vertreter der mittleren Bergverwaltung in Bezug auf die Leitung des gesamten Bergwesens hatten, resultierten aus dem „Direktionsprinzip“. Das Oberbergamt nahm die Interessen des Landesherrn als Inhaber des Bergregals wahr und setzte das geltende Bergrecht durch. Es war technische Verwaltungs- und Polizeibehörde und hatte bergrechtliche, vor allem Bergwirtschaftssteuerungsfunktion. Dabei bediente es sich der Instrumente der Rechnungskontrolle und des direkten Eingriffs in die Grubenverwaltung.

Aufstände, Grubenberichte und andere Bergwerksnachrichten zu sämtlichen Bergamtsrevieren (1575–1622); Aufstände, Grubenberichte und andere Bergwerksnachrichten zu sämtlichen Bergamtsrevieren (1580–1791); Landesherrliche Befehle über den Eisensteinbergbau und das Eisenhüttenwesen (1564–1746); Sammlung alter landesherrlicher Befehle zur Suche nach Gold, zum Edelsteinwesen und zu Seifenwerken (1581–1755); Sammlung vermischten Inhalts, überwiegend Abschriften, von 1351–1723 (1477, 1487, 1515, 1581, 18. Jahrhundert); Bergordnung des Herzogs Christian I. von 1589 (Druck) mit handschriftlichen Nachtragungen anderer Regelungen zum Bergrecht aus den Jahren 1556 bis 1730 (1589–1736); Bergurteilssammlung Vierdhalb Hundert wolgegrünter Sprüch und Urtheill inn Bergk Sachen, mancherlei Felle unnd Irrunge richtende, geschrieben vom Bergschreiber Christoph Büchner auf Befehl des Annaberger Bergmeisters Hans Leonhard (1533–1534); Einige Artikel der Bergordnung Hohnstein gegen die von Joachimsthal (Jáchymov) (1529–1623); Landesherrliche Befehle in Jurisdiktionsangelegenheiten (1559–1737); Landesherrliche Befehle über Fragen der Berggerichtsbarkeit (1561–1737)

40007 Bergamt Annaberg (1490–1868)

Die Gründung des Bergamtes Annaberg erfolgte 1503. 1507 ist im benachbarten ernestinischen Buchholz ebenfalls ein Bergmeister erwähnt, dessen Revier mit dem Unterrevier Grünhain 1562 zum Annaberger Revier geschlagen wurde. 1511 und 1515 erweiterte sich das Annaberger Revier zulasten des Marienberger Reviers. 1519 ging das Wolkensteiner Revier wieder an Marienberg verloren. 1767 wurden die Reviere Scheibenberg mit Oberwiesenthal und Hohenstein und das Annaberger Bergamt vereinigt. 1847 erfolgte die Vereinigung der Bergamtsreviere Marienberg und Annaberg, Sitz des Bergamtes war Annaberg. Bei der Neuordnung der westsächsischen Bergamtsbezirke im Jahre 1856 (Auflösung der Bergämter Johanngeorgenstadt und Schneeberg) wurde die Annaberger Westrevierhälfte mit den Unterrevieren Oberwiesenthal, Scheibenberg und Hohenstein dem neu errichteten Bergamt Schwarzenberg zugeteilt und der Sitz des vereinigten Annaberger und Marienberger Bergreviers nach Marienberg verlegt.

Austeilung auf Sankt Annaberg mit Angaben, in welchem Jahr eine Zeche gefunden und wieviel auf jeden Kux gefallen sowie wieviel quartalsweise ausgeteilt worden ist (1505–1530); Bergrechnungen von Annaberg (1505–1591); Bergwerksangelegenheiten Annaberg (1490–1613); Alphabetisches Ausbeuteverzeichnis von den Gruben bei Annaberg (1496–1593); Silberbuch Annaberg mit Angaben zur Silberausbeute (1537–1539)

40010 Bergamt Freiberg (1497–1948)

Im Mittelalter waren die Ratsherren der Bergstadt Freiberg für die Verwaltung der Stadt und des Bergwerksdistriktes zuständig. Im 16. Jahrhundert bildete sich schrittweise eine mittlere Bergverwaltung für die verschiedenen erzgebirgischen Bergreviere und den Edelmetallbergbau als Ganzes heraus. Dieser Prozess mündete im 17. Jahrhundert in die Etablierung einer neuen Behördenkategorie, die der Revierbergämter, des Oberbergamtes sowie des Oberhüttenamtes. Für das gesamte Berg- und Hüttenwesen Sachsens gab es demnach drei Instanzen: das jeweilige Bergamt als unterste Behörde, als Mittelbehörde fungierte die Berghauptmannschaft (bestehend aus Oberberg-, Berg- und Vizeberghauptmann) und das Oberbergamt. Oberste Bergbehörde war das Geheime Berggemach/der Geheime Rat zu Dresden bzw. ab 1831 das Finanzministerium. Das wichtigste Bergamt hatte seinen Sitz in Freiberg, wo auch der umfangreichste Bergbau betrieben wurde. Dem Bergamt oblag die freiwillige und streitige Berggerichtsbarkeit, die Polizei, die Aufsicht über alle mit einem Bergbaubetrieb zusammenhängenden Tätigkeiten, Einrichtungen und Anlagen sowie die Aufsicht über Bergleute und Zechenhausbewohner. Mit dem Gesetz über den Regalbergbau von 1851/1852 beschränkten sich u. a. die Aufgaben der Behörde auf bergpolizeiliche und volkswirtschaftliche Notwendigkeiten. 1856 ging die Gerichtsbarkeit der Bergämter auf die ordentlichen Gerichte über und es erfolgte eine

Abgrenzung der polizeilichen Befugnisse der Bergämter und der Ortspolizeibehörden. 1867 wurde das Bergamtsrevier Altenberg (mit Berggießhübel und Glashütte) dem Freiburger Revier zugeschlagen. Im Rahmen des Allgemeinen Berggesetzes 1868/1869 kam es zur Auflösung des Oberbergamtes und der Bergämter von Freiberg, Marienberg und Schwarzenberg. An seine Stelle trat ein gesamtsächsisches (Landes-)Bergamt Freiberg.

Generalia über die Scharfenberger Berggebäude (1569, 1577, 1584–1586, 1592, 1596–1599, 1607); Bergschieds- und Vertragsbücher (ab 1525); Bergbelehungs-, Schieds- und Vertrags- sowie Steuerbuch (1511–1520); Bergbelehungsbücher ab 1545 mit Unterbrechungen, ab 1604 durchgehend; Frist- und Nachlassungsbuch (1556–1559); Steuerbücher (ab 1572); Arrest- und Kummerklagebuch (ab 1573); Ältere Bergkriminalsachen (1561–1602); Knappschaftsbrüderregister (ab 1519 mit Unterbrechung 1565–1575); Knappschaftsrechnungen ab 1546

40011 Bergamt Geyer (1529–1837)

1787 kam es zur Vereinigung der Bergreviere Geyer und Ehrenfriedersdorf, wobei das „Archiv Ehrenfriedersdorf“ mit eigenen Signaturen und Repertorium weitergeführt worden ist. Um 1830 sind die beiden Bergreviere als Unterreviere in das Marienberger Bergamt integriert worden, das seinerseits 1847 mit dem Bergamt Annaberg vereinigt wurde.

Verträge über den Wasserkauf aus den Hans Röhling Teichen, Verkauf der Ölmühle zu Thum (vorher Pochwerk), Vertrag über den Wasserkauf, einige Streitigkeiten zu vom Bergamt verliehenem Röhrwasser, das durch Stolln und Röschen in Thum erschroten wird (1580–1718); Bergbuch auf dem Wald um den Greifenstein, ins Bergamt zu Geyer gehörig (1568–1589); Bergbuch der von Schönbergischen Besitzungen um Stollberg, Thalheim und Zwönitz (1561–1645); Bergbücher des Bergamtes Geyer (ab 1529 mit Unterbrechungen)

40012 Bergamt Johanngeorgenstadt (mit Schwarzenberg und Eibenstock) (1527–1863)

1662 gab das Bergamt Eibenstock den südöstlichen Revierteil zugunsten des neu gegründeten Bergamts Johanngeorgenstadt ab. Die Reviergrenzen mit dem Bergrevier Schneeberg auf den Planitzschen Gütern bei Schönheide waren schon seit 1561 ständig umstritten. Nach dem Tod des Eibenstocker Bergmeisters Gottfried Ficker im Jahre 1768 wurde ein kombiniertes Bergamt Eibenstock und Voigtsberg eingerichtet, das bis 1771 bestand. 1772 verfügte Kurfürst Friedrich August die Zusammenlegung der Bergämter Schwarzenberg und Johanngeorgenstadt und bestätigte diese Regelung sieben Jahre später. Da der Bergbau im Westerzgebirge weiter rückläufig blieb, löste er 1793 auch das Bergamt Eibenstock auf und schlug es dem Bergamt Johanngeorgenstadt mit Schwarzenberg als Unterrevier zu. 1831 erfolgte zwischen

den Bergämtern Johanngeorgenstadt und Schneeberg eine Grenzeinigung, bei der ein Teil des Eibenstocker Reviers bei Schönheide und Schnarrtanne dem Bergrevier Schneeberg zugesprochen wurde. 1851 sind die seit 1786 bestehenden Reviergrenzen am Graul erneut verändert und ein Teil der dortigen Gruben vom Bergamt Schneeberg in das Schwarzenberger Revier überwiesen worden, im Gegenzug gab das Bergamt Johanngeorgenstadt einen Teil des Eibenstocker Reviers um den Auersberg und Sosa an Schneeberg ab. 1856 wurden die Bergämter Johanngeorgenstadt und Schneeberg aufgelöst und deren Reviere dem neu gegründeten Bergamt Schwarzenberg zugeordnet, das bis 1869 bestand.

Alte Nachrichten über das Revier aus den Jahren 1503–1701 in Abschriften (1820–1831)

40015 Bergamt Schneeberg (1499–1861)

Zwischen 1564 und 1670 war das Bergamt Schneeberg auch für den Bergbau im Vogtland zuständig, wozu es eine Außenstelle in Voigtsberg unterhielt. 1818 wurde das Bergamt Voigtsberg aufgehoben und sein Revier als 4. Revierabteilung dem Bergamt Schneeberg zugeschlagen. 1856 ist das Bergamt Schneeberg mit der Voigtsberger Abteilung im Zuge der Neuordnung der westsächsischen Bergreviere in das wiedergegründete Bergamt Schwarzenberg eingegliedert worden.

Nachrichten über verschiedene Zechen und Stolln (ab 1525); Befehle, Bergordnungen und Nachrichten über den Beginn des Bergbaus in Platten (Horní Blatná) (1534–1604); Alte Befehle und Nachrichten über die vogtländischen Bergwerke Voigtsberg, Oelsnitz, Schöneck, Falkenstein im Reußischen und auf einigen Adelsgütern; Bergordnung und Vertrag zwischen dem sächsischen Kurfürsten und den Herren von Schönburg und Absprachen über den Verleih verschiedener Bergamtsreviere (1529); Landesherrliche Befehle (ab 1524 und ab 1536)

40034 Seigerhütte und Kupferhammer Grünthal (1567–1944)

Jahresrechnungen (ab Oktober 1574)

40164 Dokumente zum Kuxbesitz (1529–1919)

Auswahl: Gesuche um Erwerb sowie Ab- und Zuschreibung von Kuxen verschiedener Berggebäude (ab 1579); Klagzetteln (ab 1579); Vollmachten zur Umschreibung von Bergteilen (ab 1579); Zubeß-, Kummer- und Retardatzettel einzelner Fundgruben (ab 1579); Amtsvollmachten für Schichtmeister verschiedener Berggebäude (1579); Gegenbüchel (ab 1582); Gewerkenverzeichnisse zur Austeilung u. a. (ab 1579); Gewerkschaftenverzeichnisse zu diversen Gruben (1579); Belehnungszettel (ab 1579); diverse Bittgesuche und Klagebriefe an den Freiburger Rat

40165 Ausbeutebögen sächsischer Bergreviere (1589–1902)

2. Freiburger Revier: Austeilung der Ausbeute und des wiedererstatteten Verlags vom Überschuß des Bergwerks bei der Bergstadt Freiberg von Matthäi 1529–1600 L (1594–1595, 1598), Austeilung der Ausbeute und des wiedererstatteten Verlags vom Überschuß des Bergwerks bei der Bergstadt Freiberg von 1594 T–1600 L

3. Marienberger Revier: Austeilung der Ausbeute und des wiedererstatteten Verlags vom Überschuß des Bergwerks sowie des Freiverbaus und der angelegten Zubeße beim Bergamt Annaberg von 1589 L–1770 L

40186 Zechenregister sächsischer Bergreviere (1556–1927)

Zechenregister des Freiburger, Altenberger, Schwarzenberger, Marienberger Reviers und einiger thüringischer Reviere.

Recherchemöglichkeiten

Online: www.archiv.sachsen.de

Vor Ort: Datenbanken, Karteien, Findbücher

LITERATUR

Die Bestände des Sächsischen Bergarchivs Freiberg, bearb. v. A. Erb, unter Verwendung von Vorarbeiten von U. Grandke (Veröffentlichungen der Sächsischen Archivverwaltung Reihe A, Bd. 4) (Halle [Saale] 2003).

B. Förster/R. Groß/M. Merchel (Bearb.), *Die Bestände des sächsischen Hauptstaatsarchiv und seiner Außenstellen Bautzen, Chemnitz und Freiberg*. Bd. 1. Die Bestände des sächsischen Hauptstaatsarchivs. T. I (Leipzig 1994).

STADT- UND BERGBAUMUSEUM FREIBERG (MIT BIBLIOTHEK DES FREIBERGER ALTERTUMSVEREINS)

© Stadt- und Bergbaumuseum Freiberg, Foto: Gunther Galinsky
(Quelle/pramen: SBM, Fotothek Inv.-Nr. B 585)

Adresse:

Am Dom 1
09599 Freiberg

Öffnungszeiten:

Di—So 10:00—17:00 Uhr
(Stand: 16.03.2020)

Kontakt:

+49 3731 20250
museum@freiberg.de
<http://museum-freiberg.de>

GESCHICHTE

Das 1861 vom Freiburger Altertumsverein gegründete Museum zählt zu den ältesten bürgerlichen Museen Sachsens. Engagierte Bürger sammelten in kurzer Zeit eine Fülle an historischen Sachzeugen aus Freiberg und Umgebung. Anfangs diente zunächst die Kastenstube des städtischen Kaufhauses am Obermarkt als Ausstellungsraum,

1903 wurde der ehemalige Domherrenhof am Untermarkt zum Domizil des neuen König-Albert-Museums. In den Folgejahren intensivierte der Altertumsverein seine Sammeltätigkeit und schloss große Sammlungslücken bei Objekten des Bergbaus und der Volkskunde. Forschungen des Vereins wurden in der Publikationsreihe *Mitteilungen des Freiburger Altertumsvereins* veröffentlicht. Auch eine fotografische Dokumentation von Gebäuden und Landschaften ist vom Verein angeregt worden; sie bildet heute den Grundstock für die umfangreiche Fotosammlung des Museums. Im Jahr 1906 veröffentlichte der Verein einen gedruckten Bestandskatalog, der über Umfang, Inhalt und Vielfalt der Freiburger Sammlung informierte. 1936 erfolgte eine wissenschaftliche Gliederung der Bestände, ebenso wurden Depots eingerichtet. 1939 ging das Museum komplett in städtische Trägerschaft über und erhielt seinen heutigen Namen. Während des Zweiten Weltkrieges wurden die Sammlungsbestände in Schlösser, Rittergüter und Kirchen ausgelagert, eine Wiedereröffnung des Museums folgte jedoch schon 1946. Heute sind ca. 5 % des Sammlungsbestandes ausgestellt. Neben Zeugnissen zur Stadtentwicklung und zum Bergbau präsentiert das Museum auch andere Themen wie etwa spätgotische Sakralkunst Obersachsens. 1989 übertrug zudem die Stadtverwaltung Freiberg dem Stadt- und Bergbaumuseum die Verantwortung für die Bibliothek des Altertumsvereins, die mehr als 4000 historische Bände zur Geschichte Freibergs und Sachsens sowie zur Topografie und Montangeschichte nebst Chroniken, Biografien sowie Kalender umfasst. Seit 2009 betreut das Stadt- und Bergbaumuseum zudem die Bestände des mittlerweile geschlossenen Naturkundemuseums.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Objektarchiv: 30.000 Verzeichnungseinheiten mit ca. 40.000 Einzelobjekten, davon 8000 grafische Blätter

Bildarchiv (Fotothek): ca. 240.000 Objekte

Bibliothek: ca. 4275 historische Bände, insgesamt 22.000 Medieneinheiten

Relevante Bestände (Auswahl)

Zwei Ausstellungsräume widmen sich der frühen Geschichte Freibergs im Mittelalter und damit auch der Zeit des *Ersten Berggeschreys*. Neben Funden von Ausgrabungen im Stadtgebiet (vor 1993), darunter keramische Tiegel und Geleuchtschalen, sind als besondere Ausstellungsobjekte Relikte einer um 1183 dendrodatierten Holzstraße sowie eine seltene Hanseschale aus Messing der Zeit um 1200 anzuführen. Dem *Zweiten Berggeschrey* sind ein kleiner hölzerner Hunt sowie eine Handhaspel (um 1500) zuzuweisen. Aus dem Bibliotheksbestand widmen sich viele Titel dem Bergbau und Hüttenwesen, darunter Bergordnungen für Freiberg und St. Joachimsthal (Jáchymov) ab 1548, oder Berichte über die Erträge verschiedener Gruben aus den Jahren 1575 bis 1826. Von besonderer Bedeutung ist eine

Originalausgabe von Georgius Agricolas *De re metallica* aus dem Jahr 1557 (später koloriert).

Recherchemöglichkeiten

Seit den 1990er-Jahren werden die Bestände auf Empfehlung der Landesstelle für Museumswesen digital mittels der Sammlungsmanagementsoftware HiDA erfasst, die anhand der inhaltlichen Systematik nach Material- und Objektgruppen eine Recherchemöglichkeit nach bestimmten Sammlungsbeständen erlaubt. Aufgrund von weltweiten Anfragen und Besuchern ist ein öffentlicher Zugang zu den Daten in Planung. Hinsichtlich der umfangreichen Fotothek, die derzeit über eine Datenbank mit Bildinformationen erschlossen wird, ist ebenfalls eine Onlinebereitstellung vorgesehen. Einen Überblick über den Bestand der Bibliothek des Freiburger Altertumsvereins e. V. ist der Seite der Niedersächsischen Staats- und Universitätsbibliothek zu entnehmen: [http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?action=browse&id=Freiberger_Altertumsverein_\(Freiberg\)&revision=1](http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?action=browse&id=Freiberger_Altertumsverein_(Freiberg)&revision=1).

LITERATUR

- K. Knebel, *Führer durch die Sammlung für Altertum, Kunst und Volkskunde des Freiburger Altertumsvereins im König-Albert-Museum* (Freiberg 1906).
- U. Thiel, *Stadt- und Bergbaumuseum Freiberg* (Sächsische Museen Bd. 17) (Chemnitz 2005).

STADTARCHIV SCHNEEBERG

© Stadtarchiv Schneeberg, Foto: Jan Metschke

Adresse:

Schulgasse 9
08289 Schneeberg

Öffnungszeiten:

Mo, Mi 09:00–12:00, 13:00–15:00 Uhr

Di, Do 09:00–12:00, 13:00–18:00 Uhr

Fr 09:00–12:00 Uhr

Kontakt:

+49 3772 356157

allgemeine-verwaltung@schneeberg.de

www.freundeskreis-stadtarchiv.net

GESCHICHTE

Da der Edelmetallbergbau der landesherrlichen Verwaltung unterstellt war, befindet sich ein Großteil der Archivalien, die den frühneuzeitlichen Bergbau bei Schneeberg betreffen, im Sächsischen Staatsarchiv – Bergarchiv Freiberg und Hauptstaatsarchiv Dresden und – infolge mehrfacher Landesteilungen in der Frühen Neuzeit – ein ebenso umfangreicher Aktenbestand im Landesarchiv Thüringen – Hauptstaatsarchiv Weimar. Ein Archiv in Schneeberg ist laut Christian Melzer erstmals im 1548 vollendeten Rathaus nachgewiesen. Es diente der „Bewahrung derer Archiven und anderer brieflicher

Urkunden wie auch anderer Gemeinde Sachen“ (Melzer 1716, 138). Beim großen Stadtbrand 1719 konnten viele wertvolle Bestände dieses ersten Ratsarchivs gerettet werden, während das Bergamtsarchiv größtenteils vernichtet wurde. Letzteres diente dem *Bergmännische[n] Bericht oder Brennendes Grubenlicht, aufs neue wiederum entzündet von Christian Stecher, Geschworener* (Abschrift) als Grundlage. Es handelte sich dabei um eine Beschreibung des Silber-, Kobalt- und Wismutbergbaus bei der Stadt Schneeberg. Dieser Bericht wird im Sächsischen Staatsarchiv – Hauptstaatsarchiv Dresden aufbewahrt, eine Kopie liegt im Stadtarchiv Schneeberg vor.

Über einen langen Zeitraum wurden die historischen Dokumente in verschiedenen Räumen des Rathauses gelagert. Bei einer 1881 erfolgten Revision des Stadtarchivs gab Dr. Hubert Ermisch vom Hauptstaatsarchiv Dresden die Empfehlung, das bis zu diesem Zeitpunkt alphabetisch geordnete Repertorium nach Sachgruppen zu systematisieren. Ein solches wurde jedoch erst von 1895 bis 1900 nach dem Frankenger Repertorium angelegt. Nunmehr wurden die Akten auch in einem extra Raum untergebracht. Die Zunahme des Aktenumfangs – auch bedingt durch mehrere Eingemeindungen – machte es immer wieder erforderlich, die räumliche Unterbringung zu modifizieren. Mit dem Ausbau der alten Diesterweg-Schule zu einem modernen Verwaltungsgebäude wurde letztendlich 2015 ein passender Standort für das Stadtarchiv gefunden. Das Hauptmagazin verfügt über eine Klimaanlage sowie neue platzsparende Rollregale und Kartenschränke. Ein repräsentativer Leseraum sowie ein Veranstaltungs- und Präsentationssaal in den Gewölben der alten Schneeberger Münze bieten vielfältige Nutzungsmöglichkeiten von der privaten Forschung bis zu archivpädagogischen Angeboten für Schulen.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Schriftgut – Historisches Archiv (Endarchiv): ca. 500 Lfm.

Zeitungen/Zeitschriften: ca. 60 Lfm.

Urkunden, Karten und Pläne, Sondersammlungsbestände (mit Fotosammlung): ca. 20 Lfm.

Sammlung (Werner) Unger: ca. 90 Lfm.

Heimatgeschichtliche Sammlung und weitere Nachlässe: ca. 20 Lfm.

Bibliothek: 95 Lfm.

Relevante Bestände (Auswahl)

Urkunden (1517 bis 1825); Bestand A (historischer Bestand Schneeberg 1519 bis ca. 1920er-Jahre): Kämmerei- und Kastenrechnungen ab 1531 mit Unterbrechungen, ab 1544 seriell; **Heimatgeschichtliche Sammlung:** 13.000 Auszüge aus den Schneeberger Kämmerei- und Kastenrechnungen, alphabetisch geordnet, Regesten zum Gerichtsbuch Niederschlema 1570–1604, 1623–1631, Türkensteuerlisten 1558

Recherchemöglichkeiten

Online: www.stadtbuecher.de/de/stadtbuecher (Übersicht über den frühneuzeitlichen städtischen Archivbestand).

Vor Ort: Findbücher, die Fotosammlung ist über eine Datenbank zu recherchieren und ein Großteil der Fotos liegt digital vor.

LITERATUR

C. Melzer, *Historia Schneebergensis Renovata. Das ist: Erneuerte Stadt- u. Berg-Chronica Der im Ober-Ertz-Gebürge des belobten Meißens gelegenen Wohl-löbl. Freyen Berg-Stadt Schneeberg* (Schneeberg 1716).

MUSEUM FÜR BERGMÄNNISCHE VOLSKUNST IN SCHNEEBERG

© Stadtverwaltung Schneeberg

Adresse:

Obere Zobelgasse 1
08289 Schneeberg

Öffnungszeiten:

Di–So und an Feiertagen (außer Karfreitag) 10:00–17:00 Uhr

Kontakt:

+49 3772 22446
kontakt@museum-schneeberg.de
www.bergstadt-schneeberg.de

GESCHICHTE

1922 gründeten heimatverbundene Einwohner der Stadt Schneeberg einen Altertumsverein. Dessen Sammlung, bestehend aus Leihgaben von Bürgern, wurde am 14.07.1929 als Heimatmuseum präsentiert, zunächst im Hintergebäude des Hotels „Sächsisches Haus“. Nach Übernahme der städtischen Altertümer im Mai 1933 wurde die Neugestaltung einer Dauerausstellung begonnen. Als Heimatmuseum konnte es am 03.06.1934 im neuen Domizil, dem Bortenreuther-Haus, eröffnet werden. 1946

gingen Sammlung und Museum in städtischen Besitz über. Einer programmatischen Konzeption folgend, entwickelte sich das Museum schrittweise zu einer Sammlungs-, Bewahrungs- und Präsentationsstätte für bergmännische Volkskunst, darunter insbesondere des Klöppelns.

Seit 1991 erfolgte die Neugestaltung der Ausstellungsräume und der Dauerausstellung. Heute umfasst die Sammlung folgende Abteilungen: Dokumente zur Stadt-, Bergbau- und Kirchengeschichte, einschließlich Exponate der Arbeits- und Lebensweise der Menschen; Volkskunst der Region des Westerzgebirges in der Unterteilung von bergmännischer Volkskunst, weihnachtlichem Brauchtum und erzgebirgischer Spitzenkunst; Malerei und Grafik regionaler Künstler.

Aufgrund der permanenten Vermehrung der Sammlungsbestände wurde 2015 ein neues Depot bezogen.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Objektarchiv: mehr als 18.000 Einzelobjekte

Karten: geologische Karten (geringer Bestand)

Bibliothek: ca. 7500 Medieneinheiten (Präsenzbibliothek)

Relevante Bestände (Auswahl)

Die stadtgeschichtliche Sammlung umfasst Objekte, die wichtige Bereiche der Stadt-, Bergbau- und Kirchengeschichte dokumentieren. Sie sind untrennbar mit der mehr als fünf Jahrhunderte alten Bergbaugeschichte verbunden und von dieser geprägt worden.

In der Präsentation sind zahlreiche Sachzeugen wie z. B. handschriftliche Zeugnisse zum Bergbau (16. Jahrhundert), bergrechtliche Regelungen im *Codex Augusteus* und die *Meltzer'sche Stadtchronik* (beide aus dem 18. Jahrhundert) zu finden. In Latein geschriebene, undatierte Bücher u. a. mit genealogischen Tafeln gehören ebenso zum Sammlungsbestand wie eine Auswahl von Mineralien des Schneeberg-Neustädter Reviers. Münzen vom 16. bis 19. Jahrhundert und bergmännische Alltagsgegenstände wie Gezähe oder Geleuchte bereichern die Ausstellung.

Recherchemöglichkeiten

Vor Ort: nach Anmeldung möglich

LITERATUR

R. Krippner, *90 Jahre Museum für bergmännische Volkskunst in Schneeberg*. In: Erzgebirgische Heimatblätter 41/3, 2019, 23–27.

Diverse Publikationen des Folklorenzentrums Erzgebirge/Vogtland, der späteren Landesstelle für Volkskultur in Schneeberg in der Reihe WEISS-GRÜN.

STADTARCHIV ZWICKAU

© Stadtarchiv Zwickau, Fotografin: Anett Kunstmann

Adresse:

Lessingstraße 1
08058 Zwickau

Öffnungszeiten:

Di 8:00–18:00 Uhr
Do 8:00–16:00 Uhr
Fr 8:00–12:00 Uhr
(Stand: 25.02.2020)

Kontakt:

+49 3758 34701
stadtarchiv@zwickau.de
www.stadtarchiv-zwickau.de

GESCHICHTE

Die Stadt Zwickau hat seit dem 14. Jahrhundert eine zentrale Rolle bei der wirtschaftlichen und rechtlichen Verwaltung des Bergbaus im oberen Erzgebirge gespielt. Der Zwickauer Rat war zudem in den ersten Jahren des Bergbaus auf dem Schneeberg maßgeblich an der bergrechtlichen und städtischen Rechtsprechung beteiligt. Nach der Entdeckung reicher Silbererzvorkommen bei Schneeberg fanden in Zwickau die ersten offiziellen Gewerkenberatungen statt, bei denen auch Bergordnungen beschlossen wurden. Im Jahr 1487 befahl der sächsische Landesherr Friedrich der Weise zusammen mit seinem Bruder Herzog Johann dem Rat von Zwickau, im Rathaus einen Ort für die langfristige Aufbewahrung von Urkunden

und Register einzurichten. 1538 ist erstmals das „Grüne Gewölbe“ im Zwickauer Rathaus als Aufbewahrungsort von wichtigen schriftlichen Dokumenten erwähnt. Während des Wirkens von Stephan Roth als Stadtschreiber (1530–1546) wurde das gesamte Archivgut jeweils dem Urkunden-, Akten- und Rechnungsarchiv systematisch zugeordnet. Eine wesentliche Zunahme des aufbewahrten Schriftgutes, Verwaltungsreformen oder Änderungen bei den Anforderungen an das Archiv (verbesserte Nutzbarkeit für die Öffentlichkeit) machten in den folgenden Jahrhunderten wiederholt Neuordnungen des Repertoriums durch zusätzliche thematische Untergliederungen notwendig. 1921 wurde das Archivgut in das neu erbaute König-Albert-Museum verbracht. Nur der frühzeitigen Auslagerung an verschiedenste Orte während des Zweiten Weltkrieges ist es zu verdanken, dass keine Verluste oder Schäden des Archivgutes zu verzeichnen sind. Weitere Veränderungen hinsichtlich der Sammlungsverwaltung bewirkten vor allem das Ende der DDR (1989/1990) und weitere Eingemeindungen.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Archivgut: ca. 4000 Lfm. (Archiv- und Sammlungsgut ab 1348, ca. 1000 Lfm. Bauakten ab dem 19. Jahrhundert)

Urkunden: 2150 Stück ab 1273

Karten: 2000 Karten, Pläne und Risse

Bildarchiv: ca. 50.000 Fotos, ca. 3000 Ansichtskarten

Bibliothek: 13.000 Bände, vor allem zu Stadt- und Landesgeschichte sowie Staats- und Verwaltungsrecht; mehr als 500 Graduierungsschriften und Manuskripte; Zwickauer Zeitungen ab 1802

Relevante Bestände (Auswahl)

Bürgerbücher (1498–1727), Geschoßbücher (1479–1631), Rechnungsbuch des Gregor Los, Bürger zu Annaberg (1511–1517), Kopyare (10 Bände: 1390–1696); Liber proscriptorum/Urfehdebuch (1367–1536), Marktmeisterrechnungen (2 Bände: 1517–1518), Neuer Ratsherren Buch (1493–1832), Ratsprotokolle (14 Bände: 1510–1548), Rechnung zur Leipziger Messe (1517–1518), Rechnungen des Rates (1437–1601), Türkensteuer (1501), Urfriedebuch (1367–1594)

Recherchemöglichkeiten

Online: www.stadtarchiv-zwickau.de; www.archivportal-d.de; www.stadtbuecher.de/de/stadtbuecher (Übersicht über den frühneuzeitlichen städtischen Archivbestand).

LITERATUR:

P. Baumann u. a., „*vor fewre vnd anderm schaden wolbewart*“. Schätze des Stadtarchivs Zwickau aus acht Jahrhunderten. Ausstellung 30. August–2. November 2008 (Wilkau-Haßlau 2008).

RATSSCHULBIBLIOTHEK ZWICKAU

© Ratsschulbibliothek Zwickau, Foto: Peer Bolte

Adresse:

Lessingstraße 1
08058 Zwickau

Öffnungszeiten:

Di–Fr 8:00–18:00 Uhr

Kontakt:

+49 3758 34222

www.ratsschulbibliothek.de/de/kontakt

GESCHICHTE

Die Bibliothek mit umfangreichen und bedeutenden historischen Beständen des 15. bis 19. Jahrhunderts gehörte bis Ende des 19. Jahrhunderts zur Lateinschule in Zwickau, deren Existenz im späten 13. Jahrhundert erstmals schriftlich nachgewiesen ist. Einer der berühmtesten Rektoren war der frühere Stadtschreiber Stephan Roth (1492–1546), der seine umfangreichen privaten Buchbestände der Ratsschulbibliothek hinterließ. Hervorgehoben sei, dass auch der erste Montan-

wissenschaftler Georg Agricola (1494–1555) als Rektor in der Lateinschule gewirkt hat. 1548 wurde in der Kapelle im Zwickauer Wirtschaftshof des aufgelösten Grünhainer Klosters der Bibliothekssaal für die Ratsschulbibliothek eingerichtet. Eine erste Inventarisierung erfolgte im Jahr 1558; die erste Bibliotheksordnung wurde 1563 vom Zwickauer Rat verabschiedet. Die Bestände fanden maßgeblich Erweiterungen, wie beispielsweise durch die Ankäufe der Privatsammlungen von Johannes Zechendorf (1580–1662) oder Christian Daum (1612–1687). Ab 1739 erfolgte eine Neukatalogisierung der gesamten Bestände, die nummerisch und nicht nach Sachgebieten erfasst sind. Seit 1914 gehörte die Ratsschulbibliothek nicht mehr zum städtischen Gymnasium. Gleichzeitig zog die Sammlung in den Bibliotheksflügel des neu errichteten König-Albert-Museums (heute Kunstsammlungen Zwickau Max-Pechstein-Museum), in dem sie bis heute untergebracht ist. Im Jahr 1923 erhielt die Bibliothek mit Prof. Dr. Otto Clemen (1872–1946) ihren ersten hauptamtlichen Direktor. Über kurze Zeit wiederholt institutionell mit anderen städtischen Einrichtungen verbunden, ist die Ratsschulbibliothek seit 1963 wieder selbstständig.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Gesamtbestand: ca. 250.000 Bände (davon ca. 200 mittelalterliche Handschriften, 20.000 frühneuzeitliche Handschriften [16.–18. Jahrhundert], 1200 Inkunabeln, 26.500 Drucke des 16. Jahrhunderts, 51.000 Drucke des 17. Jahrhunderts)

Relevante Bestände (Auswahl)

Die Sammlung der Ratsschulbibliothek hat in ihrem Bestand eine umfangreiche Anzahl landeskundlicher Literatur zur Region Westsachsen (Pleißenland, Vogtland, Erzgebirge).

Recherchemöglichkeiten

Die Bestände der Ratsschulbibliothek sind in verschiedenen digitalen und analogen Katalogen und Spezialverzeichnissen dokumentiert. Sukzessive werden die historischen Bestands- und Zettelkataloge in elektronische Form überführt. Zur Onlinerecherche im digitalen Katalog: <https://tinyurl.com/Katalog-RSB-Zwickau>.

Nicht immer ist eine zuverlässige Recherche ohne Hinzuziehung historischer Bestandsverzeichnisse möglich. Bei Fragen wenden Sie sich bitte an die Katalogauskunft. Weitere Hinweise zu Nutzungs- und Recherchemöglichkeiten: www.ratsschulbibliothek.de/de/recherche.php.

LITERATUR:

N. Holger, *Die Inkunabeln der Ratsschulbibliothek Zwickau: Geschichte und Bestand der Sammlung mit einem Anhang zu den Einblattdrucken des Stadtarchivs Zwickau* (Wiesbaden 2017).

L. Mahnke / G. Hermann, *Ratsschulbibliothek Zwickau: kleiner Bibliotheksführer* (Zwickau 2015).

L. Mahnke / K. Leistner / G. McDonald et al., *Weltentdecker – Weltbeschreiber: Kartenschätze und Reisebeschreibungen aus der Ratsschulbibliothek Zwickau* (Schriftenreihe der Ratsschulbibliothek Zwickau 1) (Zwickau 2006).

Ratsschulbibliothek Zwickau in Verbindung mit d. Kulturamt Zwickau (Hrsg.), *500 Jahre Ratsschulbibliothek Zwickau: 1498–1998* (Zwickau 1998).

PRIESTERHÄUSER ZWICKAU (MUSEUM FÜR STADT- UND KULTURGESCHICHTE)

© Museum Priesterhäuser Zwickau, Foto: Daniel Jakob

Adresse:

Domhof 5–8
08056 Zwickau

Öffnungszeiten:

Montag geschlossen
Dienstag–Freitag 11:00–17:00 Uhr
Samstag–Sonntag, Feiertag 13:00–17:00 Uhr

Kontakt:

+49 3758 34551
priesterhaeuser@zwickau.de
www.priesterhaeuser.de

GESCHICHTE

Der heutige Komplex am Domhof reicht in seinen Ursprüngen bis in das 13. Jahrhundert zurück und bildet somit das älteste erhaltene Wohnbauensemble Sachsens. 1521 als Priesterhäuser erwähnt, blieben die Gebäude bis 1880 in kirchlichem Besitz, bevor sie in das städtische Eigentum übergingen. Bis in die 1970er-Jahre als Wohnbauten genutzt, erfolgte Mitte der 1990er-Jahre eine Generalsanierung und Umnutzung als zukünftiges Domizil des Museums für Stadt- und Kulturgeschichte, das 2003 seine Pforten öffnen konnte. Dessen Sammlung war ursprünglich Teil des städtischen König-Albert-Museum bzw. später des Städtischen Museums (heute Kunstsammlungen

Zwickau – Max-Pechstein-Museum) und ging aus der Sammlung des 1885 gegründeten Zwickauer Altertumsvereins hervor.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Objektarchiv: 60.000 Einzelobjekte

Bildarchiv: 15.000 Objekte

Relevante Bestände (Auswahl)

Das Museum Priesterhäuser hat zwei Sammlungsschwerpunkte. Zum einen gibt es eine Sammlung stadtgeschichtlicher Exponate, darunter einige Funde aus archäologischen Grabungen, die die 900-jährige Entwicklung Zwickaus dokumentieren. Zum anderen gibt es eine Sammlung zur Kulturgeschichte, ausgehend von der spätmittelalterlichen Lebenswelt bis hin zur Industriegeschichte des 20. Jahrhunderts. Besonders sehenswert sind die behutsam restaurierten Stuben und Kammern, in denen die spätmittelalterliche Lebens- und Alltagswirklichkeit der früheren Bewohner für die Besucher erlebbar wird. Ein Bereich im modernen Ergänzungsbau widmet sich dem Bergbau in Schneeberg während des *Zweiten Berggeschreys*, von dessen Ausbeute besonders Zwickau profitiert hat.

Recherchemöglichkeiten

Die Teilbestände werden derzeit mittels der Sammlungsmanagementsoftware Museum-Plus inventarisiert. Ein externes Online-Recherchetool besteht nicht.

Anfragen zum Bestand können direkt an das Museum Priesterhäuser gerichtet werden.

LITERATUR

Städtische Museen Zwickau (Hrsg.), *Priesterhäuser Zwickau: Stadtgeschichte – Baugeschichte; die Ausstellung* (Zwickau 2003).

W. Stoye / D. Jakob, *Das Museum Priesterhäuser in Zwickau: Ergebnis des Zusammenwirkens von Archäologie, Denkmalpflege, Landes- und Stadtgeschichte, archivalischer Forschung und Museologie*. In: Sächsische Heimatblätter 51, 2005, 180–188.

S. Haupt / W. Stoye / N. Oelsner / M. Fleischhauer, *Die Priesterhäuser Zwickau* (Schnell Kunstführer Nr. 2618) (Regensburg 2006).

ARCHIVE UND MUSEEN IN BÖHMEN

STAATLICHES KREISARCHIV EGER (CHEB)

© SOKA Cheb, Foto: Karel Halla

Adresse:

Františkánské náměstí 14
350 11 Cheb

Öfnungszeiten:

Mo, Mi 8:00–17:00 Uhr
(Stand: 14.06.2020)

Kontakt:

+420 354 422 556
soka-ch@soaplzen.cz
www.soaplzen.cz/soka-ch

GESCHICHTE

Das ehemalige Stadtarchiv in Eger hat seinen Ursprung schon im Mittelalter, erstmals erwähnt wurde es jedoch erst 1636. An der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert erhielt es durch die Archivare Heinrich Gradl und Karl Siegl eine ordnungsgemäße Archivorganisierung. Im Jahr 1953 wurde das Kreisarchiv Cheb mit Zuständigkeit für

die damaligen Kreise Eger und Asch (Aš) eingerichtet, indem schrittweise Archivbestände aus den Städten und Dörfern der Regionen Eger und Asch und anderer Institutionen, insbesondere Kirchen und Schulen, eingeliefert und inventarisiert wurden. Die Verwaltung erfolgte zentralisiert durch den Staat. Die Zusammenlegung der Kreise Eger und Asch im Jahr 1960 bedingte die engere Verbindung ihrer Archivverwaltung. Bis 2002 war das Kreisnationalkomitee bzw. nach 1990 das Kreisamt der Verwalter des Kreisarchivs in Eger, zu dessen territorialer Zuständigkeit auch der westlichste Teil des Erzgebirges gehört. Nach 2002 wurde es als Staatliches Kreisarchiv Eger zum Bestandteil des Staatlichen Gebietsarchivs in Pilsen (Plzeň) und damit zur staatlichen Institution.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Archivgut: 5736,39 Lfm.

Karten: ca. 5 Lfm. (innerhalb der Kartensammlung)

Fotografien: ca. 4 Lfm. (in den Sammlungen der dokumentarischen und historischen Fotografien)

Bibliothek: 34.681 Bände

(Stand 26.05.2014; Bibliothek 11.11.2020)

Relevante Bestände (Auswahl)

Das Archiv der Stadt Eger beherbergt in erster Linie Archivalien zur Geschichte des Bergbaus und der Kommunikation im tschechisch-sächsischen Erzgebirge. Diese beziehen sich hauptsächlich auf Geschäftsbeziehungen und in geringerem Maße auf intellektuelle Kontakte (Kirche, Schule). Bestand Nr. 1: Archiv města Cheb / Archiv der Stadt Eger (1242–1945): Der Bestand enthält historische, politische und wirtschaftliche Dokumente über die Stadt und die Region Cheb sowie über Böhmen, Mähren, Schlesien, das Heilige Römische Reich, Ungarn, die Schweiz und das heutige Belgien sowie Frankreich.

Recherchemöglichkeiten

Online: Schriftliche Inventare sind zugänglich unter www.inventare.cz; digitalisierte Archivalien sind zu finden unter: www.portafontium.eu. Informationen zu den Beständen: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATUR

J. Slavík, *Chebský archiv* (Cheb 1953).

REGIONALMUSEUM IN KOMOTAU (CHOMUTOV)

© Oblastní muzeum v Chomutově, Foto: Lenka Ondráčková

Adresse:

Palackého 86
430 01 Chomutov

Öffnungszeiten:

Mo—Fr 9:00—17:00 Uhr,
Sa 13:00—17:00 Uhr
(Stand: 03.06.2020)

Kontakt:

+ 420 775 870 668
sekretariat@muzeumchomutov.cz
www.muzeumchomutov.cz

GESCHICHTE

Das Museum wurde 1911 als Stadtmuseum für die Bezirke Komotau (Chomutov) und St. Sebastiansberg (Hora Svatého Šebestiána) gegründet; die Eröffnung fand 1923 statt. Herausragend hat sich seit 1932 der Stadtarchivar Dr. Rudolf Wenisch um das

Museum bemüht. Extern arbeiteten beispielsweise der Kunsthistoriker Rudolf Opitz und der Archäologe Helmut Preidel mit dem Museum zusammen. Die wissenschaftliche Ergebnisse der Museumsarbeit wurden im Periodikum *Die Heimatkunde des Bezirkes Komotau* publiziert. Die Nachkriegszeit brachte große Verluste an Sammlungen und Lagerbeständen mit sich.

Seit 1960 ist das Museum eine Kreisinstitution. Bis 1972 wurden die Sammlungen der aufgelösten Museen in Sebastiansberg, des Stadtmuseums in Görkau (Jirkov), der Schlosssammlungen von Rothenburg (Červený Hrádek), des Museums in Weipert (Vejprty), des Museums in Preßnitz (Přísečnice), des Elisabeth-Klosters in Kaaden (Kadaň) und die Exponate des Stadtmuseums in Kaaden in die Sammlungen überführt. Seit 1963 bis heute erscheint die Museumszeitschrift *Památky, příroda, život*. Eine Verlegung der Sammlungen in die heutigen Räumlichkeiten des ehemaligen Jesuitengymnasiums fand in zwei Phasen, 1982 und nach 1990, statt. Durch eine Reform der staatlichen Verwaltung wurde 2003 das Regionalmuseum in Komotau als Beitragsorganisation der Aussiger Region gegründet. Derzeit verfügt das Museum über archäologische, historische und kunsthistorische Arbeitsplätze, über einen Besucherraum und einen musealen pädagogischen Arbeitsplatz. Die Sammlung des Museums umfasst insgesamt 29 Untersammlungen. Die Bibliothek ist in einen Sammlungs- und einen Fachteil aufgeteilt. Das Museum nutzt einen Teil des Rathauses und verwaltet die Kirche der Heiligen Katharina.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Objektarchiv: ca 600.000 Einzelobjekte

Schriftgut: 5336 Stück

Bildarchiv: 8897 Objekte

Bibliothek: 21.820 Medieneinheiten

Relevante Bestände (Auswahl)

Die archäologische Sammlung des Regionalmuseums in Komotau umfasst den sogenannten *Alten Bestand* mit prähistorischen und frühmittelalterlichen Funden aus den Kreisen Laun (Louny) und Komotau, den *Neuen Bestand*, der aus nach 1966 aufgefundenen Funden besteht, die teilweise aus dem Erzgebirge stammen, den *Alten Kaaden-Bestand*, einschließlich Funden aus Kaaden bis 1990, und den *Brüx-Bestand* mit Funden aus dem Kreis Komotau, die der Sammlung vom Brüx (Most)-Museum in den Jahren 1994–1995 übertragen wurden. *Der Neue Bestand* (Funde aus Rettungsgrabungen von Eva Černá im Preßnitzer Gebiet) ist für den Bergbau bis zum 17. Jahrhundert relevant. Er soll die Funde aus den beiden ArchaeoMontan-Projekten (2012–2014, 2016–2018) sowie aus möglichen zukünftigen montanarchäologischen Forschungen aufnehmen.

Recherchemöglichkeiten

Online: Recherchen zu Untersammlungen oder nach Vereinbarung mit ihren Kuratoren;
Bibliothekskatalog: <http://knihovna.muzeum-cv.net/katalog/>.

Vor Ort: Zettelkatalog; digitale Katalogisierung innerhalb der BACH-Datenbank, voraussichtlicher Übergang zu MUSEION.

LITERATUR

E. Černá / L. Ondráčková, *Archeologická sbírka Okresního muzea v Chomutově* (Chomutov 1996).

STAATLICHES KREISARCHIV IN KOMOTAU (CHOMUTOV) MIT SITZ IN KAADEN (KADAŇ)

© SOKA Chomutov, Foto: Michaela Balášová

Adresse:

Boženy Němcové 68
432 01 Kadaň

Öffnungszeiten:

Mo 8:00–17:00 Uhr,
Mi 8:00–17:00 Uhr
(Stand: 25.05.2020)

Kontakt:

+420 477 755 889
sokakadan@soalitomerice.cz

www.soalitomerice.cz/soka-chomutovkadan

GESCHICHTE

Das ehemalige Stadtarchiv in Kaaden hat seinen Ursprung schon im Spätmittelalter. Im Jahre 1755 ist die Einrichtung eines neuen Archivs im Rathaus von Kaaden erwähnt, jedoch erst zu Beginn des 20. Jahrhunderts wurde es eine ordnungsgemäße Archivorganisation. Mit der organisatorischen Zentralisierung der Archivverwaltung durch den Staat wurde im Jahr 1954 in Kaaden das Kreisarchiv eingerichtet, indem

nach und nach Bestände aus den Städten und Dörfern der Region, einschließlich des Erzgebirgsregion mit der Stadt Preßnitz (Přísečnice), und anderen Institutionen, insbesondere Kirchen und Schulen hinterlegt und inventarisiert wurden. Seinen Sitz fand das Archiv im ehemaligen Minoritenkloster in Kaaden. Nach der Zusammenlegung der Landkreise Kaaden und Komotau und gleichzeitig auch ihrer Archivverwaltung im Jahre 1960 entstand das Kreisarchiv Komotau mit Sitz in Kaaden, in das Archive aller Städte und Dörfer der Regionen Kaaden und Komotau integriert wurden. Bis zum Jahr 1990 unterstand das Archiv dem Kreisnationalausschuss, danach dem Kreisamt. Infolge der Verwaltungsreform im Jahr 2002 kam das Archiv zur inneren Organisationseinheit des Staatlichen Gebietsarchiv in Litoměřice und wurde damit eine staatliche Institution.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Schriftgut: 3067 Lfm.

Karten: ca. 6 Lfm.

Fotoarchiv: 5 185 Medieneinheiten (Fotos, Alben, Negative) = ca. 7 Lmf.

Bibliothek: 19.393 Medieneinheiten

Relevante Bestände

Archivbestände zur Geschichte des Bergbaus und der Kommunikation im tschechisch-sächsischen Erzgebirge befinden sich in den Archiven der Städte Kaaden und Komotau, insbesondere aber in den Archiven ehemaliger Bergbaustädte im Erzgebirge: Preßnitz, Weipert (Vejprty), Kupferberg (Měděnec), Wiesenthal (Loučná pod Klínovcem), Sonnenberg (Výsluní), St. Sebastiansberg (Hora Svatého Šebestiána) und Schmiedeberg (Kovářská). Hinsichtlich der montanen Tätigkeit enthalten die Archive hauptsächlich Bestände vom 16. bis 17. Jahrhundert, aber auch aus der Zeit des 18. bis 20. Jahrhunderts, z. B. verschiedene Bergbauprivilegien, Informationen über wirtschaftliche Transaktionen usw. Eine wichtige Quelle für die Untersuchung der Migrationgeschichte sind die ältesten Kaadener Stadtbücher der Märkte und die Testamente aus den Jahren 1465–1563.

Recherchemöglichkeiten

Online: eine Übersicht der Bestände, der Findmittel und teilweise auch der Inhalt der Findmittel ist zugänglich unter: <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum>; Übersicht der Bestände: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATUR

V. Vítěk, *Okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani. Průvodce po archivních fondech a sbírkách* (Praha, Chomutov 1986).

STAATLICHES KREISARCHIV KARLSBAD (KARLOVY VARY)

© SOKA Karlovy Vary, Foto: Milan Augustýn

Adresse:

Náměstí 17. listopadu 2
360 05 Karlovy Vary

Öffnungszeiten:

Mo, Mi 8:00—17:00 Uhr
(Stand: 14.06.2020)

Kontakt:

+420 353 565 155
soka-kv@soaplzen.cz

<http://www.soaplzen.cz/soka-kv>

GESCHICHTE

1604 und 1759 wurden Teile des aus dem Mittelalter stammenden ehemaligen Stadtarchivs Karlsbad (Karlovy Vary) bei einem Brand vernichtet. Anfang des 19. Jahrhunderts erhielt es eine ordnungsgemäße Archivorganisation, 1894 wurde der erste Stadtarchivar ernannt. Erst 1954 wurde das Kreisarchiv Karlovy Vary eingerichtet, indem schrittweise Archivbestände aus den Städten und Gemeinden des damaligen Kreises Karlsbad, Neudeck (Nejdek), St. Joachimsthal (Jáchymov), Tepl (Teplá) und Luditz (Žlutice) sowie aus weiteren Institutionen, insbesondere Kirchen und Schulen hier

eingelagert und inventarisiert wurden. Der amtliche Verwalter des Archivs war bis 2002 das Bezirksamt Karlsbad, seit 1990 das Kreisamt Karlsbad. Seit August 2002 ist das Staatskreisarchiv Karlsbad Bestandteil des Staatlichen Gebietsarchivs in Pilsen (Plzeň).

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Archivalien gesamt: 4421 Lmf.

Bibliothek: 28.410 Bände, einschließlich Fachzeitschriften, enthält eine sehr reiche regionale und balneologische Literatur vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart sowie allgemeine Werke zur Geschichte und Archivierung. Die Bibliothek ist nur für das Präsenzstudium geöffnet.

Relevante Bestände (Auswahl)

Archivalien zur Geschichte des Bergbaus im tschechisch-sächsischen Erzgebirge befinden sich hauptsächlich in den Archiven der ehemaligen Bergstädte im Erzgebirge (Abertham [Abertamy], Gottesgab [Boží Dar], Platten [Horní Blatná], St. Joachimsthal [Jáchymov], Neudeck [Nejdek], Bärzingen [Pernink]). In Bezug auf Bergaktivitäten enthalten diese umfangreiche Dokumente über die Organisation und Infrastruktur der genannten Bergbaustädte, ihre Eigentumsverhältnisse, ihren wirtschaftlichen Hintergrund, das städtische Gerichtswesen, demografische oder kulturelle Angelegenheiten usw. hauptsächlich aus der Zeit vom 16. bis 17. Jahrhundert (aber auch vom 18.–20. Jahrhundert).

Recherchemöglichkeiten

Online: Schriftliche Inventare sind zugänglich unter www.inventare.cz; digitalisierte Archivalien sind zu finden unter: www.portafontium.eu. Informationen zu den Beständen: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATUR

Historický sborník Karlovarska (1993–2004).

Západočeské archivy (2010–2020).

MUSEUM KARLSBAD (KARLOVY VARY) , BEITRAGSORGANISATION DER KARLSBADER REGION

© Muzeum Karlovy Vary, Foto: Jan Tajer

Adresse:

Pod Jelením skokem 393/30
360 01 Karlovy Vary

Öffnungszeiten:

Mai–September: Di–So 10:00–18:00 Uhr;
Oktober–März: Mi–So 10:00–17:00 Uhr
(Stand: 26.05.2020)

Kontakt:

+ 420 353 224 433
sekretariat@kvmuz.cz
<http://kvmuz.cz>

GESCHICHTE

Die Dauerausstellung bietet einen Überblick über die Geschichte und die Natur der Region von Karlsbad mit dem Schwerpunkt der Besonderheiten der Kurstadt. Es zeigt belebte und unbelebte Natur in Bezug auf Umwelt, archäologische Funde, die Anfänge der Besiedlung der Region bis zur Entwicklung von Städten und Bergbauregionen, wertvolle mittelalterliche und barocke Skulpturen, die Geschichte und Entwicklung

der Kurstadt vom 15. Jahrhundert bis zur Gegenwart, berühmte Ärzte und Besucher von Karlsbad, Kunsthandwerk sowie kunsthistorische Objekte.

Die Anfänge eines systematischen Aufbaus der archäologischen Sammlung liegen bei dem seit 1980 am Museum tätigen Archäologen Jiří Klsák. Der auf ihn zurückgehende Bestand umfasst hauptsächlich ältere Funde aus allgemein lokalgeschichtlichen Kollektionen mit einer Verbindung zur Stadt Karlsbad und zur Region. Darüber hinaus enthält sie auch ältere Sammlungen aufgelöster Museen wie z. B. in Buchau (Bochov), Duppau (Doupov), Neudeck (Nejdek), Tepl (Teplá) oder Luditz (Žlutice). Die Sammlung umfasst hauptsächlich Funde aus größeren Grabungen des Museums, wobei in erster Linie die Orte Bergles – Am Berge (Bražec – Kostelní Hůrka), Hartenberg (Hřebený) – die Burg Hartenberg, Karlsbad – St. Linhart (Karlovy Vary – sv. Linhart), Krudum – St. Niklaus (– sv. Mikuláš), Elbogen (Loket) – Stadt und Burg sowie Theusing (Toužim) – die Burg Janův hrad zu erwähnen sind. Bei diesen Fundstellen handelt es sich überwiegend um größere oder kleinere Herrenhäuser.

Aus montanarchäologischer Sicht befinden sich im Museum Karlsbad zwei bedeutende Sammlungen: zum einen aus der Münze von St. Joachimsthal (Jáchymov), zum anderen aus Hengstererben (Hřebečná), die hauptsächlich eine breite Palette montanarchäologischer Keramik enthalten.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Objektarchiv: ca. 400 000 Einzelobjekte (bergbaurelevant nur einige Dutzend)

Schriftgut: 347 Stück

Karten und Pläne: 132 Einzelblätter

Bildene Kunst: 7910 Objekte

Bücher: 1328 Bände (Sammlungen und Alt Drucke)

Relevante Bestände (Außwahl)

Die wichtigsten Bestände für das Studium des Altbergbaus sind in der Archäologischen Sammlung zu finden: Hengstererben – eine Kollektion montanarchäologischer Keramik und sächsischen Steinzeugs (ca. 150 Stück, z. B. Kupellen, Fliesen), St. Joachimsthal – Münze – eine Kollektion montanarchäologischer Keramik, insbesondere technische Keramik (ca. 400 Stück, z. B. Probierkeramik und Teile von Öfen, Kupellen, Schmelzfragmenten).

Recherchemöglichkeiten

Vor Ort: Katalog der Archäologischen Sammlung bis 1983, Zettelkatalog der Archäologischen Sammlung seit 1980 (einschließlich aller älteren Funde) bis 1989, sortiert nach inkrementellen Nummern.

LITERATUR

E. Plesl / L. Hájek / J. Martínek, *Pravěk Karlovarska a Sokolovska a katalog archeologických sbírek Muzeí v Karlových Varech a Sokolově* (Karlovy Vary 1983).

Kolektiv autorů, *100 let terénní archeologie v Karlovarském kraji: významné lokality a jejich osudy / 100 Jahre der archäologischen Terrainarbeiten in der Karlsbader Region: bedeutende Fundstellen und ihre Schicksale* (Karlovy Vary 2011).

STAATLICHES GEBIETSARCHIV LEITMERITZ (LITOMĚŘICE)

© SOA Litoměřice, Foto: Vítězslav Lisec

Adresse:

Krajská 48/1
412 01 Litoměřice

Öfnungszeiten:

Mo, Mi 8:00—17:00 Uhr
(Stand: 14.06.2020)

Kontakt:

+420 477 755 922
info@soalitomerice.cz
<http://www.soalitomerice.cz>

GESCHICHTE

Die Anfänge des Archivs gehen auf das Jahr 1948 zurück, als in Leitmeritz ein Depot des Innenministeriumsarchivs eingerichtet wurde. Seit 1950 fungierte es als Gebietsarchiv Leitmeritz unter der Verwaltung des Bezirksamtes in Aussig (Ústí nad Labem). Gleichzeitig sind in der Region sogenannte regionale Landwirtschaftsarchive

eingerrichtet worden, die die Verwaltung der ehemaligen Patrimonialarchivfonds übernahmen. 1960 wechselte die Zuständigkeit des Staatlichen Gebietsarchivs in Leitmeritz auf den neu eingerichteten Nordböhmisohen Bezirk. Im Jahr 2002 erfolgte die Eingliederung des Archivs in eine Organisationseinheit des Staates und die Staatskreisarchive der heutigen Regionen Aussig und Reichenberg (Liberec) wurden ihm untergeordnet.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Schriftgut: 15.323 Lmf.

Bibliothek: 86.809 Bände (in allen Arbeitsstellen des Archives)

Relevante Bestände (Auswahl)

Archivalien zur Geschichte des Bergbaus und zur Kommunikation im böhmisch-sächsisohen Erzgebirge befinden sich in verschiedenen Beständen und Sammlungen, insbesondere in Bezug auf das Erzgebirgsgut Preßnitz (Přísečnice) und einige Lobkowicz-Besitzungen, wie verschiedene Bergbauprivilegien, Informationen zu wirtschaftlichen Transaktionen usw. Bestand Nr. 221: Velkostatek Přísečnice/Großgrundherrschaft Preßnitz (1603–1945): Dokumentation der Forstwirtschaft und des industriellen Bergbaus. Relevante Bestände findet man auch in den untergeordneten Staatlichen Kreisarchiven Komotau (Chomutov) mit Sitz in Kaaden (Kadaň), Brüx (Most) und Teplitz (Teplice).

Recherchemöglichkeiten

Online: eine Übersicht der Bestände, der Findmittel und teilweise auch der Inhalt der Findmittel ist zugänglich unter: <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum>; Übersicht der Bestände: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATUR

J. Macek a kol., *Státní archiv v Litoměřicích. Průvodce po archivních fondech 1–2* (Praha 1956/1963).

– *Státní oblastní archiv v Litoměřicích – stručný průvodce* (Litoměřice 2007).

STAATLICHES KREISARCHIV BRÜX (Most)

© SOKA Most, Foto: Martin Myšička

Adresse:

Leoše Janáčka 1310/2 (Zentralstelle)
434 01 Most

Öfnungszeiten:

Mo, Mi 8:00–17:00 Uhr
(Stand: 14.06.2020)

Kontakt:

+420 477 755 902
sokamost@soalitomerice.cz
www.soalitomerice.cz/soka-most

GESCHICHTE

Das ehemalige Stadtarchiv in Brüx (Most) hat seinen Ursprung schon im Mittelalter. Der erste Archivar ist für das Jahr 1762 dokumentiert, aber eine qualifizierte Archivorganisation ist erst vom Ende des 19. Jahrhunderts nachgewiesen. Die staatlich zentralisierte Archivverwaltung bedingte, dass 1953 das Kreisarchiv Brüx eingerichtet wurde, indem schrittweise Bestände aus den Städten und Gemeinden der Umgebung sowie aus Kirchen, Schulen oder Industriebetrieben hier deponiert

und inventarisiert wurden. Durch die Zusammenlegung der Kreise Brůx und Leutensdorf (Litvínov) im Jahre 1960 fusionierten auch die jeweiligen Archivverwaltungen. In das Kreisarchiv Brůx wurden Archive sämtlicher Städte und Gemeinden der Regionen Brůx und Leutensdorf einschließlich ihrer Erzgebirgsregionen integriert. Verwalter des Archivs war das Kreis-Nationalausschuss, seit 1990 das Kreisamt, seit 2002 wurde das Archiv Bestandteil des Staatlichen Gebietsarchivs (SOA) in Litoměřice und dadurch zur staatlichen Institution. Im Jahr 2017 wurde die bisherige SOA Arbeitsstelle (für Bestände industrieller Betriebe) mit Sitz in Most-Velebudice organisatorisch dem Kreisarchiv in Most als Nebenstelle zugeordnet.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Schriftgut: 5409 Lfm.

Karten: 32.381 Einzelblätter (Sammlung der Karten und Pläne I und II)

Bibliothek: 35.705 Bände

Relevante Bestände (Auswahl)

Archivalien zur Geschichte des Bergbaus und der Kommunikation im böhmisch-sächsischen Erzgebirge befinden sich in den Archiven der Städte Brůx und Ober Leutensdorf (Horní Litvínov), insbesondere aber in den Archiven der ehemaligen Bergbaustädte im Erzgebirge (Brandau [Brandov], St. Katharinaberg [Hora Svaté Kateřiny]). Hinsichtlich montaner Aktivitäten enthalten sie Archivalien hauptsächlich aus der Zeit des 16. bis 17. Jahrhunderts (aber auch vom 18.–20. Jahrhundert), z. B. verschiedene Bergbauprivilegien, Informationen über wirtschaftliche Transaktionen usw., die wichtigsten beziehen sich auf die frühneuzeitliche Geschichte der Bergstadt St. Katharinaberg. Der Bestand Nr. 356: Archiv města Hora svaté Kateřiny (Archiv der Stadt Sankt Katharinaberg) /1528/ (1552–1945) beinhaltet die Wiederaufnahme des Bergbaus, die Korrespondenz der Stadt über den Metallabbau, die Beschreibung der Zechen, des Bergbaus im St. Nikolaus Stollen, die Wiederaufnahme des Metallabbaus, Aussagen von Bergleuten über den Stand des Johannisstollens sowie Abgaben durch die Eigentümer von Kux-Besitzungen.

Recherchemöglichkeiten

Online: eine Übersicht der Bestände, der Findmittel und teilweise auch der Inhalt der Findmittel ist zugänglich unter: <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum>; Übersicht der Bestände: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATUR

L. Kocourek, *25 let Okresního archivu v Mostě* (Most 1978).

NATIONALARCHIV PRAG (PRAHA)

© Foto: Kryštof Derner

Adresse:

Archivní 2257/4
149 00 Praha 4 – Chodovec

Öffnungszeiten:

Forschungsraum Chodovec:

Mo, Mi 9:00–18:00 Uhr

Di, Do 9:00–16:00 Uhr

(Stand: 18.06.2020)

Kontakt:

+420 974 847 247

badatelna@nacr.cz

www.nacr.cz

GESCHICHTE

Die Anfänge des Zentralarchivs des tschechischen Staates reichen bis in das 12. Jahrhundert zurück. Während der Phase der letzten Přemysliden wurde ein Dokumentenarchiv eingerichtet, das als Archiv der Böhmisches Krone bekannt ist. Die zweite Entwicklungslinie des Zentralarchivs kann mit der Existenz zentraler

Verwaltungsinstitutionen verbunden werden, beginnend mit der böhmischen königlichen seit dem 12. Jahrhundert. Die Existenz des Archivs ist seit 1567 belegt. Eine grundlegende Reform des Archivs (und der Archivierung) erfolgte nach der Republikgründung im Jahre 1918. Seit 1954 fungierte es als Staatszentralarchiv in Prag, 2005 wurde das Nationalarchiv als Verwaltungsamt und Zentralarchiv des Staates eingerichtet, das direkt vom Innenministerium verwaltet wird.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Schriftgut: 131.051,83 Lfm.

Karten: 93 Lfm. (Sammlung der Karten und Pläne)

Fotos: ca. 50 Lfm. (verschiedene Bestände)

Bibliothek: ca 500.000 Bänder (darunter 13.000 alte Drucke)

Relevante Bestände

Bestand Nr. 216: Altes Montanum Prag (1527–1783 / 1825/)

Die Grundlage des Bestandes bilden die Dokumente des Obermünzmeisters und des Oberbergmeisters sowie ihrer Vorgänger (Amt des Bergmeisters und Urbarers). Die Sortierung und Organisation der Dokumente im Zusammenhang mit Bergbau und Münzprägung aus den alten Registern der Böhmisches Kammer begann in den Jahren 1754–1759. Die heutige Anordnung der Akten stammt vom Mitarbeiter des Archivs des böhmischen Guberniums Kajetán Nádherný, der die Montan- und Münzakten aller Ämter (d. h. der Böhmisches Kanzlei, 12. Jahrhundert–1749), des böhmischen Statthalters (16. Jahrhundert–1749), der Böhmisches Kammer (1527–1743) und des Amtes des Oberstmünzmeisters und Bergmeisters, seiner Vorgänger und Nachfolger (1500–1784) in einer Einheit zusammengefasst hat. Anschließend wurde dieser Komplex in sieben Gruppen unterteilt (gleichzeitig Signaturen): 1. Hofreskripte, in denen die Entscheidung des Herrschers bekannt gegeben wurde (1/1: chronologisch geordnete Dokumente aus den Jahren 1527–1699, erstellt von der Hofkammer, 1/2: nummerierte Dokumente aus den Jahren 1700–1783 – Berichte der böhmischen Kammer und des Oberstmünzmeisters des Böhmisches Königreichs, der Hofkammer nach Wien gesendet; 1/3: Entscheidungen der Vertretung und der Kammer, gesandt dem Oberstmünzmeister und Bergmeister in den Jahren 1748–1784), 2. Berichte, gesandt von der böhmischen Kammer vom Oberstmünzmeister und Bergmeister des Böhmisches Königreichs an die Hofkammer in Wien (1748–1784); 3. Intimationen des Oberstmünzmeisters, gesandt an den böhmischen Gubernium (1761–1784); 4. eigene Dokumente des Amtes des Oberstmünzmeisters und Bergmeisters, unterteilt in acht Untergruppen – Akten, Bildtabellen gültiger und ungültiger Münzen, Anweisungen für Beamte, Förster, Zehnteinnehmer, Wildbahnen, Handel, Transport und Bleiverarbeitung, Aufbereitungsmaschinen und Stampfen, Gold- und Silberschmiedekunst,

Schmelzhütten und Testschmelzhütten sowie mineralogische Sammlungen (1527–1784); 5. Dokumente zu betrieblichen Angelegenheiten der einzelnen Bergbaustätten, geordnet nach dem deutschen Alphabet (16.–18. Jahrhundert); 6. Kämmerei- und Zivildokumente einzelner Bergbaustätten, Visitationsberichte (1527–1784); 7. Akten, die in keiner der vorherigen Gruppen enthalten sind (1583–1706). Kajetán Nádherný hat zudem eine Auflistung der Signaturen für die Akten zum Bergbau und Münzangelegenheiten erstellt (1825, Registraturhilfsmittel: Buch Nr. 141). Karten, die heute Teil der Sammlung von Bergkarten und -plänen sind (siehe unten), wurden schrittweise vom Bestand getrennt.

In den 1960er- und 1970-er Jahren wurde für die gesamte Sammlung das sogenannte *Vorläufige Inventar* von Ludmila Kubátová und Alena Sakařová erstellt, welches bis heute benutzt wird. Es steht auch ein neues digitalisiertes sogenanntes *Teilinventar* zur Verfügung (zusammengestellt von Mgr. Stanislava Jílková in den Jahren 2004–2007), das den Nutzern alle erhaltenen amtlichen und buchhalterischen Bücher und Registraturhilfsmittel sowie die Signaturakten 1/1 und 1/2 (welche nach der Bearbeitung und Ergänzung einiger Einträge aus dem Vorläufigen Inventar übernommen wurden) zur Verfügung steht. Hierfür wurde auch ein sachliches und geografisches Register angefertigt. Derzeit wird die Organisation der Signatur 5 (siehe oben) durchgeführt. Die Digitalisierung von Dokumenten ist nicht geplant.

Inventar-Nr. 88: Das Buch *„Beschreibung der sechs metallischen Erzt und Bergwerksarten wie dieselbigen vnd eine yede insonderheit auf Silber, Kupfer, Bley, Zin, Quegsilber vnd Eisen soll probirt werden“* von Lazarus Ercker (1569); Inventar-Nr. 70–72: dreibändiges Buch (Kopiar) von J. T. Peithner von Lichtenfels *Sammlung von Gesetzen seit dem 13. Jahrhundert bis 1767*; Inventar-Nr. 74: Visitationsberichte in Abschriften der Korrespondenz zwischen dem Amt des Oberstbergmeisters und des Statthalters in Böhmen, Erzherzog Ferdinand II. von Tirol mit untergeordneten Behörden (1558–1563). Akten der Signatur 1/1 teilweise betreffend die Angelegenheiten der Bergbaustädte im Erzgebirge; ihre Visitationen, die Befreiung von der Verpflichtung der Armeeunterbringung usw. Weiterhin der Zinnhandel, selten betreffen sie das Münzwesen in Jáchymov (Sankt Joachimsthal).

Bestand Nr. 217: Vrvchní horní úřad (VHÚ) Jáchymov / Oberbergamt (OBA) Sankt Joachimsthal (1516–1869 / 1890 /)

Die Errichtung des Bergamtes in Jáchymov wurde in der Bergordnung von 1518 verankert. Dessen Urheber war der Gründer der Stadt, Graf Stephan Schlick. Der Joachimsthaler Hauptmann als der oberste Stadtbeamte war zu dieser Zeit gleichzeitig der Vertreter der Adel Schlick im Gebirge. Nach der Besetzung durch den böhmischen König Ferdinand I. und dem Erlass einer neuen Bergordnung im Jahre 1548 wurde er dem König rechenschaftspflichtig. Bereits in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts wurde der Berghauptmann von Jáchymov als „Oberberghauptmann“ bezeichnet, was die hohe Bedeutung von Jachymov für das königliche Einkommen

widerspiegelt. Ihm waren die anderen Bergämter im Erzgebirge unterstellt. Ab 1617 sind auch die Alauntagebaue bei Chomutov (Komotau) in das Bergamt eingegliedert worden. Im Jahr 1772 wurde das Amt mit dem (Ober-)Bergamt Schlackenwert (mit den bisher untergeordneten Bergämtern in Krásno [Schönfeld], Čistá [Lichtenstadt] und bis 1772 in Stříbro [Mies]) zusammengelegt. Das OBA verwaltete ebenso die Bergbauwaldgüter Jáchymov, Boží Dar (Gottesgab), Horní Blatná (Platten), Přísečnice (Preßnitz) und andere.

Zu Beginn der 80er-Jahre des 18. Jahrhunderts kam es zur Loslösung des Justizwesens vom Bergamt, 1783 entstanden das Berggericht und seine örtliche Vertretungen (mit eigenen Registraturen). Das Archivmaterial vervielfachte sich nach 1814, als auf der Grundlage der Zentralisierung der Bergbauverwaltung nun ein Oberbergamt (OBA) Joachimstal im strengen Sinne entstand (daneben auch OBA in Příbram [Freiberg in Böhmen]). Im Jahre 1850 kam es zur Übertragung der Befugnisse des OBA auf das Amt der Berghauptmannschaft, später auf die Montanhauptmannschaft und die Reviermontanämter. Die Registraturen der ehemaligen Bergämter wurden in die Registratur des ehemaligen OBA in Jáchymov überführt. Dementsprechend stammt der große Teil des Bestandes aus folgenden Bergbauorten: Bečov (Petschau), Boží Dar, Čistá, Hora sv. Kateřiny (St. Katharinaberg), Horní Blatná, Horní Slavkov, Hrob (Klostergrab), Jáchymov, Jindřichovice (Heinrichsgrün), Kraslice (Graslitz), Krásno, Loket (Elbogen an der Eger), Loučná (Wiesenthal), Nejdek (Neudeck), Oloví (Bleistadt), Přebuz (Frühbuß), Přísečnice, Sokolov (Falkenau an der Eger), Staré Sedlo (Altsattl) und Vejprty (Weipert). Während des Zweiten Weltkrieges kamen die Dokumente nach Jablonné v Podještědí (Deutsch-Gabel), von dort wurden sie in den Jahren 1946–1949 an das Staatliche Zentralarchiv (heute das Nationalarchiv) zurückgegeben.

Das älteste Material des Stadtarchivs in Jáchymov wurde während des Aufstands von 1525 und bei wiederholten Bränden im 16. Jahrhundert beschädigt. Größere Verluste sind auf diverse Behandlungen im 19. Jahrhundert sowie häufige Umzüge während des Krieges zurückzuführen. Es wurde in den Jahren 1957–1960 unter Verwendung von Büchern aus dem Archiv der Böhmisches Länder neu rekonstruiert, wobei aber die Bücher der Berggerichte und deren Vertretungen aussortiert und den Provenienzprinzip folgend in anderen Beständen zugeordnet wurden.

Heute sind die Akten in sechs Sachgruppen unterteilt, von denen für den vorliegenden Leitfaden relevant sind: Teil I. (1520–1556), ohne ursprünglichen Archivhilfsmittel, Teil II. 1556–1755, chronologisch und topografisch geordnet auf der Grundlage von zwei erhaltenen Repertorien. Hierbei handelt es sich um Dokumente administrativer und operativer Art direkt aus dem Revier Jáchymov sowie aus untergeordneten Bergämtern. Bis zu einem gewissen Grad ist Teil VI. nutzbar – Buchhaltungsakten.

Inventar-Nr. 1 *Jáchymovská reformace/Der freien Bergstadt St. Joachimstahl Reformation* (1526); Inventar-Nr. 2 Abschrift der St. Joachimsthaler Bergordnung

aus dem Jahre 1548; Inventar-Nr. 3 Ergänzungen zur St. Joachimsthaler Bergordnung oder „*Berggebreuche*“ von Mathess Enderlein (1548); Inventar-Nr. 22 Buch der Verleihungen von Grubenwasser oder „*Wasserbuch*“ (1518–1785); Inventar-Nr. 23–28 Knihy propůjček/Berglehnbücher (1520–1526 bis 1599–1778); Inventar-Nr. 29a–32 Knihy rozhodnutí a smluv/Schied- und Vertragsbücher (1517–1560 bis 1616–1754); Inventar-Nr. 35 und 36 Bücher mit Eintragungen verschiedener Berg-Anordnungen und -Freiheiten, Abgrenzungen, Vergleichen, Verträgen u. Ä. oder Aktionälsbuch (1545–1804 a 1622–1763); Inventar-Nr. 41a Knihy těžařů, neboli kontrolní kniha pro Hřebečnou/Gewerkenbücher oder Gegenbuch für Hengstererben (1533–1541, 1675–1798); Inventar-Nr. 42 und 43 Knihy těžařů/Gegenbücher (1589 a /1598/ [1605–1654]); Inventar-Nr. 46–48a Knihy lhůt/Fristenbuch (1547–1675 mit Unterbrechungen); Inventar-Nr. 49–60 Knihy záznamů o úředním jednání/Bücher über der Amtsverhandlungen (1550–1640 mit Unterbrechungen); Liber miscellaneorum – Weisungen für die Berg- und Münzbeamten, Privilegien, Verträge u. Ä. (1516–1637).

Horní úřad Oloví/Bergamt Bleistadt: Inventar-Nr. 397 Kniha propůjček/Bergbuch (1549–1589); Inventar-Nr. 398 Kniha smluv a úředního jednání/Vertrags- und Handelsbuch (1599–1700); Inventar-Nr. 401 Kniha těžařstev/Gewerkschaftenbuch (1523–1548). **Horní úřad Horní Blatná/Bergamt Platten:** Inventar-Nr. 452–456 Knihy potvrzení propůjček/Bestätigungsbücher (1534–1672); Inventar-Nr. 459 Kniha smluv a rozhodnutí/Schieds- und Vertragsbuch (1566–1606); Inventar-Nr. 469 Kniha lhůt a slev/Fristen- und Erlaßbuch (1584–1630); Inventar-Nr. 470 Kniha různých zápisů/Buch mit verschiedenen Einträgen (1547–1564). **Horní úřad Jindřichovice/Bergamt Heinrichsgrün:** Inventar-Nr. 594 Kniha těžařů/Gegenbuch (1601–1686). **Horní úřad Kraslice/Bergamt Graslitz:** Inventar-Nr. 596a–598 Knihy těžařů/Gegenbuch (1592–1749). **Horní úřad Loket/Bergamt Elbogen:** Inventar-Nr. 599 Kniha propůjček/Berglehnbuch 1545–1608. **Horní úřad Nejdek/Bergamt Neudeck:** Inventar-Nr. 600a Kniha recesů na doly/Rezessbuch (1556–1651). **Horní úřad Přebuz/Bergamt Frühbuß:** Inventar-Nr. 601 Kniha těžařů/Gegenbuch (1556–1602). **Účtárna VHÚ Jáchymov/Abrechnungsstelle OBA St. Joachimsthal:** Inventar-Nr. 822a Kniha zápisů o těžbě stříbra z jáchymovských dolů o rozdělení výtěžku/Buch über Silbergewinnung und Teilung der Ausbeute in St. Joachimsthal (1516–1567); 9338, Inventar-Nr. 823 Kniha zápisů o těžbě stříbra z jáchymovských dolů/Buch über Silbergewinnung in St. Joachimsthal.

Bestand Nr. 324 Sammlung von Karten und Plänen des Nationalarchivs (Sbirka map a plánů, SMP) (1492–2020)

Die Sammlung ist 1923 von Dr. František Roubík durch Karten, die aus den Beständen des Nationalarchivs (und seines Vorgängers, des Statthalterarchivs) stammten, erstellt worden und konnte schrittweise durch die Eingliederung von Archivbeständen und Antiquariatseinkäufe ergänzt werden. In den 1950er-Jahren wurden Katasterkarten und Montankarten von der Sammlung getrennt. Letztere bilden die Grundlage

der heutigen Sammlung von Montankarten und -plänen (*Sbírka montánních map a plánů*, SMMP). Einige von ihnen fanden 1987 Aufnahme in das Nationalarchiv. Im SMMP-Bestand wird zum Revier Jáchymov ein Kartenkatalog aus dem 17.–19. Jahrhundert aufbewahrt.

Relevante Archivalien

Bestand 324; 873 Sammlung von Karten und Plänen (1492–2020)

Bestand 324/1; 873 Sammlung montaner Karten und Pläne (1556–1943)

Recherchemöglichkeiten

Online: Schriftliche Findmittel sind teilweise zugänglich unter den Seiten der einzelnen Bestände unter: <http://badatelna.eu>; Informationen zu Beständen: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>; digitalisierte Findmittel unter: <https://vademecum.nacr.cz/vademecum>.

zum Bestand Nr. 216: *Staré montanum Praha / Altes Montanum Prag*: im Rahmen des Teilinventars online unter: www.badatelna.eu/fond/2286/inventar, und mittels des Registers unter: www.badatelna.eu/fond/2286/rejstrik.

Die nicht bearbeitete Signaturen sind vor Ort im Vorläufigen Inventar zu finden (Buch Inventar-Nr. 141.40).

zum Bestand Nr. 217: *Vrchní horní úřad Jáchymov / Oberbergamt Joachimstal*
www.badatelna.eu/fond/180834/zakladni-informace,

gescanntes Archivfindmittel: www.badatelna.eu/fond/180834/zaznam/1426922.

zum Bestand Nr. 324; 873: vor Ort: Kubátová (1957)

LITERATUR

E. Benešová (ed.), *Národní archiv. Krátký průvodce* (Praha 2006).

L. Kubátová, *Sbírka montánních map a plánů*, část 1 – mapy 1556–1943. *Prozatímní inventární seznam*, 1957, s. 158, ev.č. 78 (č. pomůcky 137).

ARCHÄOLOGISCHES INSTITUT DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK, PRAG (PRAHA)

© ARÚ Praha, Foto: Martin Frouz

Adresse:

Letenská 4
118 01 Praha

Öffnungszeiten:

Mo–Fr 10:00–12:00, 13:00–15:00 Uhr

Kontakt:

+420 257 014 300
Archiv: +420 257 014 335
aruppraha@arup.cas.cz
www.arup.cas.cz

GESCHICHTE

Das Archäologische Institut wurde im Jahr 1919 als staatliches archäologisches Institut gegründet, das dem Ministerium für Schulwesen und nationale Bildung unterstand. Seit 1953 ist es ein Bestandteil der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften bzw. seit 1992 der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik. Während seiner gesamten Existenz hat sich das Archäologische Institut auf archäologische Forschung und archäologischen Denkmalschutz spezialisiert. Neben den Rettungsgrabungen, hauptsächlich in Mittelböhmen, liegt der Fokus auf der langfristigen Erforschung wichtiger archäologischer Stätten in der gesamten Tschechischen Republik. Die Ausgrabungen werden in den Regionen von eigens eingerichteten Zweigstellen, sogenannten Exposituren, organisiert und geleitet. Die Expositur in Brüx (Most) war von 1953 bis zu ihrer Unabhängigkeit im Jahr 1993 (heute

das Institut für Bodendenkmalpflege Nordwestböhmens) für die Erforschung des Bergbaus im Erzgebirge verantwortlich.

Das Archäologische Institut verwaltet die größte Fachbibliothek der Tschechischen Republik, Archive der Grabungsberichte, Fotodokumentationen, Karten und Pläne sowie Luftbilder. Im Bereich der Archivierung von Befundberichten spielt es eine zentrale Rolle für ganz Böhmen. Das Institut schließt über die Akademie der Wissenschaften mit anderen Einrichtungen, den sogenannten autorisierten Grabungsorganisationen, Vereinbarungen über den Umfang und die Bedingungen der Durchführung archäologischer Forschungen. Es ermöglicht diesen Einrichtungen – zusammen mit der Genehmigung des Kulturministeriums der Tschechischen Republik – archäologische Ausgrabungen durchzuführen. Gleichzeitig kontrolliert das Archäologische Institut, ob die Bedingungen für die Durchführung archäologischer Untersuchungen durch die autorisierten Einrichtungen erfüllt sind. Das Archäologische Institut ist keine sammlungsbildende Einrichtung und verwaltet daher keine eigene Sammlung archäologischer Funde.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Schriftgut: 66.500 Stück

(darunter 40.000 Grabungsberichte und Meldungen; des Weiteren Auflistungen der Museumsinventare, Literaturrecherchen, Zeitungsausschnitte u. a.)

Bildmedien: 272.400 Fotos

(223.000 *Alter Bestand* an Negativen, Positiven und Diapositiven; 16.400 Luftaufnahmen; 33.000 neue digitale Aufnahmen)

Bibliothek: 47.000 Monografien, 17.000 Seriale

Relevante Bestände (Auswahl)

Das Archiv des Archäologischen Institutes (ARÚ) wurde im Jahre 1930 aus der Registratur des Institutes ausgegliedert. Es enthält systematisch gesammelte Dokumente zur archäologischen Forschung in Böhmen. Diese Dokumente stammen sowohl aus eigenen Aktivitäten des Instituts als auch aus den Aktivitäten anderer Einrichtungen, die zur Durchführung archäologischer Forschungen in der Tschechischen Republik befugt sind. Für die Erforschung des Bergbaus im Erzgebirge ist besonders das Archiv der Grabungsberichte relevant, welches im Rahmen des Projekts „Archiv-Net“ durch Dokumente aus dem Archiv der ehemaligen ARÚ-Expositur in Most ergänzt wurde. Dutzende von ihnen sind für den Bergbau im Erzgebirge relevant. Die Bedeutung des Archivs liegt auch darin, dass hier zukünftig Daten zur montanarchäologischen Forschung in der Region gesammelt werden. Nach den Überschwemmungen im Jahre 2002 wurde das Archiv vollständig digitalisiert, die Dokumente sind über das Digitalarchiv der AMCR (<https://digiarchiv.aiscr.cz>) zugänglich. Das Digitalarchiv ist ein Bestandteil der Forschungsinfrastruktur

des Archäologischen Informationssystems der Tschechischen Republik, das digitale Ressourcen der tschechischen Archäologie integriert. Es ist eng mit der Archäologischen Karte der Tschechischen Republik verbunden, die als ein Informationssystem für die Aufzeichnung von Feldaktivitäten und Metadaten zu Forschungsergebnissen dient (www.archeologickamapa.cz). Seit seiner Einführung im Jahr 2017 werden Grabungsberichte in digitaler Form übermittelt. Nach ihrer Überprüfung und Archivierung werden diese Dokumente im Digitalarchiv der AMCR veröffentlicht.

Recherchemöglichkeiten

Online: <https://digiarchiv.aiscr.cz>

Das Archiv der Grabungsberichte bietet die Möglichkeit, gespeicherte Dokumente direkt einzusehen. Die Dokumente sind momentan noch nach ihren jeweiligen Katastergebieten sortiert, für 2021 sind jedoch eine Umstrukturierung und eine neue Inventarisierung des Archivs geplant, was zu einer neuen Anordnung der Dokumente nach Identifikationsnummern führen wird. Die Dokumente sind auch in digitalisierter Form über das Digitalarchiv der AMCR zugänglich. Die überwiegende Mehrheit der hier gespeicherten Dokumente ist registrierten Nutzern zugänglich. Bei Dokumenten jüngerer Datums sind diese in der Regel drei Jahre nach ihrer Archivierung zugänglich. Das Digitalarchiv verfügt über eine vollständige englische Version.

LITERATUR

- O. Lečbychová et al., *The Archaeological Information System of the Czech Republic – A Big Solution for Big Data*. In: W. Börner/S. Uhlig (eds.), *Proceedings of the 23rd International Conference on Cultural Heritage and New Technologies 2018, CHNT 23* (Vienna 2019). Online: <http://www.chnt.at/proceedings-chnt-23>.
- M. Kuna et al., *Structuring archaeological evidence: The Archaeological Map of the Czech Republic and related information systems* (Prague 2015).
- *Obsah vytvářený komunitou*. In: *Zprávy památkové péče* 78/1, 2018, 35–44.
- *Sto let v archeologii, objevy, nálezy a expedice Archeologického ústavu v Praze 1919–2019 = A hundred years in archeology: discoveries, finds and expeditions of the Institute of Archaeology in Prague 1919–2019* (Praha 2019).

STAATLICHES KREISARCHIV FALKENAU AN DER EGER (SOKOLOV) MIT SITZ IN HEINRICHSGRÜN (JINDŘICHOVICE)

© SOKA Sokolov, Foto: Milada Čermáková

Adresse:

Jindřichovice 1 (Schloss)
358 01 Kraslice

Öffnungszeiten:

Mo, Mi 8:00–17:00 Uhr
(Stand: 14.06.2020)

Kontakt:

+420 352 695 254
soka-so@soaplzen.cz
<http://www.soaplzen.cz/soka-so>

GESCHICHTE

Das älteste Stadtarchiv der Region existiert seit dem Mittelalter in Elbogen (Loket). Weitere – bis zum Zweiten Weltkrieg professionell gepflegte – Stadtarchive befanden sich in Falkenau an der Eger (Sokolov), Schlaggenwald (Horní Slavkov),

Schönfeld (Krásno) und Königsberg an der Eger (Kynšperk nad Ohří). 1953 wurde das Kreisarchiv Falkenau mit Sitz in Elbogen eingerichtet, und zwar mit Wirksamkeit für den damaligen Kreis Falkenau (1948 war der Kreis Falkenau mit einem Großteil des Kreises Elbogen vereint). Personell war das Archiv mit Mitarbeitern des ehemaligen Stadtarchivs Elbogen (Archivar: Heinrich Zimmermann) besetzt. Das Kreisarchiv zog in den 1960er-Jahren von Elbogen nach Heinrichsgrün (Jindřichovice). Schrittweise wurden die Archivalien aus den Städten und Gemeinden der Regionen Falkenau und Elbogen sowie aus anderen Institutionen, insbesondere Kirchen und Schulen hier deponiert und inventarisiert. Durch die Zusammenlegung der Kreise Falkenau und Graslitz (Kraslice) im Jahr 1960 wurden auch ihre Archivverwaltungen zusammengeführt. Der Verwalter des Kreisarchivs Falkenau, zu dessen territorialer Zuständigkeit auch ein Teil des Erzgebirges gehört, war bis 1990 der Kreisonationalausschuss, bis 2002 der Kreisamt. Danach wurde das Staatliche Kreisarchiv Falkenau durch die Übernahme in das Staatliche Gebietsarchiv in Pilsen (Plzeň) eine staatliche Einrichtung.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Archivgut: ca. 3990 Lfm.

Relevante Bestände (Auswahl)

Archivalien zur Geschichte des Bergbaus und der Kommunikation im böhmisch-sächsischen Erzgebirge befinden sich hauptsächlich in den Beständen der Städte Elbogen und Falkenau, aber hauptsächlich in den Beständen der ehemaligen Bergstädte und Gemeinden im Erzgebirge (Graslitz, Schwaderbach [Bublava], Frühbuß [Přebuz], Bleistadt [Oloví]). Hinsichtlich montaner Aktivitäten enthalten die Archivalien z. B. verschiedene Bergbauprivilegien, Informationen über wirtschaftliche Transaktionen usw., hauptsächlich aus der Zeit vom 16. zum 17. Jahrhundert (aber auch vom 18.–20. Jahrhundert). Für das Studium der Bergbaugeschichte sind die ältesten Archivalien der Städte Graslitz und Frühbuß aus dem 15.–17. Jahrhundert wichtige Quellen. Der Bestand Nr. 282: Archiv města Kraslice/Archiv der Stadt Graslitz (1437–1945/1949) enthält Stadtverwaltungs- und Wirtschaftsdokumente; der Bestand Nr. 679: Archiv města Přebuz/Archiv der Stadt Frühbuß (1543–1945) beinhaltet administrative und wirtschaftliche städtische Dokumente, sowie auch Stadtchronik.

Recherchemöglichkeiten

Online: Schriftliche Inventare sind zugänglich unter www.inventare.cz; digitalisierte Archivalien sind zu finden unter: www.portafontium.eu. Informationen zu den Beständen: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATUR

- R. Aubrecht, *Vladimír Vlasák šedesátiletý*. In: *Minulostí Západočeského kraje* 43, 2008, 383–385.
- V. Vlasák, *Za Jindřichem Zimmermannem*. In: *Archivní časopis* 38/2, 1988, 113–115.
- *Anton Gnirs a počátky městského archivu v Lokti*. In: *Historický sborník Karlovarska* 10, 2004, 173–192.
 - *Státní okresní archiv Sokolov se sídlem v Jindřichovicích*. In: *Západočeské archivy*, 2010, 26–29.
 - *Lokeřan Heinrich Zimmermann*. In: *Západočeské archivy* 6, 2015, 83–96.
- V. Vlasák/M. Augustin, *Směřování do oblasti historické bylo pro mě velké životní štěstí: rozhovor s PhDr. Vladimírem Vlasákem, emeritním ředitelem Státního okresního archivu Sokolov se sídlem v Jindřichovicích*. In: *Západočeské archivy* 9, 2018, 25–29.

STAATLICHES KREISARCHIV TEPLITZ (TEPLICE)

© SOKA Teplice, Foto: Lada Kosmálová

Adresse:

Školní 8
415 01 Teplice

Öfnungszeiten:

Mo, Mi 8:00–12:00 Uhr, 13:00–17:00 Uhr
(Stand: 14.06.2020)

Kontakt:

+420 477 755 912
sokateplice@soalitomerice.cz
www.soalitomerice.cz/soka-teplice

GESCHICHTE

Das ehemalige Stadtarchiv in Teplitz hat, wie auch viele andere Archive der Region, seinen Ursprung im Mittelalter, ist jedoch erst im Jahre 1918 offiziell gegründet worden. Der erste Archivar und gleichzeitige Stadtchronist Paul Wanie wirkte auf dieser Stelle bis zum Jahr 1945. Nach dem Krieg nahm das Archiv seine Tätigkeit 1947 zwar wieder auf, jedoch erfolgte die Einrichtung des Kreisarchivs Teplice erst 1954, indem Archivbestände aus den Städten und Gemeinden der Region um Teplice, besonders aus den Bereichen der Schul-, Kirchen-, Finanz- und Justizverwaltung

sowie auch Schriftgut der Zünfte, Vereine, Privatsammlungen usw. hier eingelagert wurden. Nach der Verwaltungsreform im Jahr 1960, in dessen Rahmen die Kreise Teplice, Dux (Duchcov) und Bilin (Bílina) zusammengelegt wurden, hat das Teplitzer Kreisarchiv auch Bestände dieser aufgehobenen Kreise übernommen. Bis zum Jahr 1990 unterstand das Archiv dem Kreisnationalausschuss Teplitz, danach dem Kreisamt Teplitz, wobei im Jahr 1992 der Name des Archivs zum Staatlichen Kreisarchiv geändert wurde. Infolge der Verwaltungsreform im Jahr 2002 und dem Erlöschen der Kreisämter kam das Archiv zur inneren Organisationseinheit des Staatlichen Gebietsarchivs in Leitmeritz (Litoměřice) und wurde eine staatliche Institution.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Schriftgut 2870 Lfm.

Karten: 459 Einzelblätter in der Sammlung der Karten und Pläne und weitere ca. 740 in 82 verschiedenen anderen Beständen

Fotoarchiv: 190.000 Objekte in der Fotosammlung und weitere ca. 5200 in verschiedenen anderen Beständen

Bibliothek: 21.235 Bände

Relevante Bestände (Auswahl)

Archivalien zur Geschichte des Bergbaus und der Kommunikation im böhmisch-sächsischen Erzgebirge befinden sich in den Beständen der Städte Teplice, Duchcov und Bílina, besonders in den Beständen ehemaliger Bergstädte und Gemeinden im Erzgebirge (Zinnwald [Činovec], Eichwald [Dubí], Klostergrab [Hrob], Krupka [Graupen], St. Niklasberg [Mikulov], Moldau [Moldava]). Hinsichtlich montaner Aktivitäten enthalten sie Archivalien vom 16. bis zum 20. Jahrhundert, z. B. verschiedene Bergbauprivilegien, Informationen über wirtschaftliche Transaktionen usw. Für das Studium der Bergbaugeschichte sind die Archivalien aus der Bergstadt Krupka eine wichtige Quelle. Bestand Nr. 29: Archiv města Krupka (Archiv der Stadt Graupen) (1426–1945) /1947/ beinhaltet folgende Dokumente des Rathauses: Urkunden, behördliche Entscheidungen, Rathausprotokolle, Gerichtsbücher und Akten, Land-, Waisen-, und Finanzbücher, Matrikeln, Chroniken, Registrieraktenmaterial.

Recherchemöglichkeiten

Online: eine Übersicht der Bestände, der Findmittel und teilweise auch der Inhalt der Findmittel ist zugänglich unter: <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum>; Übersicht der Bestände: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATUR

R. Bervic, *Okresní archiv v Teplicích* (Teplice 1979).

REGIONALMUSEUM IN TEPLITZ (TEPLICE)

© Regionální muzeum Teplice, Foto: Pommer (1917)

Adresse:

Zámecké náměstí 517/14
415 01 Teplice

Öffnungszeiten:

Di, Do 9:00—15:00 Uhr
weitere Tage bei vorheriger Anmeldung
(Stand: 11.03.2020)

Kontakt:

+ 420 412 359 000
info@muzeum-teplice.cz
www.muzeum-teplice.cz

GESCHICHTE

Die Grundlage des 1897 eröffneten Museums bildete die Sammlung von Anton Hermann Fassl, die hauptsächlich Funde aus dem Erzgebirgsvorland enthielt. Ende des 19. Jahrhunderts waren bereits mehr als 30.000 Gegenstände verzeichnet. Damit war es das größte Museum außerhalb von Prag. Seit 1947 befindet sich das Museum im Schlossgebäude von Teplice. 1968 wurde die Sammlung des

Stadtmuseums Bilin (Bílina) nach Teplice überführt und seit 1976 gehört auch die Sammlung des Stadtmuseums in Graupen (Krupka) zum Regionalmuseum. 1971 kam die Archäologische Sammlung auf die Burg in Bilin, seit 2004 wird sie in der neu errichteten Verwahrungsstelle in Soborten (Sobědruhy) aufbewahrt. Im Jahre 2002 wurde das Museum eine Organisation der Region Aussig (Ústecký kraj)

Die gesamte Sammlung hat 185.800 Registrierungsnummern und umfasst derzeit 37 Untersammlungen. Die archäologische Untersammlung ist in folgende Bestände unterteilt: Teplitz, Archäologisches Museum, Archäologisches Institut, Dux (Duchcov), Bilin, Soborten. Die Bestände werden überwiegend durch eigene archäologische Ausgrabungen ergänzt.

SAMMLUNGSDATEN UND RELEVANTE BESTÄNDE

Sammlungseinheiten insgesamt: 500.800, darunter Archäologische Sammlung 310.900 Einheiten, d. h. ca. 725.000 Objekte

Bilder: 7367 Objekte

Bibliothek: 85.000 Medieneinheiten

Relavante Bestände (Auswahl)

Die Archäologische Sammlung – Bestand Teplitz enthält Funde aus dem Teil des Erzgebirges, der zum Kreis Teplice gehört. Dazu gehören Objekte aus der mittelalterlichen Bergbaufeste Raubschloß (Loupežný) sowie aus dem Stadtgebiet von Graupen, das im Zusammenhang mit dem Probierwesen und der Metallverarbeitung stand. Es ist als Depot für zukünftige montanarchäologische Funde des Kreises konzipiert. Die Sammlung des Stadtmuseums in Graupen umfasst Bergbauartefakte aus der Zeit nach der Zweiten Bergbauperiode.

Recherchemöglichkeiten

Die Dokumentation basiert auf inkrementellen Büchern (Kataloge), die nach 1961 auf Inventarkarten übertragen wurden. Derzeit wird ein Großteil der Daten in die DEMUS-Datenbank eingepflegt. Die Angaben aus den Katalogen/Inventarkarten und der Demos-Datenbank werden ab August 2020 in die MUSEION-Datenbank übertragen. Das Inventar der Archäologischen Sammlung, das bis 2008 nach Orten untergliedert war, wurde von Peter Budinský (2009) zusammengestellt.

Das Aufsuchen der Funde ist durch das Museumspersonal in den aufgelisteten Datenbanken oder durch Online-Volltextsuche in dem geordneten Verzeichnis nach Beständen und Fundorten möglich, siehe in: Budinský 2009 – online verfügbar unter www.muzeum-teplice.cz/archeologicka-sbirka.

LITERATUR

- J. Budinská, *Dějiny Teplického muzea (1897–1972)* (Teplice 1972).
- P. Budinský, *Příspěvky k pravěku Podkrušnohoří ve sbírce teplického muzea* (Teplice 1977).
- *Výzkumy a přírůstky archeologického odboru Krajského muzea v Teplicích v letech 1972–1981* (Teplice 1986).
 - *33 let archeologické práce teplického muzea na zámku v Bílině (1971–2004). Nejvýznamnější objevy z let 1971–2004* (Teplice 2007).
 - *Výzkumy a přírůstky archeologického odboru Krajského muzea v Teplicích v letech 1982–1986* (Teplice 1989).
 - *100 let archeologické práce teplického muzea (1894–1994)* (Teplice 1994).
 - *Přehled archeologické sbírky Regionálního muzea v Teplicích k 31. 8. 2008* (Teplice 2009).

ARCHIVY A MUZEA V SASKU

MĚSTSKÝ ARCHIV ANNABERG-BUCHHOLZ

© Stadt Annaberg-Buchholz, Foto: Matthias Förster

Adresa:

Markt 1

09456 Annaberg-Buchholz

Otevírací doba:

Po předchozí telefonické dohodě.

Kontakt:

+49 3733 425-219

www.annaberg-buchholz.de/de/kultur/11_Archiv___Stadtgeschichte.php

HISTORIE

První zmínka o archivu v Annabergu a Buchholzu pochází z poloviny 19. století. Protože v té době neexistoval žádný archivář, musel ve spisech panovat „nepořádek. Zaměstnanci hlavního státního archivu v Drážďanech hovořili během návštěvy o „neudržitelných poměrech“. Místní historik dr. Heinrich Harms zum Spreckel poprvé v roce 1928 historické předměty prohlédl, uspořádal a vytvořil index karet. Hlavní státní archiv v Drážďanech označil archiv za „příkladný“ a „jeden z nejlépe organizovaných saských městských archivů“. Jeho nálezové knihy, které byly v té době považovány za příkladné, se dodnes používají.

Archiv utrpěl bolestivé ztráty při městských požárech a během druhé světové války. Některé regionální těžební nálezy jsou umístěny v saském státním archivu – Hornický archiv Freiberg / Hlavní státní archiv Drážďany. V roce 1958 byla radniční knihovna převedena do Krušnohorského muzea. V roce 2002, s úplným rozšířením a rekonstrukcí radnice, byl rovněž i archiv z hlediska struktury a obsahu přebudován.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Písemnosti: 1 800 bm

Obrazová média: cca 3 000 objektů

Relevantní fondy (výběr)

Bewilligungsbücher / Schvalovací knihy (5 svazků: 1509–1677); Schuld- und Berggerichts-bücher / Dluhové a hornické soudní knihy (10 svazků: 1497–1676); Erbteilbücher / Dědické knihy (10 svazků: 1504–1698); Häuserlehnbücher / Půjčky na domy (28 svazků: 1500–1739); Grundstücks- und Gartenlehnbücher / Knihy zápůjček pozemků a zahrad (8 svazků: 1505–1739); Ratshandbuch / Příručka rady města (1 svazek: 1505–1525); Richterbuch / Soudní kniha (1 svazek: 1518–1552); Viertelsregister / Registr čtvrtí (2 svazky: 1523–1552).

Možnosti rešerše

Online je na www.stadtbuecher.de/de/stadtbuecher umístěn přehled o raně novověkém inventáři městského archivu.

Na místě: Inventáře.

KRUŠNOHORSKÉ MUZEUM ANNABERG-BUCHHOLZ

© Erzgebirgsmuseum Annaberg, Foto: Dieter Knoblauch, Annaberg-Buchholz

Adresa:

Große Kirchgasse 16
09456 Annaberg-Buchholz

Otevírací doba:

Út–Ne a svátky (kromě 24. a 31. 12.) 10:00–17:00 hod. (stav k 11. 3. 2020)

Kontakt:

Tel. +49 3733 23497
Fax. +49 3733 676112
erzgebirgsmuseum@annaberg-buchholz.de
www.annaberg-buchholz.de/Kultur/Museen

HISTORIE

Vznik Krušnohorského muzea Annaberg se váže k založení místního národopisného spolku a jeho první místní historické expozici z roku 1885. O dva roky později se otevřené Muzeum krušnohorských starožitností pochlubilo 180 exponáty lidového a místního umění, které se skládaly z předmětů vlastněných radnicí a ze soukromých darů. Rozsáhlé rozšíření vedlo v roce 1891 k přesunu do dnešního sídla v Große Kirchgasse. V roce 1906 již mělo přejmenované Krušnohorské muzeum pod záštitou Krušnohorského spolku 4 000 exponátů. V roce 1927 bylo svěřeno do péče města a po druhé světové válce

sloučeno s přírodovědným muzeem. V letech 1988 až 1991 byly sbírky rozsáhle obnoveny, od této doby se muzeum stále častěji zaměřovalo na hornictví v Annabergském revíru od 16. do 19. století. Objev šachet z důlního komplexu z období *druhého zvolání* pod muzeem vedl v roce 1995 k otevření prohlídkového okruhu dolem, pro veřejnost pojmenovaném po bývalém majiteli „Im Gößner“. Prohlídka je více než 300 metrů dlouhá a od té doby přilákala tisíce návštěvníků. V rámci stálé expozice nabízí výstavní plocha otevřená v roce 2014 pohled do života a díla významné důlní podnikatelky Barbary Uthmannové (1514–1575).

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Předměty: cca 12 000 evidovaných objektů a jejich skupin

Písemnosti: různé listiny, účty, horní dokumenty z období 16.–19. století převzaté od soukromých vlastníků

Mapy: 230 listů

Obrazová média: cca 5 000 objektů

Knihovna: 7 000 mediálních jednotek

Relevantní fondy (výběr)

Mezi příslušným inventářem se nachází především několik listin, účtů a horních dokumentů, z období 16.–19. století, které pocházely od soukromníků, a proto se nedostaly do městského archivu. Kromě toho je třeba zdůraznit, že do majetku muzea přešly exponáty radniční knihovny a tyto zahrnují především historické práce v oblasti těžby, soudních výroků a dále kroniky. Za zmínku stojí především originální text z roku 1592 *Annabergské kroniky / Annabergae misnae Urbis historia* od Paula Jenisia, vytištěné v roce 1605; kronika *Meißenische Land- und Berg-Chronica* z roku 1589 od Petra Albina; v roce 1556 vytištěné (latinské) vydání *De re metallica* od Agricoly včetně německého vydání z roku 1580; *Serepta nebo Hornická postila (Sarepta oder Bergpostill)* od Johanna Mathesia z roku 1564; montanistické dílo Lazara Erckera *Allerfürnemisten Ertz- a Bergckwerckssachen...*, vytištěné v roce 1574 v Praze.

Možnosti rešerše

Kromě starých inventárních seznamů z let 1887, kolem roku 1910, 1927 a 1951/1952 je inventář zaznamenán prostřednictvím analogového soupisu strukturovaného podle témat a typů materiálů (systém podle Heinze Arna Knorra). Ten je přenesen do databáze (Axiell Collections), externí online rešeršní nástroj k dispozici není.

LITERATURA

- E. Finck, *Führer durch das Erzgebirgsmuseum* (Annaberg 1913).
- K. M. Mieth (Hrsg.), *Museen in Sachsen. Geschichte erzählen – Schätze entdecken. Führer der Sächsischen Landesstelle für Museumswesen* (Chemnitz 2005).
- J. Nicklaus, *Erzgebirgsmuseum Annaberg-Buchholz*. In: Amt für Kultur im Landratsamt Marienberg/Freistaat Sachsen (Hrsg.), *Museen im mittleren Erzgebirge* (Marienberg 1992) 3–5.
- *Erzgebirgsmuseum Annaberg-Buchholz*. In: Mitteilungen des Landesvereines Sächsischer Heimatschutz 1994/3, 70–72.
- W. Piersig u. a., *100 Jahre Erzgebirgsmuseum Annaberg-Buchholz (1887–1987)*. In: Sächsische Heimatblätter 34, 1988, 161–164.

ZEMSKÝ ÚŘAD PRO ARCHEOLOGII SASKO S ARCHEOLOGICKÝM ARCHIVEM SASKO

© Landesamt für Archäologie Sachsen, Foto: Uwe Reuter

Adresa:

Zur Wetterwarte 7
01109 Dresden

Otevírací doba:

Po předchozí dohodě e-mailem.

Kontakt:

info@lfa.sachsen.de
www.lfa.sachsen.de

HISTORIE

Zemský úřad pro archeologii je ústředním odborným orgánem Svobodného státu Sasko pro shromažďování, dokumentaci, výzkum, uchování a zprostředkovávání archeologických kulturních statků. Vznikl ze Zemského prehistorického muzea, založeného v roce 1938 (existoval do roku 1992), a je zde do dnešního dne digitálně zaznamenáno a profesionálně uloženo kolem 19 milionů jednotlivých archeologických objektů ve skladišti na bývalém pozemku letecké válečné školy Luftwaffe. Počátky rozsáhlé sbírky Archeologického archivu Sasko (AAS) sahají až ke kurfiřtské královské antické sbírce z 18. století. V roce 1900 převzal Johannes Deichmüller, vedoucí

prehistorické sbírky Královského mineralogicko-geologického muzea nově zřízený archiv prehistorických nálezů ze Saska. Od té doby oba inventáře, primární zdroj a jeho dokumentace tvoří neoddělitelnou základnu archeologických vědomostí v Sasku. Důležitými právními základy byly saský zákon na ochranu uměleckých, kulturních a přírodních památek z roku 1934 (Saský zákon o ochraně vlasti) a Vyhláška na ochranu a zachování prehistorických a pravěkých archeologických památek z roku 1954. Se zákonem o saské památkové ochraně z roku 1993 a ukotvením nároku státu na případné nálezy se značně zintenzivnil přísun nových nálezů, který nyní představuje v průměru několik set tisíc objektů ročně. Jako „výkladní skříň“ funguje od roku 2014 Státní muzeum archeologie Chemnitz (smac). Kromě toho jsou v městských muzeích zapůjčeny četné archeologické nálezy z AAS, jako v Muzeu středověké těžby v Krušných horách (MiBERZ) na zámku Dippoldiswalde.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Předměty: cca 19 milionů jednotlivých objektů

Písemnosti: 134 bm dokumentace k jednotlivým lokalitám a 548 bm terénní dokumentace

Mapy: 15 427 listů

Obrazová média: přibližně 1,26 milionu dia-snímků a 400 000 digitálních fotografií

Knihovna: 120 000 mediálních jednotek

Relevantní fondy (výběr)

Keramika, nástroje a hornické nářadí ze železa, organické textilie, zvířecí kosti, jakož i další nálezy související s těžbou, např. rudné mlýny, strusky a zkušební zařízení pocházejí z archeologických průzkumů a vykopávek v hornických městech Freiberg, Annaberg nebo Dippoldiswalde. Paleobotanické nálezy (včetně zvláštností, např. zrnka rýže a pepře), jakož i předměty ze skla dávají představu o úrovni života obyvatelstva v hornických městech. Zvláštní význam má více než 1 000 dřevěných předmětů z dolů vrcholného a pozdního středověku v Krušných horách, které byly nalezeny, zdokumentovány a částečně obnoveny na místě jako nástroje nebo technické instalace (pracovní plošiny, žebříky, vodní žlaby, navijáky atd.). Největším samostatným objektem je vratné kolo z Bad Schlema z doby kolem roku 1500 s více než 400 jednotlivými částmi, které je podle současného stavu výzkumu považováno za nejstarší fyzický důkaz vodního stroje v hornickém prostředí. Vědecký význam má také více než 3 500 vzorků dřeva, pro které je plánováno vytvoření samostatného archivu.

Možnosti rešerše

Inventární položky se zaznamenávají pomocí systému čárových kódů a spravují se pomocí databáze. Kromě toho existují i další databáze nálezů, nalezišť a obrázků. Externí online rešeršní nástroj k dispozici není.

LITERATURA

- U. Reuter, *Das Archäologische Archiv Sachsen. Vom steten Zuwachs der archäologischen Sammlung*. (Ausgrabungen in Sachsen 2. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege. Beih. 21) (Dresden 2010), 161–165.
- R. Smolnik, *Vom Landesmuseum für Vorgeschichte zum Landesamt für Archäologie, Sachsen*. (Ausgrabungen in Sachsen 2. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege. Beih. 21) (Dresden 2010), 43–50.
- (Hrsg.), *Silberrausch und Berggeschrey. Archäologie des mittelalterlichen Bergbaus in Sachsen und Böhmen / Stříbrná horečka a volání hor. Archeologie středověkého hornictví v Sasku a Čechách* (Langenweißbach 2014).

SASKÝ STÁTNÍ ARCHIV – BÁŇSKÝ ARCHIV FREIBERG

© Sächsisches Staatsarchiv, Foto: Bertram Kober (punctum)

Adresa:

Schlossplatz 4
09599 Freiberg

Otevírací doba:

Po St 8:30–18:00 hod.
Út Čt 8:30–16:00 hod.
(stav k 20. 2. 2020)

Kontakt:

+49 3731 44754-0;
poststelle-f@sta.smi.sachsen.de

www.staatsarchiv.sachsen.de/bergarchiv-freiberg-3988.html

HISTORIE

Báňský archiv vychází z archivu bývalého Saského vrchního báňského úřadu a převážně uchovává historické dokumenty hornické činnosti báňské správy. Správa byla výlučně v rukou saských panovníků. V rámci této rozsáhlé kontrolní funkce byl vytvořen Vrchní báňský úřad jako odborný úřad panovníka (poprvé zmíněn v roce 1509). To však nevedlo k centrálnímu sloučení spisů, ale příslušné dokumenty byly i nadále vedeny v místních báňských úřadech jednotlivých revírů. Stručné vysvětlení historického vývoje jednotlivých báňských úřadů je uvedeno přímo v příslušných sbírkách. V průběhu rozpouštění archivů báňských úřadů v 60. letech 19. století byly všechny dokumenty

přesunuty do Zemského báňského úřadu (dříve Vrchní báňský úřad) ve Freibergu. Kvůli nedostatku místa byly přibližně dvě třetiny veškerých písemných dokumentů zničeny. V následujících desetiletích až do období Výmarské republiky byla opakovaně prováděna rozsáhlá rušení a v roce 1931 bylo zaznamenáno 250 000 spisových jednotek a 48 000 nákresů. Relativně málo ztrát bylo zjištěno po různých změnách míst uložení během druhé světové války. Báňský archiv Freiberg založený v roce 1967 byl podřízen Státnímu archivu v Drážďanech a uchovával 2 350 běžných metrů spisů a 79 000 nákresů. S politickou změnou v letech 1989/1990 se archivní fond opět výrazně zvýšil převzetím dokumentů pocházejících ze zrušených podniků bývalé NDR. Po roce 1990 byl Báňský archiv pověřen k novému založení Vrchního báňského úřadu. To mělo za následek opětovné navýšení uchovávaných spisů, což vedlo k pronájmu skladovacích prostor na adrese Fuchsmühlenweg 7. V květnu 2008 se Báňský archiv Freiberg přestěhoval do nově zrekonstruovaného zámku Freudenstein. Od roku 2005 je veden jako oddělení 5 Saského státního archivu.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Písemnosti: cca 4 500 bm listin

Výkresy (mapy a plány): cca 65 000 listů

Obrazová média: cca 30 000 objektů

Filmy: cca 400 mediálních jednotek

Knihovna: cca 22 000 mediálních jednotek

Relevantní fondy (výběr)

Inventář: Pouze z období před rokem 1600 má Báňský archiv více než 16 000 archivních dokumentů. Z tohoto důvodu je zde možné uvést pouze reprezentativní výběr a zejména výjimečné exempláře.

40001 Vrchní báňský úřad Freiberg (1407–1868)

Rozšíření střední úrovně báňské správy v albertinském Sasku začalo za kurfiřta Mořice kolem poloviny 16. století a bylo spojeno s politickými a územními změnami, které vyplynuly ze Šmalkaldské války. V roce 1545 byly v albertinském vévodství zavedeny dvě nové funkce správy hornictví: funkce báňského fojta (od 1569 správce dolu) a správce báňského úřadu; v roce 1554 přibyla funkce vrchního dozorce, kterému byli podřízeni všichni dozorcí. Vrchní báňský hejtman horského okrsku byl od roku 1547 také nejvyšším územním správním úředníkem. V roce 1588 jmenováním báňského hejtmana byli hejtmanovi přiděleni vrchní báňský dozorce a správci dolů, a tím byl poprvé ukončen vývoj středně velké báňské správy v albertinském Sasku. Lze ji popsat jako předchůdce Vrchního báňského úřadu v 17. století. Existenci Vrchního báňského úřadu lze charakterizovat jako osobitý úřad v první polovině 17. století. Úkoly, které měli zástupci střední úrovně báňské správy s ohledem na řízení celého hornictví, vyplynuly

z tzv. direktivního principu. Vrchní báňský úřad chránil zájmy panovníka jako majitele horního práva a prosazoval platné právo k těžbě. Byl to technický správní a policejní úřad a měl těžebně-právní, především řídicí funkci správy hornictví. Využíval nástroje kontroly účtování a přímých zásahů do správy dolů.

Nepokoje, důlní zprávy a další báňská sdělení pro všechny těžební revíry / Aufstände Grubenberichte und andere Bergwerksnachrichten zu sämtlichen Bergamtsrevieren (1575–1622); Nepokoje, důlní zprávy a další báňská sdělení pro všechny těžební revíry / Aufstände Grubenberichte und andere Bergwerksnachrichten zu sämtlichen Bergamtsrevieren (1580–1791); Panovnické příkazy k těžbě železa a hutnictví železa / Landesherrliche Befehle über den Eisensteinbergbau und das Eisenhüttenwesen (1564–1746); Sbírka starých panovnických příkazů k hledání zlata, drahokamů a k rýžovištím / Sammlung alter landesherrlicher Befehle zur Suche nach Gold, zum Edelsteinwesen und zu Seifenwerken (1581–1755); Sbírka s rozmanitým obsahem, většinou opisy / Sammlung vermischten Inhalts, überwiegend Abschriften, z let 1351–1723 (1477, 1487, 1515, 1581, 18. století); Horní řád vévody Christiana I. / Bergordnung des Herzogs Christian I. z roku 1589 (tisk) s ručně psanými dodatky jiných předpisů k hornímu zákonu z let 1556 až 1730 (1589–1736); Sbírka hornických rozsudků Čtyři sta padesát soudních rozhodnutí a rozsudků v hornických věcech, některé nápravy v případech a omylech / Bergurteilssammlung Vierdhalb Hundert wolgegrünter Sprüche und Urtheile in Bergk Sachen, mancherlei Felle und Irrungen napsaná báňským úředníkem Christophem Büchnerem na příkaz báňského dozorce v Annabergu Hanse Leonharda (1533–1534); Některé články báňského řádu v Hohnsteinu oproti článkům z Jáchymova / Einige Artikel der Bergordnung Hohnstein gegen die von Joachimsthal (1529–1623); Panovnické příkazy v záležitostech soudního rozhodnutí / Landesherrliche Befehle in Jurisdiktionsangelegenheiten (1559–1737); Panovnické příkazy týkající se otázek báňské jurisdikce / Landesherrliche Befehle über Fragen der Berggerichtsbarkeit (1561–1737) atd.

40007 Báňský úřad Annaberg (1490–1868)

Báňský úřad v Annabergu byl založen v roce 1503. V roce 1507 byl zmiňován báňský dozorce také v sousední ernestinské osadě Buchholz, jehož revír společně s podrevírem Grünhain byl začleněn do annabergského revíru. V letech 1511 až 1515 se annabergský revír rozšířil na úkor marienbergského revíru. V roce 1519 byl revír Wolkenstein pohlcen revírem Marienbergu. V roce 1767 se sloučily revíry Scheibenberg, Oberwiesenthal a Hohenstein společně spojeny s báňským úřadem Annaberg. V roce 1847 byly sloučeny báňské revíry Marienberg a Annaberg, sídlo báňského úřadu bylo v Annabergu. Když byla v roce 1856 provedena reorganizace západosaských báňských okrsků (rozpuštěny báňské úřady Johanngeorgenstadt a Schneeberg), byla západní polovina revíru Annabergu s podrevíry Oberwiesenthal, Scheibenberg a Hohenstein přidělena nově zřízenému báňskému úřadu Schwarzenberg a sídlo spojeného báňského revíru Annaberg a Marienberg bylo přeloženo do Marienbergu.

Podíly v Annabergu s údaji, kdy byl který důl nalezen a kolik připadalo na jednotlivý podíl a kolik bylo čtvrtletně rozděleno / Austeilung auf Sankt Annaberg mit Angaben, in welchem Jahr eine Zeche gefunden und wieviel auf jeden Kux gefallen sowie wieviel quartalsweise ausgeteilt worden ist (1505–1530); Horní účty z Annabergu / Bergrechnungen von Annaberg (1505–1591); Těžební záležitosti v Annabergu / Bergwerksangelegenheiten Annaberg (1490–1613); Abecední seznam výnosu dolů poblíž Annabergu / Alphabetisches Ausbeuteverzeichnis von den Gruben bei Annaberg (1496–1593); Kniha stříbra z Annabergu s informacemi o výnosu stříbra / Silberbuch Annaberg mit Angaben zur Silberausbeute (1537–1539).

40010 Báňský úřad Freiberg (1497–1948)

Ve středověku byli za správu města a báňského okresu odpovědní městští radní hornického města Freiberg. V 16. století se postupně vyvinula báňská správa střední úrovně pro různé těžební revíry Krušných hor a pro těžbu drahých kovů jako celku. V 17. století tento proces vyústil ve zřízení nové kategorie úřadů: revírních báňských úřadů, vrchních báňských úřadů a vrchního hutního úřadu (Oberhüttenamt). Pro celé odvětví hornictví a hutnictví Saska existovaly tři úrovně: příslušný báňský úřad jako nejnižší úřad, jako střední úroveň existovalo báňské hejtmanství (skládající se z hlavního báňského hejtmána, báňského hejtmána a zástupce báňského hejtmána) a hlavní báňský úřad. Nejvyšším báňským úřadem byla Tajná báňská komora / Tajná rada v Drážďanech a od roku 1831 ministerstvo financí. Nejdůležitější báňský úřad byl ve Freibergu, kde byla také prováděna nejrozsáhlejší těžba. Báňskému úřadu podléhala nesporná a sporná jurisdikce, policie a dozor nad všemi činnostmi, zařízeními spojenými s báňským provozem a dozor nad horníky a obyvateli domů náležejících dolům. Se zákonem o těžebních právech z roku 1851/1852 se povinnost úřadu omezila kromě jiného na nutné věci v oblasti báňské policie a v oblasti ekonomických potřeb. V roce 1856 byla soudní pravomoc báňských úřadů převedena na obecné soudy a došlo k rozdělení policejních pravomocí báňských úřadů a místních policejních úřadů. V roce 1867 byl do revíru Freiberg začleněn revír báňského úřadu Altenberg (s městy Berggießhübel a Glasshütte). V rámci Všeobecného hornického zákona 1868/1869 byl zrušen Vrchní báňský úřad a báňské úřady Freiberg, Marienberg a Schwarzenberg. Na jejich místo nastoupil celosaský (Zemský) báňský úřad ve Freibergu.

Základní údaje o scharfenberských dolech / Generalia über die Scharfenberger Berggebäude (1569, 1577, 1584–1586, 1592, 1596–1599, 1607); Knihy výroků o sporech a smluv na doly / Bergschieds- und Vertragsbücher (od 1525); Kniha důlních lánů, rozměřování, smluv jakož i poplatků / Bergbelehungs-, Schieds- und Vertrags- sowie Steuerbuch (1511–1520); Kniha propůjček zahrnující s přerušeními období od 1545 do 1604 / Bergbelehungsbücher ab 1545 mit Unterbrechungen, ab 1604 durchgehend; Kniha lhůt (frystunků) a pozůstalostí / Frist- und Nachlassungsbuch (1556–1559); Knihy daní / Steuerbücher (od 1572); Kniha vězení a žalob / Arrest- und Kummerklagebuch

(od 1573); Starší hornické kriminální záležitosti / Ältere Bergkriminalsachen (1561–1602); Registr těžařstev / Knappschaftsbrüderregister (od 1519 s přerušeními v letech 1565–1575); Účty těžařstev / Knappschaftsrechnungen od 1546.

40011 Báňský úřad Geyer (1529–1837)

V roce 1787 byly sloučeny báňské revíry Geyer a Ehrenfriedersdorf a Archiv Ehrenfriedersdorf pokračoval svými vlastními seznamy a rejstříky. Kolem roku 1830 byly oba báňské revíry integrovány jako podrevíry do báňského úřadu Marienberg, který byl v roce 1847 sloučen s báňským úřadem Annaberg.

Smlouvy na nákup vody z rybníků Hanse Röhlinga, prodej mlýna na olej v Thumu (dříve stoupa), smlouva na nákup vody, některé spory týkající se potrubní vody zapůjčené báňským úřadem, která je využívána v podzemních důlních systémech a štolách v Thumu / Verträge über den Wasserkauf aus den Hans Röhling Teichen, Verkauf der Ölmühle zu Thum (vorher Pochwerk), Vertrag über den Wasserkauf, einige Streitigkeiten zu vom Bergamt verliehenem Röhrwasser, das durch Stolln und Röschen in Thum erschrotet wird (1580–1718); Báňská kniha o lese kolem Greifensteinu, náležející k báňskému úřadu Geyer / Bergbuch auf dem Wald um den Greifenstein, ins Bergamt zu Geyer gehörig (1568–1589); Báňská kniha panství Schönberg kolem Stollbergu, Thalheimu a Zwönitz / Bergbuch der von Schönbergischen Besitzungen um Stollberg, Thalheim und Zwönitz (1561–1645); Báňské knihy báňského úřadu Geyer / Bergbücher des Bergamtes Geyer (od roku 1529 s přerušeními).

40012 Báňský úřad Johanngeorgenstadt – se Schwarzenbergem a Eibenstockem (1527–1863)

V roce 1662 se báňský úřad Eibenstock vzdal jihovýchodní části revíru ve prospěch nově zřízeného báňského úřadu Johanngeorgenstadt. Územní hranice s báňským revírem Schneeberg na panství Planitzschen poblíž Schönheide byly již od roku 1561 sporné. Po smrti báňského dozorce v Eibenstocku Gottfrieda Fickera v roce 1768 byl založen kombinovaný báňský úřad Eibenstock a Voigtsberg, který existoval až do roku 1771. V roce 1772 nařídil kurfiřt Friedrich August sloučení báňských úřadů Schwarzenberg a Johanngeorgenstadt a toto opatření potvrdil o sedm let později. Protože těžba v západních Krušných horách stále klesala, rozpustil v roce 1793 také báňský úřad Eibenstock a přidělil ho báňskému úřadu Johanngeorgenstadt a Schwarzenberg jako podrevír. V roce 1831 bylo dosaženo hraniční dohody mezi báňskými úřady Johanngeorgenstadt a Schneeberg, během níž byla část revíru Eibenstock poblíž Schönheide a Schnarrtanne přidělena báňskému revíru Schneeberg. V roce 1851 byly hranice revíru na Graulu, které existovaly od roku 1786, znovu změněny a část místních šachet byla převedena z báňského úřadu Schneeberg do revíru Schwarzenberg, naopak báňský úřad Johanngeorgenstadt předal část báňského revíru Eibenstock kolem Auersbergu a Sosy do Schneebergu. V roce 1856 byly báňské

úřady Johanngeorgenstadt a Schneeberg rozpuštěny a jejich území byla přidělena nově zřízenému báňskému úřadu ve Schwarzenbergu, který existoval až do roku 1869.

Staré zprávy o revíru z let 1503–1701 v opisech / Alte Nachrichten über das Revier aus den Jahren 1503–1701 in Abschriften (1820–1831).

40015 Báňský úřad Schneeberg (1499–1861)

V letech 1564 až 1670 byl báňský úřad Schneeberg rovněž odpovědný za těžbu ve Fojtlandu, pro kterou udržoval pobočku ve Voigtsbergu. V roce 1818 byl zrušen báňský úřad Voigtsberg a jeho území bylo přičleněno k báňskému úřadu Schneeberg jako čtvrté revírní oddělení. V roce 1856 byly do obnoveného báňského úřadu ve Schwarzenbergu začleněny báňský úřad Schneeberg a oddělení Voigtsberg v rámci reorganizace báňských revírů západního Saska.

Zprávy o různých šachtách a štolách / Nachrichten über verschiedene Zechen und Stolln (z roku 1525); Příkazy, důlní předpisy a zprávy o zahájení těžby v Horní Blatné / Befehle, Bergordnungen und Nachrichten über den Beginn des Bergbaus in Platten (1534–1604); Staré příkazy a zprávy o fajtlandských dolech Voigtsberg, Oelsnitz, Schöneck, Falkenstein v reusském knížectví a na některých šlechtických statcích; Těžební předpisy a smlouva mezi saským kurfiřtem a pány ze Schönburgu a dohody o pronájmu různých báňských revírů / Alte Befehle und Nachrichten über die vogtländischen Bergwerke Voigtsberg, Oelsnitz, Schöneck, Falkenstein im Reußischen und auf einigen Adelsgütern; Bergordnung und Vertrag zwischen dem sächsischen Kurfürsten und den Herren von Schönburg und Absprachen über den Verleih verschiedener Bergamtsreviere (1529); Příkazy zemského panstva / Landesherrliche Befehle (od roku 1524 a od roku 1536).

40034 Ságrovací huť a měděný hamr v Grünthalu (1567–1944)

Roční účetní zprávy / Jahresrechnungen (od října 1574)

40164 Dokumenty o držení podílů v dolech (1529–1919)

Výběr: Žádosti o získání, odepsání a zapsání podílů na různých báňských dílech / Gesuche um Erwerb sowie Ab- und Zuschreibung von Kuxen verschiedener Berggebäude (od roku 1579); Žalobní lístky / Klagzetteln (od roku 1579); Plné moci pro přepis hornických podílů / Vollmachten zur Umschreibung von Bergteilen (od roku 1579); Lístky na doplatky, podporu v nouzi a odkladné platby z jednotlivých dolů / Zubeß-, Kummer- und Retardatzettel einzelner Fundgruben (od roku 1579); Úřední plné moci pro šichtmistry v různých dolech / Amtsvollmachten für Schichtmeister verschiedener Berggebäude (1579); Kontrolní důlní knihy / Gegenbüchel (od 1582); Seznamy kverků pro rozdělování / Gewerkenverzeichnisse zur Austeilung (od 1579); Těžební seznamy pro různé doly / Gewerkschaftenverzeichnisse zu diversen Gruben (1579); Osvědčení o držení podílů na dole / Belehnungszettel (od roku 1579); různé písemné žádosti a stížnosti k Freibergské radě.

40165 Výnosy saských báňských revírů (1589—1902)

2. Revír Freiberg: rozdělení výnosu a proplacených nákladů z přebytku dolu v horním městě Freiberg od Matthäiho v letech 1529—1600 (1594—1595, 1598), rozdělení výnosu a proplacených nákladů z přebytku dolu v horním městě Freiberg v letech 1594—1600.

3. Revír Marienberg: Rozdělení výnosu a proplacení zálohy na výdaje z přebytku dolu, jakož i z neziskové / neztrátové těžby (*Freiverbau*) a investovaných příspěvků (cubusů) na dolování u báňského úřadu Annaberg v letech 1589—1770.

40186 Registr dolů saských báňských revírů (1556—1927)

Registry dolů v revírech Freiberg, Altenberg, Schwarzenberg, Marienberg a v duryňských revírech.

Možnosti řešení

Online: www.archiv.sachsen.de.

Na místě: Databáze, kartotéky, repertáře.

LITERATURA

Die Bestände des Sächsischen Bergarchivs Freiberg, bearb. v. A. Erb, unter Verwendung von Vorarbeiten von U. Grandke (Veröffentlichungen der Sächsischen Archivverwaltung Reihe A, Bd. 4) (Halle [Saale] 2003).

B. Förster/R. Groß/M. Merchel (Bearb.), *Die Bestände des sächsischen Hauptstaatsarchiv und seiner Außenstellen Bautzen, Chemnitz und Freiberg*. Bd. 1. Die Bestände des sächsischen Hauptstaatsarchivs. T. I (Leipzig 1994).

MĚSTSKÉ A HORNICKÉ MUZEUM VE FREIBERGU (S KNIHOVNOU FREIBERGSKÉHO SPOLKU PRO STAROŽITNOSTI)

© Stadt- und Bergbaumuseum Freiberg, Foto: Gunther Galinsky
(Quelle/pramen: SBM, Fotothek Inv.-Nr. B 585)

Adresa:

Am Dom 1
09599 Freiberg

Otevírací doba:

Út—Ne 10:00—17:00 hod.
(stav k 16. 3. 2020)

Kontakt:

+49 3731 20250
museum@freiberg.de
<http://museum-freiberg.de>

HISTORIE

Muzeum založené Freibergským spolkem pro starožitnosti v roce 1861 je jedním z nejstarších měšťanských muzeí v Sasku. Angažovaní občané rychle shromáždili velké množství historických předmětů z Freibergu a jeho okolí. Původně sloužil jako výstavní prostor sklad městského obchodního domu na Horním tržišti, v roce 1903 se stal sídlem

nového Muzea krále Alberta (König-Albert-Museum) bývalý kanovnický dvůr na Spodním tržišti. V následujících letech zintenzívnili Spolek pro starožitnosti svoji sběratelskou činnost a zaplnil velké mezery ve sbírce hornických předmětů a sbírce národopisné. Výzkum spolku byl publikován v řadě *Mitteilungen der Freiburger Altertumsverein*. Spolek rovněž podporoval fotografickou dokumentaci budov a krajiny; dnes tvoří základ rozsáhlé sbírky fotografií muzea. V roce 1906 spolek vydal tištěný katalog inventáře, který poskytoval informace o rozsahu, obsahu a rozmanitosti sbírky ve Freibergu. V roce 1936 došlo k vědeckému rozčlenění inventáře a byl také zřízen depozitář. V roce 1939 přešlo muzeum zcela do správy města a dostalo své současné jméno. Během druhé světové války byly předměty sbírky přemístěny do zámků, rytířských statků a kostelů, muzeum bylo znovu otevřeno v roce 1946. Dnes je vystaveno asi 5 % inventáře sbírky. Vedle svědectví městského rozvoje a hornictví prezentuje muzeum také další témata, jako je pozdně gotické sakrální umění v Horním Sasku. V roce 1989 městská správa Freibergu pověřila Městské a hornické muzeum také správou knihovny Spolku pro starožitnosti, která zahrnuje více než 4 000 historických svazků o historii Freibergu a Saska, jakož i o topografii a historii hornictví a dále kroniky, životopisy a kalendáře. Městské a hornické muzeum se od roku 2009 stará také o inventář nyní uzavřeného přírodovědného muzea.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Předměty: 30 000 evidenčních jednotek s cca 40 000 objekty, v tom 8 000 grafických listů

Obrazový archiv (fototéka): cca 240 000 objektů

Knihovna: cca 4 275 starých tisků, celkem 22 000 mediálních jednotek

Relevantní fondy (výběr)

Dvě výstavní místnosti jsou věnovány rané historii Freibergu ve středověku, a tedy i době *prvního hornického zvolání*. Kromě nálezů z archeologických výzkumů v městské části (před rokem 1993), včetně keramických tyglíků a hornických kahanů, lze jako zvláštní exponáty uvést pozůstatky dřevěné ulice dendrochronologicky datované cca k roku 1183 a vzácnou hanzovní misku z mosazi z doby kolem roku 1200. Době *druhého hornického zvolání* lze přiřadit malý dřevěný důlní vozík a hašpl (kolem 1500). Z inventáře knihoven je mnoho titulů věnováno hornictví a metalurgii, včetně důlních předpisů pro Freiberg a Jáchymov z roku 1548 nebo zprávy o výnosech různých dolů z let 1575 až 1826. Zvláštní význam má originální vydání *De re metallica* Georgia Agricoly z roku 1557 (později kolorované).

Možnosti řešení

Od 90. let jsou předměty digitálně evidovány na doporučení Státního úřadu pro muzea pomocí softwaru pro správu sbírek HiDA, který umožňuje dle systematického

obsahu vyhledávání konkrétních předmětů podle skupin materiálů a objektů. Vzhledem k dotazům z celého světa a četným návštěvám je plánován veřejný přístup k datům. S ohledem na rozsáhlou knihovnu fotografií, která je v současné době přístupná prostřednictvím databáze s obrazovými informacemi, se plánuje také poskytování online. Přehled inventáře knihovny Freibergského spolku pro starožitnosti naleznete na webových stránkách Státní a univerzitní knihovny Dolního Saska:

[http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?action=browse&id=Freiberger_Altertumsverein_\(Freiberg\)&revision=1](http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?action=browse&id=Freiberger_Altertumsverein_(Freiberg)&revision=1).

LITERATURA

- K. Knebel, *Führer durch die Sammlung für Altertum, Kunst und Volkskunde des Freiburger Altertumsvereins im König-Albert-Museum* (Freiberg 1906).
- U. Thiel, *Stadt- und Bergbaumuseum Freiberg* (Sächsische Museen Bd. 17) (Chemnitz 2005).

MĚSTSKÝ ARCHIV SCHNEEBERG

© Stadtarchiv Schneeberg, Foto: Jan Metschke

Adresa:

Schulgasse 9
08289 Schneeberg

Otevírací doba:

Po, St 09:00–12:00, 13:00–15:00 hod.
Út Čt 09:00–12:00, 13:00–18:00 hod.
Pá 09:00–12:00 hod.

Kontakt:

+49 3772 356157
allgemeine-verwaltung@schneeberg.de
www.freundeskreis-stadtarchiv.net

HISTORIE

Vzhledem k tomu, že těžba drahých kovů byla podřízena svrchované správě, je velká část archivů, které se týkají raně novověké těžby poblíž Schneebergu, v Saském státním archivu – Hornický archiv Freiberg a v Hlavním státním archivu v Drážďanech. Vzhledem k vícenásobnému dělení země v novodobé historii se srovnatelně velký fond nachází ve Státním archivu Durynsko – Hlavní státní archiv Výmar. Podle Christiana Melzera byl archiv ve Schneebergu poprvé uspořádán na radnici, která byla dokončena v roce 1548. Sloužil k „...uchování existujících záznamů

a jiných listinných dokumentů, jakož i jiných obecních věcí...” (Melzer 1716, 138). Během velkého městského požáru v roce 1719 bylo zachráněno mnoho cenných dokumentů tohoto prvního radničního archivu, zatímco archiv důlního úřadu byl z velké části zničen. Archiv důlního úřadu sloužil jako podklad pro *Bergmännischer Bericht oder Brennendes Grubenlicht, aufs neue wiederum entzündet von Christian Stecher, Geschworener/Hornickou zprávu neboli Christianem Stecherem, přísežným, znovu zažehnuté světlo v dole* (přepis). Jednalo se o popis těžby stříbra, kobaltu a vizmutu u města Schneeberg. Tato zpráva je uložena v Saském státním archivu – Hlavním státním archivu Drážďany, kopie je pak k dispozici v Městském archivu Schneeberg. Historické dokumenty byly po dlouhou dobu ukládány v různých místnostech radnice. Když byl Městský archiv v roce 1881 revidován, dr. Hubert Ermisch z Hlavního státního archivu Drážďany doporučil dosavadní katalogizaci, do té doby prováděnou abecedně, změnit na systemizaci prováděnou podle věcných skupin. Nicméně takováto systemizace byla vytvořena teprve v letech 1895–1900 po vzoru archivu ve Frankenbergu. Teprve tehdy byly spisy uloženy ve zvláštní místnosti. Vzhledem k nárůstu počtu spisů, a to i kvůli začlenění několika obcí, bylo nutné znovu a znovu upravovat prostorové uložení. S rozšířením staré Diesterwegovy školy na moderní administrativní budovu bylo v roce 2015 konečně nalezeno vhodné místo pro Městský archiv. Hlavní stanoviště má klimatizaci, nové úsporné police a kartotéky. Reprezentativní studovna a také konferenční místnost v prostorách staré Schneeberské mincovny nabízí širokou škálu využití, od soukromého bádání po archivní nabídky při vzdělávání ve školách.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Písemnosti: historický archiv (koncový archiv): cca 500 bm

Noviny a časopisy: cca 60 bm

Listiny, mapy a plány, předměty ve speciálních sbírkách (se sbírkou fotografií): cca 20 bm

Sbírka Wernera Ungera: cca 90 bm

Sbírka místní historie a další odkazy: cca 20 bm

Knihovna: 95 bm

Relevantní fondy (výběr)

Listiny (1517–1825). Inventář A (historický inventář Schneeberg 1519 až cca do 1920): Finanční a nákladové výpočty s přerušeními od roku 1531, sériové od roku 1544. Sbírka místní historie: např. 13 000 výpisů ze schneeberských finančních a nákladových výpočtů uspořádaných podle abecedy; Seznamy listin k soudní knize Niederschlema (1570–1604, 1623–1631); Daňové seznamy na válku s Turky (1558).

Možnosti rešerše

Online: www.stadtbuecher.de/de/stadtbuecher (přehled moderních městských archivů).

Na místě: vyhledávače knih, sbírku fotografií lze probádat prostřednictvím databáze a velká část jich je dostupná i digitálně.

LITERATURA

C. Melzer, *Historia Schneebergensis Renovata. Das ist: Erneuerte Stadt- u. Berg-Chronica Der im Ober-Ertz-Gebürge des belobten Meißens gelegenen Wohl-löbl. Freyen Berg-Stadt Schneeberg* (Schneeberg 1716).

MUZEUM HORNICKÉHO LIDOVÉHO UMĚNÍ VE SCHNEEBERGU

© Stadtverwaltung Schneeberg

Adresa:

Obere Zobelgasse 1
08289 Schneeberg

Otevírací doba:

Út—Ne a svátky (mimo Velkého pátku) 10:00—17:00 hod.

Kontakt:

+49 3772 22446
kontakt@museum-schneeberg.de
www.bergstadt-schneeberg.de

HISTORIE

V roce 1922 založili ve Schneebergu místní rodáci Spolek pro starožitnosti. Jeho sbírka, sestávající z darů od občanů, byla představena již 14. července 1929 jako místní Vlastivědné muzeum, nejprve v zadním traktu hotelu Sächsisches Haus. V květnu 1933 byly městské starožitnosti formou zápůjčky převzaty Spolkem a začalo se s přestavbou pro stálou expozici. Otevřena v rámci Vlastivědného muzea byla 3. června 1934 na nové adrese v barokním domě vydavatele Bortenreuthera. V roce 1946 se sbírka

a muzeum staly městským majetkem. Na základě programové koncepce se muzeum postupně vyvinulo ve sbírkové, opatrovnické a prezentační místo hornického lidového umění, především krajkářského umění.

Od roku 1991 byly výstavní prostory i trvalá výstava nově uspořádány. Sbírka dnes zahrnuje následující oddělení: Dokumenty o městské, hornické a církevní historii včetně ukázek pracovních postupů a způsobu života lidí. Lidové umění regionu západních Krušných hor členěné na hornické lidové umění, vánoční lidové zvyky a krajkářské umění Krušných hor. Malby a grafika regionálních umělců.

Vzhledem k trvalému nárůstu sbírkových fondů byl v roce 2015 otevřen nový depozitář.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Předměty: více než 18 000 jednotlivých objektů

Mapy: geologické mapy (omezený fond)

Knihovna: cca 7 500 mediálních jednotek (prezenční výpůjčky)

Relevantní fondy (výběr)

Sbírka historie města zahrnuje předměty dokumentující důležité úseky historie města, těžby a působení církve. Jsou neoddělitelně spjatý a charakterizovány více než pětisetletou historií hornické činnosti.

Vystavováno je mnoho historických předmětů, jako např. ručně psaná svědectví o těžbě (16. století), předpisy horního práva v *Codex Augusteus* a *Meltzerově městské kronice* (oba z 18. století). Součástí inventáře jsou nedatované latinsky psané knihy i s genealogickými tabulkami jakož i výběr hornin z oblasti Schneeberg–Neustadt. Výstavu obohacují mince od 16. až do 19. století předměty každodenního života horníků jako hornické nářadí a svítidla.

Možnosti rešerše

Na místě: po předchozím ohlášení

LITERATURA

R. Krippner, *90 Jahre Museum für bergmännische Volkskunst in Schneeberg*. In: *Erzgebirgische Heimatblätter* 41/3, 2019, 23–27.

Různé publikace folklórního centra Krušnohoří/Fojtland (později pracoviště pro lidovou kulturu ve Schneebergu) v tzv. bílo-zelené řadě.

MĚSTSKÝ ARCHIV CVIKOV

© Stadtarchiv Zwickau, Foto: Anett Kunstmann

Adresa:

Lessingstraße
08058 Zwickau

Otevírací doba:

Út 8:00–18:00 hod.
Čt 8:00–16:00 hod.
Pá 8:00–12:00 hod.
(stav k 25. 2. 2020)

Kontakt:

+49 3758 34701
stadtarchiv@zwickau.de
www.stadtarchiv-zwickau.de

HISTORIE

Město Cvikov (Zwickau) hrálo od 14. století ústřední roli v ekonomické a právní správě hornictví v horních Krušných horách. Cvikovská rada také hrála klíčovou roli v hornickém a městském právu v prvních letech těžby na Schneebergu. Po objevení bohatých ložisek stříbrné rudy u Schneebergu se konala první oficiální jednání kverků ve Cvikově, na němž byl rovněž přijat horní řád. V roce 1487 nařídil saský panovník Friedrich Moudrý, společně se svým bratrem vévodou Janem, cvikovské radě zřídit na radnici místo pro dlouhodobé ukládání dokumentů a registrů. V roce 1538 byla poprvé jako místo pro ukládání důležitých písemných dokumentů zmíněna tzv. Zelená klenba (Grünes Gewölbe) na radnici ve Cvikově. Během působení městského písaře Stephana

Rotha (1530–1546) byl archivní materiál systematicky rozdělen na archiv dokumentů, spisů a účetnictví. Významné zvýšení množství uložených dokumentů, administrativní reformy nebo změny požadavků na archiv (zvýšená použitelnost pro veřejnost) si vyžádaly v následujících stoletích nové uspořádání repertáře spočívající v dalším tematickém členění. V roce 1921 byl archiv přesunut do nově vybudovaného Muzea krále Alberta (König-Albert-Museum). Jen díky včasnému přemístění na různá místa během druhé světové války nedošlo ke ztrátám nebo poškození archivního materiálu. Další změny ve správě sbírek byly ovlivněny koncem NDR (1989/1990) a pokračujícím administrativním začleňováním dalších obcí.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Archiválie celkem: cca 4 000 bm (Archivní a sbírkové předměty od roku 1348, cca 1 000 bm stavebních spisů od 19. století)

Listiny: 2 150 ks od roku 1273

Mapy: 2 000 map, plánů a nákresů

Obrazová média: cca 50 000 fotografií, cca 3 000 pohlednic

Knihovna: 13 000 svazků (zejména o historii města a země, jakož i o ústavním a správním právu), více než 500 diplomových prací a rukopisů, cvikovské noviny od roku 1802

Relevantní fondy (výběr)

Bürgerbücher / Matriky měšťanů (1498–1727); Geschoßbücher / Knihy šosovní (1479–1631); Rechnungsbuch des Gregor Los, Bürger zu Annaberg / Účetní kniha Gregora Lose, Annaberského měšťana (1511–1517); Kopiare / Kopíře (10 svazků: 1390–1696); Liber proscriptorum / Urfehdebuch / Kniha psanců čili Kniha práva útrpného (1367–1536); Merktmeisterrechnungen / Účty tržního dozorce (2 svazky: 1517–1518); Neuer Ratsherren Buch / Kniha nových radních (1493–1832); Ratsprotokolle / Protokoly (městské) rady (14 svazků: 1510–1548); Rechnung zur Leipziger Messe / Účet k lipskému výročnímu trhu (1517–1518); Rechnungen des Rates / Účty (městské) rady (1437–1601); Türkensteuer / Daň na válku s Turky (1501); Urfriedebuch / Kniha psanců (1367–1594)

Možnosti rešerše

Online: www.stadtarchiv-zwickau.de; www.archivportal-d.de; www.stadtbuecher.de/de/stadtbuecher (přehled o inventáři v raně novověkých městských archivech)

LITERATURA

P. Baumann u. a., „*vor fewre vnd anderm schaden wolbewart*“. Schätze des Stadtarchivs Zwickau aus acht Jahrhunderten. Ausstellung 30. August–2. November 2008 (Wilkau-Haßlau 2008).

KNIHOVNA RADNIČNÍ ŠKOLY VE CVIKOVĚ

© Ratsschulbibliothek Zwickau, Foto: Peer Bolte

Adresa:

Lessingstraße 1
08058 Zwickau

Otevírací doba:

Út—Pá 8:00—18:00 hod.

Kontakt:

+49 3758 34222

www.rathsschulbibliothek.de/de/kontakt

HISTORIE

Knihovna s rozsáhlými a významnými historickými fondy z období od 15. do 19. století patřila až do konce 19. století Latinské škole ve Cvikově (Zwickau), jejíž existence byla poprvé písemně doložena již na konci 13. století. Jedním z nejznámějších rektorů byl bývalý městský písař Stephan Roth (1492–1546), který Školní knihovně odkázal svůj rozsáhlý soukromý knižní fond. Je třeba zdůraznit, že jako rektor zde působil rovněž první učenec v oboru hornictví Georgius Agricola (1494–1555). V roce 1548 byl

v kapli na dvoře zrušeného kláštera Grünhain ve Cvikově založen knihovní sál pro Školní knihovnu. První inventarizace byla provedena v roce 1558. V roce 1563 přijala rada města Cvikova první knihovní řád. Fondy se nadále významně rozšiřovaly, například nákupy soukromých sbírek Johanna Zechendorfa (1580–1662) nebo Christiana Dauma (1612–1687). Od roku 1739 byly veškeré fondy znovu katalogizovány. Inventář je numerický, a ne věcný. Od roku 1914 již nebyla Školní knihovna součástí městského gymnázia. Zároveň se sbírka přesunula do křídla knihovny nově vybudovaného Muzea krále Alberta (dnes umělecké sbírky Muzea Maxe Pechsteina ve Cvikově), kde se nachází dodnes. V roce 1923 se prof. dr. Otto Clemen (1872–1946) stal prvním ředitelem knihovny na plný úvazek. Školní knihovna, která byla opakovaně organizačně propojena s jinými obecními institucemi, je od roku 1963 opět samostatným subjektem.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Fond celkem: cca 250 000 svazků (z toho cca 200 středověkých rukopisů, 20 000 raně novověkých rukopisů [16. až 18. století], 1 200 prvotisků, 26 500 tisků ze 16. století, 51 000 tisků ze 17. století)

Relevantní fondy (výběr)

Sbírka má ve svém inventáři rozsáhlý a významný počet literatury o regionu Západní Sasko (Plíseňsko, Fojtland, Krušné hory).

Možnosti rešerše

Knihovní fondy jsou uvedeny v různých digitálních a analogových katalozích a speciálních adresářích. Historické katalogy v knižní a lístkové podobě se postupně převádějí do elektronické podoby. K online rešerši v digitálním katalogu: <https://tinyurl.com/Katalog-RSB-Zwickau>.

Vždy ale není možné provést spolehlivé vyhledávání bez použití historických soupisů inventáře. Máte-li jakékoli dotazy k využití fondu a rešerším, využijte službu na adrese: www.ratsschulbibliothek.de/de/recherche.php.

LITERATURA

N. Holger, *Die Inkunabeln der Ratsschulbibliothek Zwickau: Geschichte und Bestand der Sammlung mit einem Anhang zu den Einblattdrucken des Stadtarchivs Zwickau* (Wiesbaden 2017).

L. Mahnke / G. Hermann, *Ratsschulbibliothek Zwickau: kleiner Bibliotheksführer* (Zwickau 2015).

L. Mahnke / K. Leistner / G. McDonald et al., *Weltentdecker – Weltbeschreiber: Kartenschätze und Reisebeschreibungen aus der Ratsschulbibliothek Zwickau* (Schriftenreihe der Ratsschulbibliothek Zwickau 1) (Zwickau 2006).

Ratsschulbibliothek Zwickau in Verbindung mit d. Kulturamt Zwickau (Hrsg.), *500 Jahre Ratsschulbibliothek Zwickau: 1498–1998* (Zwickau 1998).

KNĚŽSKÉ DOMY CVIKOV (MUZEUM MĚSTSKÉ A KULTURNÍ HISTORIE)

© Museum Priesterhäuser Zwickau, Foto: Daniel Jakob

Adresa:

Domhof 5–8
08056 Zwickau

Otevírací doba:

Pondělí zavřeno
Úterý—Pátek 11:00—17:00 Uhr
Sobota—Neděle, svátky 13:00—17:00 Uhr

Kontakt:

+49 3758 34551
priesterhaeuser@zwickau.de
www.priesterhaeuser.de

HISTORIE

Současný komplex budov na katedrálním nádvoří sahá svými počátky až do 13. století a tvoří tak nejstarší dochovaný obytný blok v Sasku. Budovy byly v roce 1521 zmiňovány jako domy pro kněží a zůstaly ve vlastnictví církve až do roku 1880, kdy se staly městským majetkem. Do 70. let 20. století byly využívány jako obytné budovy a v polovině 90. let proběhla generální rekonstrukce a přestavba pro budoucí sídlo Muzea městské a kulturní historie, které otevřelo své brány v roce 2003. Jeho sbírka byla původně součástí Městského muzea krále Alberta a později Městského muzea (Umělecké sbírky Cvikov – Muzeum Maxe Pechsteina) a vznikla ze sbírky Cvikovského spolku pro starožitnosti založeného v roce 1885.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Předměty: 60 000 jednotlivých objektů

Obrazy: 15 000 objektů

Relevantní fondy (výběr)

Muzeum Kněžské domy má dvě stěžejní zaměření. Na jedné straně se jedná o sbírku exponátů se vztahem k historii města, včetně některých nálezů z archeologických výzkumů, které dokumentují devítisetletý vývoj Cvikova. Na druhé straně existuje kulturně historická sbírka s časovým rozpětím od světa pozdního středověku až po průmyslové dějiny 20. století. Za pozornost stojí zejména pečlivě zrekonstruované salony a komory, v nichž mohou návštěvníci zažít pozdně středověký každodenní život dřívějších obyvatel. Jedna oblast v moderní doplňkové dostavbě je věnována hornictví ve Schneebergu během *druhého hornického zvolání*, z kterého těžil zejména Cvikov.

Možnosti rešerše

Sbírky jsou v současné době částečně inventarizovány pomocí softwaru pro správu sbírky MuseumPlus. Neexistuje žádný externí online rešeršní nástroj.

Dotazy na inventář lze směřovat přímo na Muzeum Kněžské domy.

LITERATURA

Städtische Museen Zwickau (Hrsg.), *Priesterhäuser Zwickau: Stadtgeschichte – Baugeschichte; die Ausstellung* (Zwickau 2003).

W. Stoye / D. Jakob, *Das Museum Priesterhäuser in Zwickau: Ergebnis des Zusammenwirkens von Archäologie, Denkmalpflege, Landes- und Stadtgeschichte, archivalischer Forschung und Museologie*. In: *Sächsische Heimatblätter* 51, 2005, 180–188.

S. Haupt / W. Stoye / N. Oelsner / M. Fleischhauer, *Die Priesterhäuser Zwickau* (Schnell Kunstführer Nr. 2618) (Regensburg 2006).

ARCHIVY A MUZEA V ČECHÁCH

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV CHEB

© SOKA Cheb, Foto: Karel Halla

Adresa:

Františkánské náměstí 14
350 11 Cheb

Otevírací doba:

Po, St 8:00–17:00 hod.
(stav k 14. 6. 2020)

Kontakt:

+420 354 422 556
soka-ch@soaplzen.cz
www.soaplzen.cz/soka-ch

HISTORIE

Někdejší Městský archiv v Chebu má svůj původ už ve středověku, první zmínka o jeho existenci však pochází z roku 1636. Řádné archivní organizace se mu dostalo na přelomu 19. a 20. století (archiváři Heinrich Gradl a Karl Siegl). Teprve roku 1953 byl ustaven Okresní archiv Cheb s působností pro tehdejší okresy Cheb a Aš, v němž byly

postupně deponovány a inventarizovány archivní fondy z měst a obcí tehdejšího Chebska a Ašska i dalších institucí, zejména škol a církví, neboť archivní správa byla tehdy státem organizačně centralizována. V roce 1960 došlo ke sloučení okresů Cheb a Aš, a tím i k dalšímu provázání jejich archivní správy. Zřizovatelem Okresního archivu Cheb, k jehož územní působnosti přísluší i nejzápadnější část Krušnohoří, byl až do roku 2002 Okresní národní výbor, resp. od roku 1990 Okresní úřad, poté se stal jakožto Státní okresní archiv Cheb součástí Státního oblastního archivu v Plzni, a tudíž státní institucí.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Archiválie: cca 5 736 bm

Mapy: cca 5 bm (ve Sbírce map)

Fotografie: cca 4 bm (ve Sbírce dokumentárních a Sbírce historických fotografií)

Knihovna: 34 681 svazků

(stav k 26. 5. 2014)

Relevantní fondy (výběr)

Archiválie k dějinám hornictví a komunikace v česko-saském Krušnohoří se nacházejí především v archivním fondu města Cheb, přičemž se týkají hlavně obchodních vztahů, v menší míře pak i intelektuálních kontaktů (církev, škola). Fond č. 1: Archiv města Cheb / Archiv der Stadt Eger (1242–1945): fond obsahuje písemnosti historické, politické a hospodářské týkající se města Chebu a Chebska, stejně jako Čech, Moravy, Slezska, Svaté říše římské, Uher, Švýcarska či dnešní Belgie a Francie.

Možnosti řešení

Online: Písemné inventáře jsou přístupné na www.inventare.cz; digitalizované archiválie viz portál: www.portafontium.eu. Informace o fondech: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATURA

J. Slavík, *Chebský archiv* (Cheb 1953).

OBLASTNÍ MUZEUM V CHOMUTOVĚ

© Oblastní muzeum v Chomutově, Foto: Lenka Ondráčková

Adresa:

Palackého 86
430 01 Chomutov

Otevírací doba:

Po—Pá 9:00—17:00 hod.
So 13:00—17:00 hod.
(stav k 3. 6. 2020)

Kontakt:

+420 775 870 668
sekretariat@muzeumchomutov.cz
www.muzeumchomutov.cz

HISTORIE

Muzeum bylo zřízeno roku 1911 jako Městské muzeum pro chomutovský a šebestiánský okres. Otevřeno bylo až roku 1923. Nejvýraznější postavou meziválečného období byl od roku 1932 městský archivář dr. Rudolf Wenisch. Externě s muzeem spolupracovali např. historik umění Rudolf Opitz a archeolog Helmut Preidel. Odborné výstupy muzejní

práce byly publikovány v periodiku *Heimatkunde des Bezirkes Komotau*. Poválečné období přineslo velké ztráty sbírkových fondů i inventářů. Od roku 1960 se stalo muzeum okresní institucí. Do sbírek byly do roku 1972 převedeny fondy rušených muzeí v Hoře Svatého Šebestiána, Městského muzea v Jirkově, zámeckých sbírek z Červeného Hrádku, vejprtského muzea, z přísečnického muzea, kláštera alžbětinek v Kadani a exponáty Městského muzea v Kadani. Od roku 1963 dosud vychází muzejní periodikum *Památky, příroda, život*. Do dnešních prostor v bývalém jezuitském gymnasiu byly sbírky přesunuty ve dvou fázích: roku 1982 a po roce 1990. V roce 2003 se z Okresního muzea reformou státní správy stalo Oblastní muzeum v Chomutově, příspěvková organizace, jejímž zřizovatelem je Ústecký kraj. V současnosti má muzeum pracoviště archeologické, přírodovědné, historické, uměleckohistorické, badatelské a pracoviště muzejní pedagogiky. Celkem zahrnuje 29 podsbírek. Knihovna má část sbírkovou a specializovanou. Katalog je dostupný z <http://knihovna.muzeum-cv.net/katalog>. Muzeum užívá část prostor radnice a spravuje kostel sv. Kateřiny.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Předměty: cca 600 000 jednotlivých objektů

Písemnosti: 5 336 ks

Obrazová média: 8 897 objektů

Knihovna: 21 820 mediálních jednotek

Relevantní fondy (výběr)

Archeologická sbírka Oblastního muzea v Chomutově. Podle místa vzniku se dělí na Fond Chomutov (Starý a Nový fond), Fond Kadaň a Fond Most (nálezy převedené z Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech v letech 1994–1995). Pro hornictví do 17. století je nejrelevantnější tzv. Nový fond Chomutov, sestávající z nálezů učiněných pro roce 1966 a zahrnující mj. nálezy ze záchranných výzkumů Evy Černé na Přísečnicku. Je také cílovým uložením nálezů z projektu ArchaeoMontan (v řádu prvních desítek tisíc jednotek) i případných budoucích montánně archeologických výzkumů.

Možnosti rešerše

Online: Rešerše k podsbírkám možné případně po domluvě s jejich kurátory. Katalog knihovny: <http://knihovna.muzeum-cv.net/katalog>.

Na místě: Lístkový katalog, digitální katalogizace v programu BACH, výhledově přechod na MUSEION.

LITERATURA

E. Černá / L. Ondráčková, *Archeologická sbírka Okresního muzea v Chomutově* (Chomutov 1996).

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV CHOMUTOV SE SÍDLEM V KADANI

© SOKA Chomutov, Foto: Michaela Balášová

Adresa:

Boženy Němcové 68
432 01 Kadaň

Otevírací doba:

Po, St 8:00–17:00 hod.
(stav k 14. 6. 2020)

Kontakt:

+420 477 755 889
sokakadan@soalitomerice.cz
www.soalitomerice.cz/soka-chomutovkadan

HISTORIE

Někdejší městský archiv v Kadani má svůj původ už ve středověku, k roku 1755 se uvádí zřízení nového archivu na radnici v Kadani, řádné archivní organizace se mu však dostalo až na počátku 20. století. Teprve roku 1954 byl ustaven Okresní archiv Kadaň, v němž byly postupně deponovány a inventarizovány archivní fondy z měst a obcí Kadaňska (tj. včetně jeho krušnohorské části s městem Přísečnice) i dalších institucí, zejména škol a církví, neboť archivní správa byla tehdy státem organizačně centralizována. Jeho sídlem se tehdy stal areál bývalého minoritského kláštera

v Kadani. V roce 1960 došlo ke sloučení okresů Kadaň a Chomutov, a tím i jejich archivní správy. Vznikl Okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani, do něhož byly integrovány archivní fondy ze všech měst a obcí Kadaňska a Chomutovska. Až do roku 2002 byl zřizovatelem archivu Okresní národní výbor, resp. od roku 1990 Okresní úřad, poté se stal jakožto Státní okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani součástí Státního oblastního archivu v Litoměřicích, a tudíž státní institucí.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Písemnosti: 3 067 bm

Mapy: cca 6 bm

Fotoarchiv: 5 185 evid. jednotek (fotografií, alb, negativů), tj. cca 7 bm

Knihovna: 19 393 svazků

Relevantní fondy (výběr)

Archiválie k dějinám hornictví a komunikace v česko-saském Krušnohoří se nacházejí v archivních fondech měst Kadaně a Chomutova, ale především v archivních fondech někdejších horních měst ležících v Krušných horách (Přísečnice, Vejprty, Měděnec, Loučná pod Klínovcem, Výsluní, Hora Svatého Šebestiána, Kovářská). Z hlediska montánní činnosti obsahují archiválie zejména ze 16.–17. století (ale též 18.–20. století) např. různá hornická privilegia, informace o hospodářských transakcích apod.

Fond č. 124: Archiv města Kadaň / Archiv der Stadt Kaaden (1319–1946) /1951/ – pro zkoumání dějin migrace jsou důležitým pramenem nejstarší kadaňské městské knihy trhů a testamentů z let 1465–1563; fond č. 130: Archiv města Přísečnice / Archiv der Stadt Pressnitz (1546–1945) – listiny, knihy, spisy a účetní materiál; fond č. 113: Archiv města Vejprty / Archiv der Stadt Weipert (1607–1945) – privilegia, úřední knihy správy, evidenční, finanční, pamětní.

Možnosti řešení

Online: Přehled fondů, inventárních pomůcek a zčásti i obsah pomůcek je přístupný na: <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum>; přehled fondů na <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATURA

V. Vitek, *Okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani. Průvodce po archivních fondech a sbírkách* (Praha, Chomutov 1986).

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV KARLOVY VARY

© SOKA Karlovy Vary, Foto: Milan Augustýn

Adresa:

Náměstí 17. listopadu 2
360 05 Karlovy Vary

Otevírací doba:

Po St 8:00–17:00 hod.
(stav k 14. 6. 2020)

Kontakt:

+420 353 565 155
soka-kv@soaplzen.cz
www.soaplzen.cz/soka-kv

HISTORIE

Někdejší městský archiv v Karlových Varech má svůj původ už ve středověku, ovšem v letech 1604 a 1759 některé jeho archiválie zničil požár. Řádné archivní organizace se mu dostalo na počátku 19. století, v roce 1894 byl do funkce jmenován první městský archivář. Teprve roku 1954 byl ustaven Okresní archiv Karlovy Vary, v němž byly postupně deponovány a inventarizovány archivní fondy z měst a obcí tehdejších okresů Karlovy Vary, Nejdek, Jáchymov, Teplá a Žlutice, ale i dalších institucí, ať už

církví, škol nebo průmyslových podniků. Až do roku 2002 byl zřizovatelem archivu Okresní národní výbor Karlovy Vary, resp. od roku 1990 Okresní úřad Karlovy Vary. V srpnu 2002 se stal Státní okresní archiv Karlovy Vary součástí Státního oblastního archivu v Plzni.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Celkové množství archiválií: 4 421 bm

Knihovna: 28 410 svazků včetně periodik, obsahuje jak velmi bohatou regionální a balneologickou literaturu od 16. století do současnosti, tak obecnější díla k historii a archivnictví. Knihovna je otevřena pouze k prezenčnímu studiu.

Relevantní fondy (výběr)

Archiválie k dějinám hornictví v česko-saském Krušnohoří se nacházejí především v archivních fondech někdejších horních měst ležících v Krušných horách (Abertamy, Boží Dar, Horní Blatná, Jáchymov, Nejdek, Pernink). Z hlediska montánní činnosti obsahují archiválie zejména ze 16.–17. století (ale též 18.–20. století) bohaté doklady k organizaci a infrastruktuře těchto horních měst, jejich majetkové poměry, hospodářské zázemí, městské soudnictví, demografické nebo kulturní záležitosti.

Možnosti rešerše

Online: Písemné inventáře jsou přístupné na www.inventare.cz; digitalizované archiválie viz portál: www.portafontium.eu. Informace o fondech: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATURA

Historický sborník Karlovarska (1993–2004).

Západočeské archivy (2010–2020).

MUZEUM KARLOVY VARY, PŘÍSPĚVKOVÁ ORGANIZACE KARLOVARSKÉHO KRAJE

© Muzeum Karlovy Vary, Foto: Jan Tajer

Adresa:

Pod Jelením skokem 393/30
360 01 Karlovy Vary

Otevírací doba:

květen—září: Út—Ne, 10:00—18:00 hod.
říjen—březen: St—Ne, 10:00—17:00 hod.
(stav k 26. 5. 2020)

Kontakt:

+420 353 224 433
sekretariat@kvmuz.cz
<http://kvmuz.cz>

HISTORIE

Stálá expozice nabízí přehled o dějinách a přírodě Karlovarska s důrazem na specifika lázeňského města. Prezentuje živou a neživou přírodu s poukazem na ekologii, archeologické nálezy, vývoj osídlení kraje, počátky měst a hornické činnosti v regionu, cenné středověké a barokní plastiky, historii a rozvoj lázeňského města od 15. století po dnešek, slavné karlovarské lékaře i návštěvníky, karlovarská řemesla, umělecko-historické sbírky.

Počátek systematického budování archeologické sbírky leží v roce 1980, kdy do Muzea Karlovy Vary nastoupil archeolog Jiří Klsák. Archeologická sbírka zahrnuje v první řadě starší nálezy pocházející z obecně vlastivědných sbírek s vazbou na město Karlovy Vary a Karlovarský kraj. Její součástí jsou i starší sbírky zrušených muzeí, např. v Bochově, Doupově, Nejdku, Teplé nebo Žluticích. Početně sbírka zahrnuje především nálezy z větších výzkumů muzea, namátkou lze zmínit lokality Bražec – Kostelní Hůrka, Hřebeny – Hartenberg, Karlovy Vary – sv. Linhart, Krudum – sv. Mikuláš, Locket (město a hrad) či Toužim – Janův hrad. Mezi lokalitami převládají větší či drobná panská sídla.

Z hlediska montánní archeologie jsou ve sbírkách Muzea Karlovy Vary dva významné soubory – z Jáchymova – mincovny a z Hřebečné, obsahující zejména široké spektrum montánně-archeologické keramiky.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Předměty: cca 400 000 jednotlivých objektů (s hornictvím souvisí jen desítky ks)

Písemnosti: 347 ks

Mapy a plány: 132 listů

Výtvarné umění: 7 910 objektů

Knihy: 1 328 svazků (sbírky a staré tisky)

Relevantní fondy (výběr)

Pro studium starého hornictví jsou nejvýznamnější fondy: Hřebečná – soubor montánně-archeologické keramiky a saské kameniny (cca 150 kusů, např. kapelky, kachle); Jáchymov – mincovna – soubor montánně-archeologické keramiky, zejména technické (cca 400 kusů, např. prubířská keramika a části pecí, kapelky, zlomky tavenin).

Možnosti rešerše

Na místě: Katalog archeologické sbírky do roku 1983, lístkový katalog archeologické sbírky od roku 1980 (zahrnuje i všechny starší nálezy) do roku 1989, řazený podle přírůstkových čísel.

LITERATURA

E. Ples / L. Hájek / J. Martínek, *Pravěk Karlovarska a Sokolovska a katalog archeologických sbírek Muzeí v Karlových Varech a Sokolově* (Karlovy Vary 1983).

Kolektiv autorů, *100 let terénní archeologie v Karlovarkém kraji: významné lokality a jejich osudy / 100 Jahre der archäologischen Terrainarbeiten in der Karlsbader Region: bedeutende Fundstellen und ihre Schicksale* (Karlovy Vary 2011).

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV LITOMĚŘICE

© SOA Litoměřice, Foto: Vítězslav Lisec

Adresa:

Krajská 48/1
412 01 Litoměřice

Otevírací doba:

Po, St 8:00–17:00 hod.
(stav k 14. 6. 2020)

Kontakt:

+420 477 755 975
info@soalitomerice.cz
www.soalitomerice.cz

HISTORIE

Počátky archivu spadají do roku 1948, kdy byl v Litoměřicích zřízen depozitář Archivu Ministerstva vnitra. Od roku 1950 fungoval jako Krajský archiv Litoměřice pod správou KNV v Ústí nad Labem. Současně byly v regionu budovány tzv. Oblastní zemědělské archivy, které přebíraly správu někdejších patrimoniálních archivních fondů. Od roku 1960 byla působnost Státního oblastního archivu v Litoměřicích přenesena na nově

zřízený Severočeský kraj. V roce 2002 se stal organizační složkou státu a byly mu podřízeny Státní okresní archivy dnešního Ústeckého a Libereckého kraje.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Písemnosti: 15 323 bm

Knihovna: 86 809 svazků (celkem všechna pracoviště archivu)

Relevantní fondy (výběr)

Archiválie k dějinám hornictví a komunikace v česko-saském Krušnohoří je možné nalézt v různých fondech a sbírkách, zejména týkajících se krušnohorského panství Přísečnice a některých držav rodu Lobkowiczů, například různá hornická privilegia, informace o hospodářských transakcích apod. Fond č. 221: Velkostatek Přísečnice/Großgrundherrschaft Pressnitz (1603–1945): dokumentace lesního a průmyslového (důlního) podnikání.

Možnosti řešení

Online: Přehled fondů, inventárních pomůcek a zčásti i obsah pomůcek je přístupný na: <http://vademecum.sodalitomerice.cz/vademecum>; přehled fondů na <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATURA

J. Macek a kol., *Státní archiv v Litoměřicích. Průvodce po archivních fondech 1–2* (Praha 1956/1963).

– *Státní oblastní archiv v Litoměřicích – stručný průvodce* (Litoměřice 2007).

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV MOST

© SOKA Most, Foto: Martin Myšička

Adresa:

Leoše Janáčka 1310/2
434 01 Most

Otevírací doba:

Po, St 8:00–17:00 hod.
(stav k 14. 6. 2020)

Kontakt:

+420 477 755 902
sokamost@soalitomerice.cz
www.soalitomerice.cz/soka-most

HISTORIE

Někdejší městský archiv v Mostě má svůj původ už ve středověku, první archivář je doložen k roku 1762, řádné archivní organizace se mu však dostalo až koncem 19. století. Teprve roku 1953 byl ustaven Okresní archiv Most, v němž byly postupně deponovány a inventarizovány archivní fondy z měst a obcí Mostecka i dalších institucí, ať už církví, škol nebo průmyslových podniků, neboť archivní správa byla tehdy státem organizačně centralizována. V roce 1960 došlo ke sloučení okresů Most a Litvínov, a tím i jejich archivní správy. Do Okresního archivu Most byly integrovány archivní fondy ze všech měst a obcí Mostecka a Litvínovska, tj. včetně krušnohorské oblasti. Až do roku

2002 byl zřizovatelem archivu Okresní národní výbor, resp. od roku 1990 Okresní úřad, poté se stal jakožto Státní okresní archiv Most součástí Státního oblastního archivu v Litoměřicích (SOA), a tudíž státní institucí. V roce 2017 bylo dosavadní pracoviště SOA v Mostě – Velebudicích, které spravuje fondy průmyslových podniků, organizačně přičleněno k okresnímu archivu jako jeho pobočné pracoviště.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Písemnosti: 5 409 bm

Mapy: 32 381 listů (Sbírka map a plánů I, II)

Fotoarchiv: 63 504 objektů (Sbírka fotografií a grafik)

Knihovna: 35 705 svazků

Relevantní fondy (výběr)

Archiválie k dějinám hornictví a komunikace v česko-saském Krušnohoří se nacházejí v archivních fondech měst Mostu a Horního Litvínova, ale především v archivních fondech někdejších horních měst ležících v Krušných horách (Brandov, Hora Svaté Kateřiny). Z hlediska montánní činnosti obsahují archiválie zejména ze 16.–17. století (ale též 18.–20. století), například různá hornická privilegia, informace o hospodářských transakcích apod., přičemž nejvýznamnější se týkají raně novověkých dějin hornického města Hora Svaté Kateřiny. Fond č. 356: Archiv města Hora Svaté Kateřiny / Archiv der Stadt Sankt Katharinaberg /1528/ (1552–1945) – obnova těžby, korespondence města o těžbě kovů, popisy dolů, těžařstvo St. Nikolaus, znovuzahájení těžby kovů, výpovědi horníků o stavu Johanisstollen, dávky od majitelů podílů kuksů).

Možnosti řešerše

Online: Přehled fondů, inventárních pomůcek a zčásti i obsah pomůcek je přístupný na: <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum>; přehled fondů na <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATURA

L. Kocourek, *25 let Okresního archivu v Mostě* (Most 1978).

NÁRODNÍ ARCHIV PRAHA

© Foto: Kryštof Derner

Adresa:

Archivní 2257/4
149 00 Praha 4 – Chodovec

Otevírací doba:

Po, St 9:00–18:00 hod.
Út, Čt 9:00–16:00 hod.
(stav k 18. 6. 2020)

Kontakt:

+420 974 847 247
badatelna@nacr.cz
www.nacr.cz

HISTORIE

Počátky ústředního archivu českého státu spadají do 12. století, za posledních Přemyslovců vznikl fond listiny známý jako Archiv České koruny. Druhou linii vývoje archivu lze spojit s existencí ústředních správních institucí, počínaje českou královskou kanceláří, doloženou též od 12. století, existence archivu je uváděna od roku 1567. Zásadní re-

forma archivu (a archivnictví) proběhla po vzniku republiky v roce 1918. Od roku 1954 fungoval jako Státní ústřední archiv v Praze, v roce 2005 byl zřízen Národní archiv jako správní úřad a ústřední archiv státu přímo řízený Ministerstvem vnitra.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Písemnosti: cca 131 052 bm

Mapy: 93 bm (Sbírka map a plánů)

Fotografie: cca 50 bm (různé fondy)

Knihovna: cca 500 000 svazků (z toho 13 000 staré tisky)

Relevantní fondy (výběr)

Fond č. 216: Staré montanum Praha/Altes Montanum Prag(1527–1783)/1825/

Základem fondu byly písemnosti Úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra, resp. jeho předchůdců (perkmistra a urburéře). Písemnosti spojené s hornictvím a mincovnictvím začaly být vytřídovány ze staré registratury České komory v letech 1754–1759. Dnešní struktura uspořádání spisů pochází od pracovníka archivu českého gubernia Kajetána Nádherného, který spojil montánní a mincovní spisy všech úřadů, tzn. České kanceláře (12. stol.–1749), Českého místodržitelství (16. stol.–1749), České komory (1527–1743) a Úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra, jeho předchůdců a nástupců (1500–1784) do jednoho celku, následně rozděleného do 7 skupin (současné signatur): 1. dvorské reskripty, jimiž se oznamovala panovníkova rozhodnutí (1/1: chronologicky řazené písemnosti z let 1527–1699 vyhotovené dvorskou komorou; 1/2: číslované písemnosti pocházející z let 1700–1783 – zprávy zasílané českou komorou a nejvyšším mincmistrem království Českého dvorské komoře do Vídně; 1/3: rozhodnutí reprezentace a komory zasílaná nejvyššímu mincmistrovi a hormistrovi z let 1748–1763); 2. zprávy zasílané českou komorou a nejvyšším mincmistrem království Českého dvorské komoře do Vídně (1748–1784); 3. intimáty nejvyššího mincmistra zasílané českému guberniu (1761–1784); 4. vlastní písemnosti úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra, rozdělené jsou do 8 podskupin – spisy, obrazové tabulky platných a neplatných mincí, instrukce pro úředníky, lesníky, výběrčí desátků, honitby, obchod, dopravu a zpracování olova, úpravárenské stroje a stoupy, kovářství zlata a stříbra, tavírny a zkušební tavírny, mineralogické sbírky (1527–1784); 5. písemnosti k provozním záležitostem jednotlivých horních lokalit seřazených podle německé abecedy (16.–18. století); 6. kamerální a civilní písemnosti jednotlivých horních lokalit a vizitační zprávy (1527–1784); 7. spisy nezařazené do žádné z předchozích skupin (1583–1706). Kajetán Nádherný je též autorem Seznamu signatur montánních a mincovních spisů (1825, registraturní pomůcka č. knihy 141). Z fondu byly postupně vyčleněny mapy tvořící dnes součást Sbírky montánních map a plánů (viz níže).

K celé sbírce byl Ludmilou Kubátovou a Alenou Sakařovou na přelomu 60. a 70. let 20. století vytvořen dodnes používaný Prozatímní inventář. Nově je k dispozici i digitalizovaný Dílčí inventář fondu (sestavila Mgr. Stanislava Jílková v letech 2004–2007), který zpřístupňuje badatelům veškeré dochované úřední a účetní knihy a registraturní pomůcky jakož i spisy signatur 1/1 a 1/2 převzaté z Prozatímního inventáře po rozpracování a doplnění některých položek. K nim byl vytvořen rovněž věcný a zeměpisný rejstřík. V současnosti probíhá uspořádávání signatury 5. Digitalizace dokumentů není plánována.

Inv. č. 88: Kniha Lazara Erckera „*Beschreibung der sechs metallischen Erzt und Bergwerksarten wie dieselbigen vnd eine yede insonderheit auf Silber, Kupfer, Bley, Zin, Quecksilber vnd Eisen sollen probirt werden*“ (1569); inv. č. 70–72: třísvazková kniha (kopiář) J. T. Peithnera z Lichtenfelsu *Sbírka zákonů* od 13. století do roku 1767; inv. č. 74: vizitační zprávy v opisech korespondence mezi úřadem nejvyššího horního arcivévodou Ferdinandem II. Tyrolským a podřízenými horními úřady (1558–1563). Spisy signatury 1/1 se zčásti týkají záležitostí horních měst v Krušnohoří; jejich vizitací, osvobození od povinnosti ubytovávat vojsko apod. Dále obchodu s cínem, vzácně se dotýkají i mincovnictví v Jáchymově.

Fond č. 217: Vrchní horní úřad Jáchymov (VHÚ)/Oberbergamt Sankt Joachimsthal (1516–1869)/1890/

Vznik horního úřadu v Jáchymově byl zakotven v horním řádu z roku 1518. Jeho tvůrcem byl zakladatel města, hrabě Štěpán Šlik. Jáchymovský hejtman byl v této době jako nejvyšší jáchymovský úředník zároveň zástupcem Šliků na dolech. Po zaboru českým králem Ferdinandem I a vydání nového horního řádu r. 1548 se horní úředníci zodpovídali jemu. Již v první polovině 16. století se o horním hejtmanovi Jáchymova hovoří jako o „hlavním“, což odpovídalo významu Jáchymova pro panovnické příjmy. Podřízeny mu byly ostatní horní úřady v Krušných horách. Od roku 1617 mu podléhaly i kamencové doly u Chomutova. Roku 1772 byl s horním úřadem Jáchymov sloučen i slavkovský (vrchní) horní úřad (do té doby s podřízenými horními úřady v Krásnu a Čisté a ve Stříbře). Horní úřad v Jáchymově spravoval i montánní lesní panství jáchymovské, božídarské, blatenské, přísečnické a další.

Počátkem 80. let 18. století bylo od horního úřadu odděleno soudnictví: roku 1783 vznikl horní soud a jeho místní substitute (s vlastními spisovny). Ke zmnožení archivního materiálu došlo naopak po r. 1814, kdy v rámci centralizace horní správy vznikl Vrchní horní úřad (VHÚ) Jáchymov ve vlastním slova smyslu (vedle něj další v Příbrami). Roku 1850 byly pravomoci VHÚ převedeny na horní hejtmanství Jáchymov, později báňské hejtmanství a revírní báňské úřady. Registratury bývalých jednotlivých horních úřadů byly převedeny do spisovny původního VHÚ v Jáchymově. Místem vzniku fondu je proto ve výsledku řada horních lokalit: Bečov, Boží Dar, Čistá, Hora sv. Kateřiny, Horní Blatná, Horní Slavkov, Hrob, Jáchymov, Jindřichovice, Kraslice, Krásno, Locket, Loučná, Nejdek,

Oloví, Přebuz, Přísečnice, Sokolov, Staré Sedlo, Vejprty. Za 2. sv. války byla spisovna převezena do Jablonného v Podještědí, část písemností se dostala do Freibergu, odkud byly restitucí r. 1946–1949 navraceny do Státního ústředního archivu (dnes Národního archivu).

Nejstarší městský jáchymovský archivní materiál byl poškozen při povstání roku 1525 a při opakovaných požárech v 16. století. Manipulován byl v 19. století, ale poté došlo častým užíváním a stěhování za války k jeho dezorganizaci. Nově rekonstruován byl v letech 1957–1960 i s využitím knih z Archivu země České, z nichž však byly vytrženy knihy horních soudů a jejich substitucí, které byly následně na základě provenienčního principu zařazeny do jiných fondů.

Spisy jsou dnes rozděleny do šesti oddílů, z nichž pro téma příručky jsou relevantní: část I. (1520–1556) zpracována jako jednotliviny bez dochované původní pomůcky; část II. (1556–1755) seřazena podle let a dále podle dotčených lokalit na základě dvou dochovaných repertářů. Jedná se o písemnosti povahy správní a provozní přímo z revíru Jáchymov, ale i podřízených horních úřadů. Do určité míry je využitelná i VI. část – spisy účetní.

Vrchní horní úřad Jáchymov: inv. č. 1 *Jáchymovská reformace / Der freien Bergstadt St. Joachymstahl Reformation* (1526); inv. č. 2 opis Jáchymovského horního řádu pocházejícího z roku 1548; inv. č. 3 Doplnky k jáchymovskému hornímu řádu / „*Berggebreuche*“ od Mathesse Enderlina (1548); inv. č. 22 *Kniha propůjček důlních vod / „Wasserbuch“* (1518–1785); inv. č. 23–28 *Knihy propůjček* (1520–1526 až 1599–1778); inv. č. 29a–32 *Knihy rozhodnutí a smluv* (1517–1560 až 1616–1754); inv. č. 35 a 36 *Knihy obsahující zápisy různých horních nařízení a svobod, rozhraničení, narovnání, smluv aj. / Aktionalsbuch* (1545–1804 a 1622–1763); inv. č. 41a *Knihy těžařů, neboli kontrolní kniha pro Hřebečnou* (1533–1541, 1675–1798); inv. č. 42 a 43 *Knihy těžařů* (1589 a /1598/ (1605–1654); inv. č. 46–48a *Knihy lhůt / Fristenbuch* (1547–1675 s přerušeními); inv. č. 49–60 *Knihy záznamů o úředním jednání* (1550–1640 s přerušeními); *Liber miscellaneorum* – instrukce pro horní a mincovní úředníky, privilegia smlouvy apod. (1516–1637). Horní úřad Oloví: inv. č. 397 *Kniha propůjček / Bergbuch* (1549–1589); inv. č. 398 *Kniha smluv a úředního jednání / Vertrag und Handelsbuch* (1599–1700); inv. č. 401 *Kniha těžařstev / Gewerkschaftenbuch* (1523–1548).

Horní úřad Horní Blatná: inv. č. 452–456 *Knihy potvrzení propůjček / Bestätigungsbücher* (1534–1672); inv. č. 459 *Kniha smluv a rozhodnutí / Schied und Vertragbuch* (1566–1606); inv. č. 469 *Kniha lhůt a slev* (1584–1630); inv. č. 470 *Kniha různých zápisů* (1547–1564).

Horní úřad Jindřichovice: inv. č. 594 *Kniha těžařů / Gegenbuch* (1601–1686).

Horní úřad Kraslice: inv. č. 596a–598 *Knihy těžařů* (1592–1749).

Horní úřad Loket: inv. č. 599 *Kniha propůjček* (1545–1608).

Horní úřad Nejdek: inv. č. 600a *Kniha recesů na doly* (1556–1651).

Horní úřad Přebuz: inv. č. 601 *Kniha těžařů* (1556–1602).

Účtárna VHÚ Jáchymov: inv. č. 822a *Kniha zápisů o těžbě stříbra z jáchymovských dolů o rozdělení výtěžku* (1516–1567); inv. č. 823 *Kniha zápisů o těžbě stříbra z jáchymovských dolů*.

Fond č. 324 Sbírka map a plánů Národního archivu (SMP; 1492–2020)

Sbírku vytvořil roku 1923 doc. Dr. František Roubík shromážděním map vyčleněných z fondů Národního archivu (a jeho předchůdce místodržitelského archivu). Byla postupně doplňována při pořádání archivních fondů i nákupy z antikvariátů. V padesátých letech 20. století byly ze sbírky vyčleněny katastrální mapy a mapy montánní. Montánní mapy tvoří základ dnešní Sbírky montánních map a plánů (SMMP; Fond 324/1; 873 z let 1556–1943). Část z nich byla v roce 1987 opět začleněna do SMP. K jáchymovskému revíru se ve fondu SMMP dochoval katalog map z 17.–19. století.

Možnosti řešerše

Písemné inventáře (archivní pomůcky) částečně přístupné u jednotlivých fondů na <http://badatelna.eu>; informace o fondech na <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>; digitalizované fondy k dispozici na <https://vademecum.nacr.cz/vademecum>.

Fond č. 216: *Staré montanum Praha* v rozsahu Dílčího inventáře možno i online na www.badatelna.eu/fond/2286/inventar, a pomocí rejstříku www.badatelna.eu/fond/2286/rejstrik.

Nezpracované signatury na místě v Prozatímním inventáři (kniha inv. č. 141.40).

Fond č. 217: Vrchní horní úřad Jáchymov na www.badatelna.eu/fond/180834/zakladni-informace,

naskenovaná archivní pomůcka: www.badatelna.eu/fond/180834/zaznam/1426922.

Fond č. 324; 873: Na místě: Kubátová 1957.

LITERATURA

E. Benešová (ed.), *Národní archiv. Krátký průvodce* (Praha 2006).

L. Kubátová, *Sbírka montánních map a plánů*, část 1 – mapy 1556–1943. *Prozatímní inventární seznam*, 1957, s. 158, ev.č. 78 (č. pomůcky 137).

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR, PRAHA, V. V. I.

© ARÚ Praha, Foto: Martin Frouz

Adresa:

Letenská 4
118 01 Praha

Otevírací doba:

Po–Pá 10:00–12:00, 13:00–15:00 hod.
(stav k 1. 7. 2020)

Kontakt:

+ 420 257 014 300
archiv: +420 257 014 335
aruppraha@arup.cas.cz
www.arup.cas.cz

HISTORIE

Archeologický ústav (ARÚ) byl založen v roce 1919 jako Státní archeologický ústav, který spadal pod Ministerstvo školství a národního vzdělávání. V roce 1953 se stal součástí Československé akademie věd a od roku 1992 je začleněn do struktury Akademie věd České republiky. ARÚ se po celou dobu své existence specializuje na archeologický výzkum a archeologickou památkovou péči. Vedle záchranných výzkumů, převážně v oblasti středních Čech, se specializuje i na dlouhodobé badatelské výzkumy významných archeologických lokalit na území celé ČR. Výzkumy v regionech prováděl ústav prostřednictvím odloučených pracovišť, tzv. expozitur. Pro výzkum Krušnohorského hornictví měla největší význam expozitura v Mostě činná od roku 1953 do jejího osamostatnění roku 1993 (nynější Ústav archeologické památkové péče severozápadních

Čech, v. v. i.). Archeologický ústav spravuje největší oborovou knihovnu v ČR, archivy nálezových zpráv, fotografické dokumentace, map a plánů a leteckých snímků. V oblasti archivování nálezových zpráv má centrální roli pro celé Čechy. ARÚ uzavírá s dalšími subjekty, tzv. oprávněnými organizacemi, prostřednictvím AV ČR dohody o rozsahu a podmínkách provádění archeologických výzkumů, čímž, spolu s povolením Ministerstva kultury ČR, umožňuje těmto organizacím provádění archeologických výzkumů. Zároveň ARÚ provádí kontrolu, zda jsou podmínky pro provádění archeologických výzkumů těmito oprávněnými organizacemi dodržovány. ARÚ není sbírkotvornou institucí, a tedy nespravuje vlastní sbírku archeologických nálezů.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Písemnosti: 66 500 ks (z toho 40 000 nálezových zpráv a hlášení; dále rozpisy inventářů muzeí, výpisy z literatury, novinové výstřižky aj.)

Obrazová média: 272 400 fotografií (223 000 „starý fond“ negativů, pozitivů a diapozitivů; 16 400 letecké snímky; 33 000 nové digitální snímky)

Knihovna: 47 000 monografií, 17 000 seriálových publikací

Relevantní fondy (výběr)

Archiv ARÚ byl vyčleněn z běžné spisové služby ústavu roku 1930. Obsahuje systematicky sbírané dokumenty o archeologických výzkumech v Čechách. Tyto dokumenty pocházejí jak z vlastní činnosti ústavu, tak i z činnosti ostatních organizací oprávněných k provádění archeologických výzkumů v Čechách. Pro výzkum Krušnohorského hornictví je relevantní především archiv nálezových zpráv, který byl v rámci projektu Archiv-Net doplněn o dokumenty z archivu bývalé expozitury ARÚ v Mostě. Z nich jsou pro hornictví v Krušnohoří relevantní řádově desítky. Význam archivu spočívá i v tom, že se zde v budoucnosti budou shromažďovat údaje o montánně-archeologických výzkumech v zájmovém regionu. Po povodních v roce 2002 byl archiv kompletně digitalizován a dokumenty jsou tak přístupné i v digitální podobě přes aplikaci Digitální archiv AMČR (<https://digiarchiv.aiscr.cz>). Digitální archiv je součástí výzkumné infrastruktury Archeologický informační systém České republiky, která integruje digitální zdroje české archeologie. Je úzce provázán s Archeologickou mapou ČR (www.archeologickamapa.cz), která slouží jako agendový informační systém pro evidenci terénních aktivit a metadat o výsledcích výzkumů. Jejím prostřednictvím jsou, od jejího spuštění v roce 2017, předávány nálezové zprávy již v digitální podobě. Po jejich kontrole a archivaci jsou tyto dokumenty zveřejněny v Digitálním archivu AMČR.

Možnosti řešerše

Online: <https://digiarchiv.aiscr.cz>.

Archiv nálezových zpráv nabízí badatelům možnost studovat uložené dokumenty přímo v archivu ARÚ. Dokumenty jsou v archivu nyní řazeny podle katastrálních území, ke kterým se vztahují. V roce 2021 je však plánována rekonstrukce a reinventarizace archivu, která povede k novému seřazení dokumentů podle identifikačních čísel. Dokumenty jsou také přístupné v digitalizované podobě prostřednictvím Digitálního archivu AMČR. Naprostá většina zde uložených dokumentů je přístupná pro registrované badatele. V případě nejnovějších dokumentů jsou pak tyto pro badatele přístupné obvykle po třech letech od jejich archivace, pokud je organizace jejich původu nezpřístupní v době kratší. Digitální archiv má i kompletní anglickou verzi.

LITERATURA

- O. Lečbychová et al., *The Archaeological Information System of the Czech Republic – A Big Solution for Big Data*. In: W. Börner/S. Uhlig (eds.), *Proceedings of the 23rd International Conference on Cultural Heritage and New Technologies 2018, CHNT 23* (Vienna 2019). Online: <http://www.chnt.at/proceedings-chnt-23>.
- M. Kuna et al., *Structuring archaeological evidence: The Archaeological Map of the Czech Republic and related information systems* (Prague 2015).
- *Obsah vytvářený komunitou*. In: *Zprávy památkové péče* 78/1, 2018, 35–44.
 - *Sto let v archeologii, objevy, nálezy a expedice Archeologického ústavu v Praze 1919–2019 = A hundred years in archeology: discoveries, finds and expeditions of the Institute of Archaeology in Prague 1919–2019* (Praha 2019).

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV SOKOLOV SE SÍDLEM V JINDŘICHOVICÍCH

© SOkA Sokolov, Foto: Milada Černáková

Adresa:

Jindřichovice 1 (zámek)
358 01 Kraslice

Otevírací doba:

Po, St 8:00–17:00 hod.
(stav k 14. 6. 2020)

Kontakt:

+420 352 695 254
soka-so@soaplzen.cz
www.soaplzen.cz/soka-so

HISTORIE

Nejstarší městský archiv v regionu fungoval od středověku v Lokti nad Ohří, v meziválečné době pak byly odborně vedeny také městské archivy v Sokolově, Horním Slavkově, Krásně a Kynšperku nad Ohří. Roku 1953 byl ustaven Okresní archiv Sokolov se sídlem v Lokti pro tehdejší okres Sokolov (roku 1948 spojený s větší částí někdejšího

okresu Loket). Personálně vycházel z někdejšího loketského městského archivu (archivář Heinrich Zimmermann). Okresní archiv se pak v 60. letech přesunul z Lokte do Jindřichovic. Byly v něm postupně deponovány a inventarizovány archivní fondy z měst a obcí Sokolovska a Loketska dalších institucí, zejména škol a církví, neboť archivní správa byla tehdy státem organizačně centralizována. V roce 1960 došlo ke sloučení okresů Sokolov a Kraslice, a tím i k dalšímu provázání jejich archivní správy. Zřizovatelem Okresního archivu Sokolov, k jehož územní působnosti přísluší i část Krušnohoří, byl až do roku 2002 Okresní národní výbor, resp. od roku 1990 Okresní úřad, poté se stal jako Státní okresní archiv Sokolov součástí Státního oblastního archivu v Plzni, a tudíž státní institucí.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Archiválie: cca 3 990 bm

Relevantní fondy (výběr)

Archiválie k dějinám hornictví a komunikace v česko-saském Krušnohoří se nacházejí především v archivních fondech měst Loket a Sokolov, ale především v archivních fondech někdejších horních měst a obcí ležících v Krušných horách (Kraslice, Bublava, Přebuz, Oloví). Z hlediska montánní činnosti obsahují archiválie zejména ze 16.–17. století (ale též 18.–20. století), například různá hornická privilegia, informace o hospodářských transakcích apod. Pro zkoumání montánních dějin jsou důležitým pramenem nejstarší archiválie měst Kraslice a Přebuz z 15.–17. století.

Možnosti řešení

Online: Písemné inventáře jsou přístupné na www.inventare.cz; digitalizované archiválie viz portál: www.portafontium.eu. Informace o fondech: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATURA

- R. Aubrecht, *Vladimír Vlasák šedesátiletý*. In: *Minulostí Západočeského kraje* 43, 2008, 383–385.
- V. Vlasák, *Za Jindřichem Zimmermannem*. In: *Archivní časopis* 38/2, 1988, 113–115.
- *Anton Gnirs a počátky městského archivu v Lokti*. In: *Historický sborník Karlovarska* 10, 2004, 173–192.
- *Státní okresní archiv Sokolov se sídlem v Jindřichovicích*. In: *Západočeské archivy*, 2010, 26–29.
- *Loketán Heinrich Zimmermann*. In: *Západočeské archivy* 6, 2015, 83–96.
- V. Vlasák / M. Augustin, *Směřování do oblasti historické bylo pro mě velké životní štěstí: rozhovor s PhDr. Vladimírem Vlasákem, emeritním ředitelem Státního okresního archivu Sokolov se sídlem v Jindřichovicích*. In: *Západočeské archivy* 9, 2018, 25–29.

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV TEPLICE

© SOKA Teplice, Foto: Lada Kosmálová

Adresa:

Školní 8
415 01 Teplice

Otevírací doba:

Po, St 8:00—12:00, 13:00—17:00 hod.
(stav k 14. 6. 2020)

Kontakt:

+420 477 755 912
sokateplice@soalitomerice.cz
www.soalitomerice.cz/soka-teplice

HISTORIE

Někdejší teplický městský archiv se jako mnohé jiné vyvíjel již od samotných počátků městské správy, ovšem formálně byl ustaven až v roce 1918. První městský archivář Paul Wanie, který byl zároveň kronikářem města, působil ve své funkci až do roku 1945. Činnost archivu byla po válce obnovena v roce 1947 a teprve roku 1954 byl zřízen Okresní archiv Teplice, v němž byly postupně deponovány a inventarizovány archivní fondy z měst a obcí Teplicka, a to zejména z oblasti školské, církevní, finanční a justiční správy, ale také písemnosti cechovní a spolkové, osobní pozůstalosti aj. Po správních reformě v roce 1960, kdy došlo ke sloučení okresů Teplice, Duchcov a Bílina, převzal

teplický okresní archiv fondy původců z připojených území zaniklých okresů. Až do roku 1990 byla činnost archivu řízena Okresním národním výborem Teplice, od roku 1990 pak Okresním úřadem Teplice, přičemž v roce 1992 se změnil název pracoviště na Státní okresní archiv Teplice. V důsledku správní reformy v roce 2002 a zániku okresních úřadů se stal SOKA Teplice vnitřní organizační jednotkou Státního oblastního archivu v Litoměřicích jakožto organizační složky státu.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Písemnosti: 2 870 bm

Mapy: 459 listů ve Sbírce map a plánů a pak dalších cca 740 ks v 82 různých fondech

Fotoarchiv: 19 000 objektů ve Sbírce fotografií a pak dalších cca 5 200 ks v 73 různých fondech

Knihovna: 21 235 svazků

Relevantní fondy (výběr)

Archiválie k dějinám hornictví a komunikace v česko-saském Krušnohoří se nacházejí v archivních fondech měst Teplice, Duchcov a Bílina, ale především v archivních fondech někdejších horních měst a osad ležících v Krušných horách (Cínovec, Dubí, Hrob, Krupka, Mikulov, Moldava). Z hlediska montánní činnosti obsahují archiválie od 16. do 20. století, například různá hornická privilegia a řády, informace o hospodářských transakcích či sporech s vrchností aj. Pro zkoumání montánních dějin jsou důležitým pramenem zejména archiválie z horního města Krupky.

Fond č. 29: Archiv města Krupka / Archiv der Stadt Graupen (1426–1945) / 1947/ – písemnosti městského úřadu: listiny, úřední rozhodnutí, radní protokoly, soudní knihy a spisy, pozemkové, sirotčí, finanční knihy, matriky, kroniky, spisový materiál registrační.

Možnosti rešerše

Online: Přehled fondů, inventárních pomůcek a zčásti i obsah pomůcek je přístupný na: <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum>; přehled fondů na <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr>.

LITERATURA

R. Bervic, *Okresní archiv v Teplicích* (Teplice 1979).

REGIONÁLNÍ MUZEUM V TEPLICÍCH

© Regionální muzeum Teplice, Foto: Pommer (1917)

Adresa:

Zámecké náměstí 517/14
Teplice 415 01

Otevírací doba:

Út a Čt 9:00–15:00 hod.; jiné dny po předchozí domluvě
(stav k 11. 3. 2020)

Kontakt:

+420 412 359 000
info@muzeum-teplice.cz
www.muzeum-teplice.cz

HISTORIE

Muzeum bylo otevřeno roku 1897. Základem jeho sbírkového fondu se stala sbírka Antona Herrmanna Fassla obsahující především nálezy z Podkrušnohoří. Na konci 19. století čítala muzejní sbírka více jak třicet tisíc kusů předmětů. Tímto se teplické muzeum stalo největší z mimopražských muzeí. Od roku 1947 muzeum sídlí v budově teplického zámku. V roce 1968 přešla do muzea sbírka zrušeného městského Muzea Bílina a od roku 1976 patří pod Regionální muzeum v Teplicích i sbírka městského Muzea Krupka. Archeologická sbírka byla v roce 1971 umístěna na zámku v Bílině a v roce 2004 v nově vybudovaném depozitáři v Sobědruhách. V roce 2002 se muzeum stalo příspěvkovou organizací Ústeckého kraje. V současnosti čítá celá sbírka muzea 37 podsbírek, například cínu, skla, rukopisů, fotografií, moderního umění, numisma-

tiky atd. Archeologická podsbírka se dělí na fondy: Teplice, Archeologické muzeum, Archeologický ústav, Duchcov, Bílina, Sobědruhy. Fondy jsou doplňovány převážně vlastními archeologickými výzkumy.

ÚDAJE O SBÍRCE A RELEVANTNÍ FONDY

Celkem evidenčních čísel: 500 800

Předměty: archeologická sbírka 310 900 evidenčních čísel, tj. cca 725 000 předmětů

Obrazová média: 7 367 ks

Knihovna: 85 000 jednotek

Relevantní fondy (výběr)

Archeologická sbírka – Fond Teplice. Součástí jsou mimo jiné též nálezy z horské části okresu Teplice. Zahrnují předměty se středověkého hornického hrádku Loupežný a artefakty z intravilánu Krupky související s průběžstvím a zpracováním kovů (celkem řádově desítky nálezů). Tento fond je cílovým pro případné budoucí montánně archeologické nálezy z okresu. Sběrka Městského muzea v Krupce zahrnuje hornické artefakty až z doby pobělohorské.

Možnosti řešení

Základem dokumentace jsou přírůstkové knihy jednotlivých fondů, po roce 1961 přepsány na inventární karty. V současnosti je většina záznamů v programu DEMUS. Záznamy obou druhů budou převáděny od srpna 2020 do programu MUSEION. Soupis archeologické sbírky podle lokalit dovedený do roku 2008 zpracoval Petr Budinský (2008). Nálezy jsou uloženy v depozitáři v Sobědruhách.

Vyhledávání nálezů je možné pracovníky muzea v uvedených databázích, nebo on-line fulltextovým vyhledáváním v soupisu uspořádaném podle fondů a lokalit (Budinský 2009) dostupném online na: www.muzeum-teplice.cz/archeologicka-sbirka.

LITERATURA

- J. Budinská, *Dějiny Teplického muzea (1897–1972)* (Teplice 1972).
- P. Budinský, *Příspěvky k pravěku Podkrušnohoří ve sbírce teplického muzea* (Teplice 1977).
- *Výzkumy a přírůstky archeologického odboru Krajského muzea v Teplicích v letech 1972–1981* (Teplice 1986).
- *33 let archeologické práce teplického muzea na zámku v Bílině (1971–2004). Nejvýznamnější objevy z let 1971–2004* (Teplice 2007).
- *Výzkumy a přírůstky archeologického odboru Krajského muzea v Teplicích v letech 1982–1986* (Teplice 1989).
- *100 let archeologické práce teplického muzea (1894–1994)* (Teplice 1994).
- *Přehled archeologické sbírky Regionálního muzea v Teplicích k 31. 8. 2008* (Teplice 2009).

Das Projekt „Archiv-Net“ hatte die Evaluation kulturhistorischer Sammlungen und Archive mit bergbaurelevanten Objekten oder historischen Dokumenten aus dem sächsisch-böhmischen Erzgebirgsraum hinsichtlich ihrer Zugangs- und Anwendungsoptionen für Nutzer zum Ziel. Dazu wurden ausgewählte Sammlungen im Rahmen von Workshops aufgesucht und bearbeitet. Das Ergebnis ist der vorliegende deutsch-tschechische Leitfaden, der Forschern und interessierten Laien die Nutzung dieser Sammlungen erleichtern soll.

Projekt Archiv-Net se zaměřil na vyhodnocení kulturně-historických sbírek a archivů obsahujících hornické předměty nebo historické dokumenty z oblasti sasko-českých Krušných hor s ohledem na jejich dostupnost a možnosti využití. Za tímto účelem byly vybrané sbírky navštíveny a zpracovány v rámci workshopů. Výsledkem je předkládaná německo-česká příručka, která usnadňuje výzkumným pracovníkům i zainteresovaným laikům využívání těchto sbírek.